

პანკ.
308 ~~689~~ 2.

05
n-32

05, 1881.74

ივერია

1881

№ VII, ივლისი.

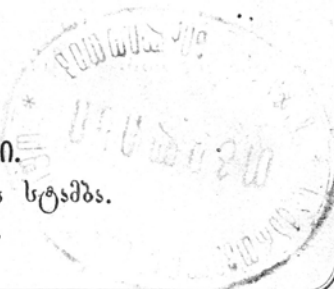
3086 მწკ.

თბილისი.

ექვთიმე სეფაძის სტამბა.

1881

შინაარსი:

I	ბაზაფხულის სურათები, კკ. გაბაშვილისა.	3
II	შსაფუძელო წადილი, (ილ. ჭავჭავაძის „ცხოვრება და კანონის“ გამო) წერილი მეორე, ნ. ხუდადოვისა	20
III	* * ლექსი, უმწიფარძისა	46
IV	ანდერს რუსტად, მოთხრობა ჭიამარ ჭიოართ ბოიფისა (თარგმანი)	48
V	ღათვი და ცხერები (ლექსი) რაფ. ერისთვისა	87
VI	პურის მოსაველი, (ლექსი) მისივე.	90
VII	მუთაისის საადგილ-მამულო ბანკის კრება, (20 აპრილი—11 მაისი).	91
VIII	შეცვრების ამაყოფა (დასასრული), ი. გოგებაშვილისა	109
IX	შინაური მიმოხილვა.	130
X	ახალი წიგნები, (წმენდი ლექსები და სხვა თხზულებანი თ. მიხ. თუმანიშვილისა)	140
XI	ბანცხადება (უდაზვად).	

ივერია

43
1881/4

საპოლიტიკო და სალიბერალურ
ქუჩაზე.

წელიწადი მეხუთე.

№ VII

თბილისი.

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, აჭამანის ქუჩაზე.

1881

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 9 Юня 1881 г.

ზაფხულის სურათები.

I

დღეს მშვენიერი დღეა. გათენებისას წვიმა იყო. გნენა მარამ დიდებამის კარის ბაღის საშატარძლოდ მართულ უძან-
გო ქალსა ჭკავს. ბილიკები ამ ბაღისა წითელის მიწით არის
მოდებული; მრავალი სსვა-და-სსვა ფეროვანი ყვავილები ამკო-
ბენ ამ შატარა მოკაზმულ ბაღსა. სსვა-და-სსვა გაწიფულის
სტუმრები დასწიფიკებენ აქ მდგომ დაბაღ. ტოტებ-შეკვდილ
სეხილის სეებს. ბაღი ღამისა და თითქო იმისთვის არის მო-
კაზმული, რომ იმის სამშვენიერით დასტებს ვინმე. მაგრამ
გნენა მარამ ისეა აღშფოთებული, რომ ბაღითა და მისის
მშვენიერ დღით დატუბობისთვის არა სცადიან. გუშინ მიშელ-
მა უთხრა, რომ სამწლავრ-გარედ მიდის ზაფხულობით და
რადგანაც მარამს ამ უძად უმიშელოდ ცხოვრება არ შეუძ-
ლიან, ესეც კიებს საშუალებას მოახერხოს იქითკენ წასვლა,
საითაც ამის ასლანდელი საყვარელი მიდის.

გნენა თორმეტ საათამდის არ აბანდება ხოლმე. მაგ-
რამ დღეს ისეთის მწუნარებით არის სავსე ამის გული, რომ
რვა საათზე ფეხზე იყო და ძვირფას არშით მართულ შე-
ნუარით სიჩქარით დადის ოთახში და ჭიჭირობს:

— მე ვიცი, რომ ჩემი შატარისანი მეუღლე უარს მეტყვის.
ის თავის ჩვეულებისა-მებრ მომაგონებს, რომ ჩვენ ბევრი ვა-

ლი გემართებს და სამზღვარ - გარედ წასასვლელად თუღს
ვერ იშოვნის. როგორ თუ ვერ იშოვნის? მე რას დავდე-
საიდგანაწ უნდა იშოვნოს. მე საფრანკეთში წასვლა მინდა
ოთხის თვით; ჯანი გაიგდებინოს და ისე მიშოვნოს. მარ-
ტო წავიდე, თუ ქმარიც წავიყვანო?... უნდა წავიყვანო, მე-
ტი ღონე არ არის. რა კი ბედმა მაგ გადაურეებულ ტუტუსს
გადაძვიდა. უოკელთვის ჩემსა და სასოგადოებას შუა შიშამდ
უნდა იყოს. მაგას ჩავსვამ რომელსამე ღენერალთან ბეზიკში
და მე მშვენიერ მოვართან ღამეებში ტბებზე ვიცურავებ ჩემს
ძვირფას მშვენიერ მიშელთან. თუღი რომ არ მიშოვნოს
ჩემმა პატრონსა? მერე? ხომ შეიძლება გაჯიუტდეს და არ
მიშოვნოს? არ მიშოვნოს? ისეთს დღეს დავაყენებ, რომ მგო-
ნი თავის ხელით ქოჩორი ვაგლეჯინო. ან ეს საფრთხილი მი-
შელთან უნდა გავატარო, და ან ჩემ ბაბაიას უნდა საუკუნოდ
გავშორდე.

კნეინა მარიაშმა ისეთის სისწრაფით ჩამოჭკრა ხელი კე-
დელზე ჩამოკიდებულ აბრეშუმის აჭრელებულს ზარის ზო-
ნარს, რომ ორ-ორი გოგო ერთად შემოცვივდა.

— ბატონი ზეზა?

— დიად, ბაღკონზე ჩიბუხს ეწევა.

— მოახსენეთ, ამ წამსვე აქ შემოიბძინდეს.

სულ ხუთ წამს არ გაუგია მარიამის სასტიკ ბძანების
შემდეგ: ოთახში შემოვიდა კნ. ნიკოლოზ დიდებამე. ეს გან-
ჯავთ ორმოც-და-ათის წლის კაცი, ჭარბად ჭაღარა მორეული.
ტანზე აცვია თევზბამდის მწვანე საკერდის საღათი, თევზზე
ოქრომკედით ნაკერი ჩუსტები, თავზედ «კოენის» ქუდი და
ხელში უჭირავს ორი ადგილი ჩიბუხი ვერცხლით შეჭედილის

ტარით. ეს ნელა და დარბაისლურად შემობმანდა ცოლის ოთახში, შეაზღო შესდგა და ამაყად უთხრა კენიანს:

— რას მიბძნებთ ახალს, ჩემო სიცოცხლის მთავრინა?

— დაბძნდით, მე თქვენთან მოსალაშარაკებული საქმე მაქვს. მე უნდა გკითხოთ თქვენ: სად მივდივართ «დაჩადა»?

— სად მივდივართ? განა თქვენ არ მოგეხსენებათ, რომ ჩვენ ბორჯომში გვაქვს მშვენიერი დაჩა? მე მოვამზადებინე გიდეტ. მშვენიერი ბაღი გვაქვს წრეულ: ყვავილების თესლი პირიქიდან დაუბარებია ჩვენს ფრანცუზს—მებაღეს.

— როგორ თუ ბორჯომს?—გველის ნაკბენივით წამოხტა კენიანს.—წრეულს ბორჯომს წასვლა რა საფიქრებელია. ბორჯომი სრულიად ცალკიერი იქნება. არა თქვენ ხომ არა გნებავთ, რომ უდაბნოში გადისტუმროთ? ესლა ბორჯომში უბრალო ხალხის მეტი ვიღა მიდის? მიიხედ-მოიხედე და ისე ილაშავე: მთელი დიდ-პატონა, ჩვენი «მარტია» სულ სამზღვარ-გარედ მიდის და ჩვენ ვიხედ რა უკანასკნელი ვართ!

— რას ამბობ, ქალო. როგორ თუ სამზღვარ-გარედ? კაცს უოკელ დღე მზარეულის ფულის მიცემა მიჭირს და სუთას-ექვსასი თუმანი საიდგან მოგიტანო! ან არა-და რა გინდა სხვა ქვეყანაში? განა ჩვენი სოფელი ურიგოა, ან ბორჯომი საფრანგეთის წყლებზე ნაკლებია. შარშან-წინ არ იყო. რომ სამი თვე ვაი-გავლახით გავატარეთ. მარტოპაობით კინაღამ გავგიჟდი. მე იმათი არა მესმოდა-რას და ჩვენებური კი არავინ იყო.

— მე ბევრი ღაპარაკი არ ვიცი; ან ერთი უნდა შეასრულო, ან მეორე: ან უნდა სამზღვარო ფული მიშოვნო და ან ჩემხედ ხელი აიღო.

— ხომ არ გაგიჟდი, ქალო. ათის წლის ცოლ-ქმარი უნდა გავიყაროთ? ქვეყანა რას იტყვის? გინდა «სკანდალი» მოახდინ-

ნო? კაცი გენერალ-ლეიტენანტი ვარ და ცოლს გავეყარო. კბ შეუძლებელია. მთელი სასელმწიფო თითოთ საჩვენებელს გამხდის.

— მაშ ფული იშოვნე.

— კერე შეუძლებელია. რამდენჯერ მითქვამს შენთვის, რომ გაჭირვებაში ვართ. ჯამაგირი სამ თვესაც არა გვეოფნის. დანარჩენ ცხრა თვეს ვალებითა ვცხოვრობთ, ნდობაც აღარა გვაქვს. რაც მამული გვახდია, სულ დაგიარაკებულა; დაგიარაკებულა განა ერთთან: თითო მამული სამთან, ოთხთან. სხვა არა იყოს-რა, ოთხ-ოთხი ბავშვი ვისთან უნდა დავტოვოთ უპატრონოდ.

— მე კბები არ ვიცი, მე მხოლოდ მინდა სამსლავარ-გარედ წასვლა, და ფულების შოვნა თქვენი საქმეა. ბავშვები? ბავშვებს გუგერნანტა, ბონა, ჭეჟო. იმათი პატრონობა მე რას შემიძლება. ბორჯომის ისინი გაგზავნე.

— რა საშინელი ახირებული ქალი ხარ. გზა მიჩვენე საიდგან ვიშოვნო, და ბატონი ხარ. არ გეყო მაგდენი ფულების ფლანგვა. შესდექ, თორემ ჩვენი საქმე ცუდად არის. შვილები უფუქმა-შურად დაგვრჩება.

— როგორ თუ შვილები, როგორ თუ შვილები! ოც-დაათის წლისა არც კი ვარ და შვილებისთვის თავი მოვიკლავ. მაგისტრის შეძირთეთ, მოწყალეო სელმწიფე, რომ შვილებს ღაღად გაუხსდე, შემცდარი ხართ. კიდევ გუებნებით: ან ფული მიშოვნეთ, ან არა-და სვალ მამასთან მიგდივარ. ახლა გთხოვთ გაბძანდეთ ჩემის ოთახიდან. თავი მტკივს, მინდა პატარა სანს მოვიხვეწო.

წელ-მოწყვეტილი და თავ-ჩადუნული გამოვიდა ოთახიდან კნ. კოსტანტინე. მთელი ორი დღე იმის ფიქრში იყო.

თუ როგორ გადაეწევიტა: გაქმრო სრულიად ტყავი და ცო-
ლი სამზღვარ-გარედ გაესტუმრებინა, თუ სამშობლოში გავე-
ზავნა და სამუდამოდ მოეპოვებინა ეს წიქს-გადასული, გაუ-
მამლარი სკავი. მთელი ორი დღე ხმა არ ამოუღია კოსტან-
ტინეს, თავის განუმოკლებელი მეგობარი ჩიბუხიც კი არ აუ-
ღია ხელში. დილით საღამომდის შეკეტილი იყო თავის კაბი-
ნეტში და ბოლოსას სცემდა ძირს გაშლილ ხაღინაზედ. ბო-
ლოს ძვლებთანა და სისხლთან შესვლილმა «რას იტყვიანმა»
დასძლია, თავის შერცხვენას თავის დამცირება არჩია და წა-
ვიდა თავის ფეხით ერთს თავის ნაცნობ სომეხთან ქქვასანის
თუმნის სასესსებლად. თუმცა ეს მისთვის სიკვდილზედ უარე-
სი იყო, მაგრამ იცოდა, რომ ამის ბარათებს ფასი ღირს
ქქონდა და მუნდირს კი, ჯერ-ჯერობით ფასი თუ არა, რიდი
მანც ედო.

კეინაც ამ ორ დღეში დატუსაღებული იყო. ეს თავის
ოთახიდგან არ გამოსულა და არც არავინ მიუღია მიშელის
მეტი. კარებ-შეკეტილში იჯდა კნ. მარიაში თავის სატროფოს-
თან და დასცინოდა თავის ბებრუცანა მეუღლეს. ეს დარწმუ-
ნებული იყო, რომ ფუფს მიიღებდა და მიჯნურები ზღანებს
აწუბოდენ, როგორ გამოეყენებინათ კოსტანტინეს უგუნურობა.

— ჩვენ ნიცაში წავიდეთ და ერთმანერთს ისე გაკვირვებული
შეხვდეთ, ვითომ პირველად გაგვეგოს, რომ ორნივე საოწან-
გეთში ვართ. შემდეგ სამ-ოთხ დღეს ჩვენსა ნულარ გავიღო
და ჩემი პატრონის თავის ენაზე მოსაუბრეს რომ გერავის
იშოვნის, თითონვე მოგძებნის.

— ოხ, ჩემო პირველო და უკანასკნელო საყვარელო! —
(კეინა დარწმუნებული იყო იმ წიქში, რომ ეს პირველი და
უკანასკნელი საყვარელი იყო) ეუბნებოდა მარია მიშელს —

რს ტებილს და საუკუნოდ დაუვიწყარ ღრუებას გავატარებთ საფრანგეთის ცის-ქვეშ. შენ ბოლოს, მარტოკაობის გამო, იქნება ისეთი საჭირო გახდეს ჩემის ქმრისთვის, რომ გადმოგივიყიოს ჩვენს სადგომში და მასინ, მასინ...

კარები დააგაუენეს. კნენა მარდად ჩავარდა კრესლოში და დაღვრემილი შესედულობა მიიღო. მიშელი სკამზე დაჯდა შორი-ასლო და დაუდევრად «ფაღანგის» კარიკატურებზე ოხუნჯობდა.

— Entrez! — დაწინაურებით ბასნა მარიაშმა

შემოვიდა კოსტანტინე. ორი დღის განმავლობაში ისე გამოცვლილიყო, რომ მიშელმაც კი შენიშნა ესა და ძვირ-ფას «დიადინკას» კარგა-მეოფობა იკითხა.

— გმადლობ, გმადლობ, ჩემო შარლატანი! ღმერთმა ქნას და აგაცილოს ის აკად-მეოფობა, შვილო, ...მედიც მე უდროოდ მახერებს. მეტე ცოლს მიუბრუნდა და უთხრა: — მაშა, უყანასგნელი ღონისძიება ვისმარე შენის სურვილის ასასრულებლად. იცოდე, გამეორება აღარ შეიძლება, იფიქრე შეილება ისეთისადა, თუ შენში ცოტა-ოდენი დედა-კაცური კიდევ მოიპოვება რამე.

— Merci, mon cher! მარიაშმა მოწყალებით თავზედ აკოცა თავის ქმარსა და გულში გაიფიქრა: წრეულს სომ გაგები და შემდეგისთვის ღმერთი მოწყალება.

II

თიბათვე დადგა. რიგიანი სიტყვა. კნ. ლუარსაბ კუდა-ბზიკაძეს ჩასუქებულ ლოყებზე და გისრის ნაკეცებზე მთელი

დღე ოფლის ნაკადული ჩამოსდის. ქალაქში ცხოვრება ამის-
თვის გაძნელდა. თუმცა ქალებსაც სცხელათ, მაგრამ ძლიერ
უარზედ არიან სოფელში წასვლისას. გენინა თინათინ ჩუმად
ჩასჩურჩულებს თავის მეუღლეს: შე დალოცვილო, რისთვის
ჩამოგედით მთელის ზამთრით ქალაქში, თუ კი რაც აზრი
გექონდა, გერ ავასრულებთ. სამ-სამი გასათხოვარი ქალი ისე
უგან უნდა წაიყვანოთ! დაიჭა, ესლა გაიხსნა საზაფხულო
„ერუოკი“ და „საბრანია.“ ქალები საზაფხულო ტანისამოსით,
მოდის შლიაპებში უფრო შეენიან, უმაწილი-კაცები ზაფხულ-
ში უფრო სშირად ირთვენ ცოლებს. მშვენიერი, მიუდროებუ-
ლი ბაღის ადგილები კაცს როგორღაც სიყვარულს აღუძვრენ
გულში. მართალია, ბევრი კალი დაგვედო წრეულ ზაფხულში:
სამის ქალის საზოგადოებაში გაუგანა ადგილი არ არის, მაგ-
რამ ცოტა კიდევ მოვიცადოთ, იქნება ღმერთმა ჩვენი გან-
ზრახვა აკისრულოს.

— სულ შენი დაღუპული ვარ, დედა - კაცო, მე და ჩემი-
ღმერთმა, სულ შენი. რით გერ გაიგე, შე კაი ადამიანო, რომ
„მოდნია“ ქალები აგრე ადვილად კელარა თხოვდებიან. ან კი
რად უნდა გათხოვდენ, ვაჟო? განა კაცები ბრძელები არიან? გა-
ნა ისინი არა ხედვენ თქვენს უსაქმობას. დაილოცა ის დრო,
როცა ჩვენი დედა-კაცები ოჯახს ჭაბუკრობდენ. აბა ახლა რა
არის ჩვენი მდგომარეობა. კალი, კალი და კალი! სახლი სულ
ერთიანად ავაოხრეთ ამ ოსკრ ქალაქში დგომით. კაცმა რომ
ჩვენს სახლს შესედოს სოფელში, ატირდება. ფანჯრები ჩამ-
ტვრეული, სურაიები ჩამოყრილი, შედებილ ბაღკონზე მთელი
სოფლის ქათამი და ინდაური დასეირნობს. მამა-ჩემი არ წა-
მიწედეს, ლეკი რომ დაეცემოდა ხოლმე კახეთს, ისე არ აოხ-
რებდა სახლებს, როგორც ესლანდელი ქალები ქალაქში სირ-

ბილით ახსრებენ. შე კაი აღმდინა, განა არ იცო რამ მყიდ-
ველი თითონ მივა სავაჭროსთან და არა სავაჭრო მყიდველ-
თან! დამიჯერეთ, კარგნი იყავით და იარმუკაზე არ მოგინდუ-
ბათ გამოტანა. ერთის სიტყვით მითქვამს და გამითავებია: მე
ქალაქში დგომა აღარ შემიძლიან. სვალვე შინ მივალ. კვირას
ტარანტასს ჩამოგიგზავნი სტანციაში, თუ გნებავთ, მობძან-
დით; თუ არა და მე ბრალი ამიყრია თქვენს ავ-კარგიანო-
ბასზედ.

ბეკრი იწუწუნეს კნეინამ კნეიუნებით, ბეკრი ტუჩები იგ-
ვნიტეს უგანასკნელად «კრუჟოვის» საზავსულა ბაღში ყოფ-
ნის დროს, მაგრამ განა არ მოგესხენებათ: ძალა აღმართსა
ხნავსო. ამათ კარგად იცოდენ, რომ ღუარსაბს სუძრობა არ
უყვარდა და დამორჩილდენ თავიანთს იღბალს.

ესენი ქალაქურის მებელთ მალე მოეწუენენ სოფელშიან.
შუშები ჩასხეს, ჩამონგრეული ბაღკანი გაამაგრეს, ერთის
სიტყვით მიაკერ-მოაკერეს უმატრონოდ დაგდებული სახლი.
ერთს-ორ კვირას ცხვირ-დაშვებულნი ისხდენ კნეიუნები თავიანთ
ოთახში და ოცნებობდენ ქალაქელ კავალრებს, მაგრამ რა-
გორც უფველს გვარს ამ სოფელიურს ბოლო აქვს, ამათ ოც-
ნებებსაც მოელო ბოლო.

ერთს მშვენიერს სადამოზე ამათ მოუვიდათ მოპატიუე:
«დღეს ვეწერი გვაქვს, — სწერდა ამათ კნეინა სალოძე, ამათი
სახლის-კაცის ცოლი — გთხოვთ ვასმად ჩვენსა მობძანდეთო.»
კნეიუნები კნეინითურთ გამოიჭიმნენ ქალაქურ «მოდნის» კა-
ბებსა და თავიანთ ქალაქურ მიხვრა-მოხვრით, მსრების ჭიმ-
ვით და თვალბის კრუტვით გაოცეს სოფელიური ხაში და სა-
და ქალები.

უნდა მოგახსენოთ, რომ კუდაბზიკიანთ კარბი ძლიერ დი-

დი სოფელია. აქ ორმოცამდის თავად-აზნაურობის სასლობა სცხოვრობს და ორასამდე გლეხ-კაცობა. აქაურ თავადების ზუ-რადობა და მშვენიერი სოფლის მდებარეობა კარგ მდინარეზე, დიდარნი კაკლის ხეები თავისის ჩრდილებით იზიდავენ ქალ-ქის სიცხისაგან გამოქცეულ სტუმრებსაც. ცოტ-ცოტათი შე-იკრიფნენ მებატონეებიც და «დაჩნაკებიც.» გაიმართა ჩვეულებ-რები მხიარულობა. ვინ ვისეუდ უფრო მდიდრულს «ვეკერს» გააკეთებს, ამაში ეჯიბრებიან ერთმანეთს კუდაზიკანთ კარე-ლები. ვინც სტუმრებს ვასშამზე გაათენებინებს, ის აჩის დიდი გაუ-კაცობა და უკელა ცდილობს ამ გმირობაში სხვებს არ ჩა-მოაჩეს.

მშვენიერს სურათს წარმოადგენს მთელი სოფელი ზაფ-ხულში: დღისით მებატონის კარებები მოკეტილია და ღამე-ნათევი ქალ-კაცი განსვენებაში არიან, რომ საღამოზე ისევ შეუდგნენ ქეიფს და გლეხ-კაცობა კი თავ-გადაგლეჯილი, გუ-ლის-შირ ჩამოფრეწილი ჯავაში წელს იწევეტს. მალაა ღი-დინსაც კერა ჭბედავს. რომ ბატონებს მოსვენება არ შეუწ-ეიოს, ძილი არ დაუუთხოს, და საღამოზედ კი, როდესაც ბა-ტონები გაიღვიძებენ და გლეხ-კაცი მოსვენებას ეძლევა, და-იჩა, «ბუზიკა» და ბეჭკვერ დაწვდრეული ორდანიც უშეოთების ამას რამდენიმე საათის ძვირ-ფასს, ღონის შესაკრეფ ძილსა.

ვინ ღუარსაბის სასასლე შიგ შუა სოფელში სდგას. შუა-ღამეა, გარ-შემო გლეხ-კაცის ქონები შავ წერტილებივით გა-მოიფურებიან სიბნელეში. ბაღკონზე ტანცობაა. ოთახებში კა-ცები ქაღალდს თამაშობენ და ქალები ღოტოს. სამთავე ასშა-რეზზე ეს კნეინები, კნეიუნები და კნაზები ოფელში იწურე-ბიან. მარჯების სმარება გასშირებულია. ბაღკონის ერთს კუნ-ჭულში ტახტზე მოკეტილი ზის ვინ. ღუარსაბი და ჭიჭიჭრობს:

დღევანდელი ვახშაში ოცი თუმანი მიზის. კენჭიანზე კენახი გავუიდე. რისთვის, ნეტა მაინც ვიცოდე, რისთვის? განა განათლება და გადატარება ერთია? მე ქალები ინსტიტუტში დავზარდე, იმედი მქონდა, ღმერთი ხელს მომიმართავს, განათლებიან და მალე დამითხოვდებიან, უმზითვოდ მომტაცებენ მეთქი და აი განათლება თურმე რა ყოფილა? წამთარში ქალაქი, წაფხუღში თამაში, ერთი დაუცხრომელი და დაუსვენებელი ალიაქოთი. დაუსვენებლობას კიდევ ჯანი გავარდეს, მაგრამ საქმე ფუფია. ფუფია. მე თუ ასე ვატირებ და ვყიდე მამულები, შენი მტერი, რომ ეს ერთად-ერთი ბიჭი მე მშიერი დამჩხება, ოჰ, დედა-კაცებო, დედა-კაცებო! ჩემი მტერიც ჩავარდნილა თქვენს ხელში. თქვენ თუ ეგრე მიჭუთ ხელი, ვაი შენს ღუარსაბს! ამაღე დაეცემა იმის დღემდის უგალო ოჯახი!

— რაზედ დაღონებულხარ, მამა-ჯან? — მსიარულად უთხრა ღუარსაბს უფროსმა ქალმა — იმდენი ვიტანცავ, იმდენი, მამას მზემ, ფეხზე დგომა არ შემიძლია. ადექ, გენაცვა, წამოდი წალაში, სტუმრები ვახშამზე სხდებიან, გაგკიმიხარულდი. გუშინ დავითთან ექვსს საათზე დავიშალენით და შენ თუ ეგრე შეიჭმუნე, სტუმრები ორ საათზე დაგვეფანტებიან. მერე? ვინ რას იტყვის? ზურა-ძვირობაში ჩამოგვართმევენ.

— ელენე, შეილო, ოც-და-ხუთის წლის ქალი ხარ, ბავშვი ხომ აღარა ხარ, რით ვერ მოგწეინდა ტლინგვა; შენ მაინც უგდე სახლს ყური, თუ დედა-შენი გადაირია. ნუ აჭყევით ამ მოდნას. ცოტათი ხელი მოუჭირეთ, თორემ მერწმუნეთ, გაუთხოვარი დახერდებათ.

— ოჰ, მამა, რა არის მაგდენი საუკედური, შენ სრულიად სწამლავ ჩვენს სიცოცხლეს. ამისთანა სიცოცხლე ღმერთმა შეარცხინოს, — და ელენემ მწარედ ტირილი დაიწყო.

— ეჰ! ეჰ! — ამოხვრითა სთქვა ლუარსაბმა და ზეზე წამო-
გა — კარგი, შეიღო, თვალები დაგიწითლდება, ნუ სტირი. წა-
ვიდეთ, სტუმრებს გავუმსიარუდეთ, ქუდი ტერსა ვკრათ. ქარ-
თულს მასწინძლობას ნუ მოვიშლით და საბოლოოდ, თუ
ჩვენს ზურადობას სიმშლილი მოჭყვება... რა ვუყვით! ღმერთი
მოწყალეა, ის თავის გაჩენილს კაცს უმოწყალებოდ არ დაგ-
დებს.

III

აღექსი შრომაძე მასწავლებელია ერთს ქალაქის სკოლაში.
ეს პატიოსნურად ასრულებს თავის თანამდებობას. ჭყავს დი-
დი სასიკეთო და მის საცხოვრებლად ალექსი დღეში ათს საათს
მუშაობს. ღარიბს ოჯახში აღზდილი, სემინარიაში ცუდად გა-
მოკვებილი და საშინელის ჯაფით გატენილი, ოც-და-თხუთმე-
ტის წლის ალექსი მოხუცებულსა ჭკავს. მისდა საუბედუროდ
ერთხელ დირექტორი დაესწრო ამის გაკვეთილზე, ვერაფრად
იჭაშნიკა შევირდების გაწოვნა და ლაზათიანად დასტუქსა
ჩვენი ზედაგოგი.

შინით გულ-შემოყრდილა ალექსიმ, ვაითუ აღგი დაე-
კარგოთ, უაზროდ აშეოთებულმა დაიწყო სიჩქარით ქუჩებში
სიარული. ეშინოდა, ამ სახით დანახოდა თავის ფართო სახ-
ლობას და ვერა გრძნობდა, რომ მარტის სუსხიანი ქარი ათ-
როთლებდა მის სუსტს აგებულებას. საღამოზედ მოვიდა შინ
მშვიერი კანკალით. ცოლს გული გაუსკდა, მაშინვე ღოგინში
ჩააწვინა. ამ დღიდან ალექსი ორი თვე იწვა ანთებით ავად-
მყოფი. მორჩენის შემდეგ ექიმმა უჩნია წულებზე წასვლა. ბევ-

რომ იღეს, დაიღეს შრომადის სახლობამ თუ რომელ წყალზე წასულიყვნენ, სად უფრო იათად დაუყდებოდნო ცხოვრება. ბოლოს, რადგან უფრო ახლო იყო, ბ-ი. აწიის, ჩაილაგეს ბარგი-ბარსანა და გაემგზავნენ.

მშვენიერი შთაბეჭდილება იქონია ბ-ის მძაღლმა ტყე-ებმა და მშვენიერმა მტკვრის ხეობამ ჩვენს თბილისელ მგზავ-რებს. ესენი გაცნობით შექუყრებდნენ ბუნების მშვენიერებას და საზოგადოებრივად ამ იშვიათის ბედნიერებით. მოვიდ-ნენ წულებზე. დაიჭირეს ორი საცოდავი ოთახი, რომელთა ზემო სასურავიდან მწვანე სის ტოტი ჩამოიჭეიტებოდა და ქვემოდაც ბაყაის მწვანე თვალები ამოხსნა. რის ვაი-ვაგ-ლასით შეიკუთვნენ ამ ოთახებში მისულები ლექსი და მისი სახლობა. ეს სახლი მოშორებული იყო წულებზედაც და ქაშის ბინაზედაც და ამიტომ ძლიერ იღლებოდა ჩვენი ლექსი. დიდი ცხრა საათიდან მისული, ბევრჯერ ორამდის ძლიერ კლირე-ბოდა თავის «ფრესა» და მოდესაც მოისმენდა ესკულაშის დარ-იგებს. სიცხე მანანაქებაში, თითქმის ერთს ვერსზე. წაღსებით ბრუნდებოდა შინა. ამ გაზრდევ ელოდა ახალს მიღებასაც. აქ-ური მოსამსახურები მოწიწებით ეკიდებოდნენ მარტო ღენე-ლებს და მათს სახლობას და რადგანაც ბ-ის წყალი საღებროდ წყალია ჩვენს უბედურ ტიტულიანნი სოვეტნიკს ყოველთვის უკანა რიგში აყენებდნენ. ახალბეის გაღვრეებში ყოველთვის ქარი ორსავე მხრივ დასერილობს და ამიტომ დიდის ხნის ღო-დინის გამო, ჩვენი ლექსი შინ სველით ბრუნდებოდა ხოლმე. შრომადის ცოლს სამიწად უნდოდა «მარში» გასვლა თავის ბავშვებით, მაგრამ მარკი ისე იყო დაგვილი და გასუთავებული, იქ მსხდომი დედები ისე მომზანჭულნი და გაჭიმულნი კორსეტებში, შვილები მორთულნი თეთრის თათმანებით ისე ნაწად და და-

ზაისლურად დასერილობდენ თავიანთ გუვერსანტკებით. რომ ეს თავის შვილებით, როგორღაც სამივით დასკტილობდა ამ და-
პეწილ საღსში და ეს მეტად ემძიმებოდა. მრავალის არის-
ტოვრატკას «ლორსეტი» დააშტერდა იმის სადად შეკერილ გა-
ბას. ბავშვებმა სომ სრულიად შეარცხვინეს ჩვენი ნატალია. ისი-
ნი მისცვივდენ ყავილებს. ხესილებს, დაწვეს სირბილი, ორი-
ოდე მეუღლეგუნი წაჭკეს გამოჭიმულ «ბარიშნებს», ერთის
სიტყვით სრული რევოლუციის მოახდინეს ამ დაწყნარებულს
წარბში. დედები. გუვერსანტკები და ბაღის მცველნი ერთბაშად
მივარდნენ დაუსედნავ ემწვილებს. ნატალიას მოუვიდა გული
და საჩქაროდ გამოსწია სასლისკენ.

ამის შემდეგ შრომაძიანი დასერილობდენ მიერუებულ აღა-
გებში, დაბურულს ტყეში, მაგრამ აქაც არ ასცდათ ამ საცო-
დავებს უსიამოვნობა. ერთსულ სადილის მოსამზადებლად ტეც-
ხლი დანთეს ტყეში. ტყის მცველი დიდად გარისხდა, გა-
უქრო ტეცხლი და სამები დაუძახა. მეორედ ბავშვები ხეებზე
ავიდნენ და ამისათვისაც «ვიგოვორი» მიიღეს ტყის მცველის-
გან კი აღარ, თითონ ტყის მცველების უფროსისაგან. ახლა
ამას ისიც დაუმატეთ, რომ ერთის თვის წამლობას შემდეგ,
როდესაც ალექსის სკვლებამ უფრო მოუხშირა, ექიმმა გული
გაუსინჯა და უთხრა: ბ-ის წყალი თქვენთვის საჭირო არა ყო-
ფილა.

— მაშ რად მაწვალეთ მთელი ერთი თვე, თქვე დალოცვი-
ლო? — ეუბნებოდა გამძალა შრომაძე.

— თქვენ თითონა ხართ დამნაშავე, თქვენ თითონ. — გულ-
ნაწყენი ეუბნებოდა ბ-ის წყლების მოიჯარადრე ექიმი — აქ
რად მოდიოდით, თუ იცოდით, რომ თქვენთვის სხვა წყლე-
ბი იყო საჭირო. მე სწორე მოგახსენეთ იმდენი დრო და

მოცალება არა მჯეკს, რომ ყველა ავად-მყოფს დაწვრილებით გამოკვითხონ, რა ემიზეზება.

— აკი გითხარ, დედა-კაცო, რომ წყლებზე წასვლა ჩვენი სჯეჲ არ არის მეთქი!—თითქო დაცინვით ეუბნებოდა ალექსი თავის ნატალიას— წყლებზე ისინი უნდა წავიდნენ, ვინც განცხრომაში არის, ვისაც პირველი ალაგი უჭირავს ცხოვრებაში და ვისთვისაც გაუჩენია ღმერთს ყოველი სიამოვნება. ჩვენ მშრომელი ხალხი ყოველთვის უნდა უკან ვიდგეთ და არა ჩაკვირვანეთ ბრწუნივალე ჩინიანს ხალხში!

— მართალს ამბობ, ჩემო კარგო, მართალს. ოღონდ შენ კარგადა მყავდე და გეფიცები, თუ ისინი მე არ მომნახვენ. მე იმათ თავის დღეში არ მოვნახავ.

IV

შუადღეა. მკათათვის ცხარე მზე აღიურს ადენს თბილისს. გარ-შემო კლდეები, უესტის სახურავები და ქუჩაში დაგებული ქვა სიცხითა პრიალებს. არავითარი სიო არ ანძრევს მძიმე, სამაგელ სუნიით გატენილს ჰაერს. ქუჩებში თითქმის ყოველი მოძრაობა შეჩერებულია. აქა-იქ ზღაპრებით და ოფლის წმენდით თუ გაივლის ივან მიკირტიჩი და წელ-მოწვეკილი ცხენი ჩანჩაღით მიათრევს მტკვარში ამოვლებულს წელ - მოტეხილსავე დროშას. ვისაც ბედმა გაუღიმა ცხოვრებაში, ყველა გავიდა ქალაქ-გარედ სულის მოსაბრუნებლად. ქალაქში მარტო იმისთანა ხალხი დარჩა, რომელიც ბედის უკანონო შვილია, რომელიც იბრძვის მუდამ დღიურ ღუგამის საშოვნელად და რომელსაც იშვიათად შესვდება სიოში გვერდის გაგრილება.

მკათათვის სიცხე უმეტესად საგრძნობელია შუა-ზაფხურში, სადაც ვიწროობის გამო ზამთარშია ცი ქაერი შესთუღია. აი აქ, ამ ვიწრო და აგზნებულ ქუჩაში სამ-ეტაჟიანი სახლი შენდება: მრავალი მუშა და კალატოზი მუშაობს. ყველანი მძიმედ და ჩუმიდ მოძრაობენ, თითქო არაქათი აქვთ მოწვევითი. სად არის კალატოზების ჩვეულებრივი დიდინი. შირკელი საათი შესრულდა, სიცხემ უფრო და უფრო გაახურა თავ-შიშველა და გულ-გადელილი მუშები. ყველამ მუშაობას თავი დაანება და ჩავიდა ძირს, ჩრდილში შესასვენებლად და ზურის სატყელად. კედლის ხარახოებსე დარჩა მარტო ერთად-ერთი უმაწვილი კალატოზი თავის პატარა ძმა-მუშით.

— ბიჭო! — უთხრა პატარამ უფროსს — ძიელა ცხელა, გული მიწუხდება. ჩვენც ჩავიდეთ, დავისვენოთ, ზურიცა მშინ.

— ჭაი შე ლხარო, შენ! რამ მოგწვევია წელი! წადი, ორი სამი თაბასი კირი დამიგროვე მაგ კედელზე და მეტე დაიძინე. ჩოხა წაიხურე, არ შეგცვიფეს. მე ესე ხელად შევჭამ ზურს. მინდა ეს კედელი სადამოდის გავათავო, «ფოდრათითა» მაჭეს აღებუდი.

პატარა მუშამ საჩქაროდ მოუზიდა კირი და ქვემო ეტაჟის ერთს კუნჭულში, კარგა დიდის ზურის ყუთთ ხელში, გაგორდა. გემრიელად გადაჭულაჰ ცუდად მოშუშული შავის ზურის ნატყრი და გემრიელადაც მიიძინა ნოტიო კედლის კუნჭულში.

უფროსი ძმა კი შეუსვენებლივ მუშაობს და მუშაობს. ეს ისეთს ტკბილს ფიქრებსა, რომ ვერა გრძნობს პანანაქება სიცხეს და თავის გაცხარებულს მუშაობას. ამას თვალ-წინ უდგია თავისი ღიზა. ღიზა ამის ოსტატის ქალის, ამის დანიშნულია. შემოდგომაზე კვარი უნდა დაიწეროს. საქარწილად,

ასადის სახლის მოსაწყობად, ბევრი ფულია საჭირო. ერთი ოცი თუმანი კი აქვს შაქრო კალატოს განჯინის კუნჭულში დამალული, მაგრამ ეს ძლიერ ცოტაა. სამი თვე დარჩენილა ქორწილამდის. ქორწილი დიდის ამბით უნდა გადისდოს. ზურნა, შარმანკა, მომღერალი რომ აკონდებს შაქროს, პირზე დიდი მოსდის. «შავი ბუზმენტიანი ჩოხა უნდა შევიკეთო. ორი ოთხის სიმატეე ბუზმენტით. შარშან გიორგა ღურგაღმა რომ სამეფოდ იყიდა, სწორედ იმისთანა. ღიზას ხვერდის შუბკა უნდა მიუტანო, ოქროს საათი ძეწკვით. ზოგი მღვდელს, ზოგი ოსტატს. სულ ფული უნდა, ფული! ღიზა, ჩემი სული სარ. ბინდამდის მაინც გავათავო, რომ იმათ კარებზე ჩაკირო. ჯაფაფის კარებში იჯდებო. იცის, რომ გული არ მომიტენს, არ დავინახო.» ამ მშვენიერ ფიქრში გართული შაქროსა ყურს არ უგდებდა იმის გარეშე რომ ამბავი იყო. მოკლედ გაგრეჭილი თავი საშინლად გაუხურდა. თვალები სისხლით აკესო. კისრის ძარღვები დაეტენა და თავმა რატრატო დაუწყო. «ვა! ეს რა მომდის!» უცებ წამოიძახა შაქრომ, თვალებმა უმტყუნა, წაბრძიკდა და რახარუხით აქა-იქა სარახოებსე წამოღებით, დაეცა ქუჩის გახურებულ ქვებზე. კარგა ხანი ეგდო შაქრუა გულ-შემოფრთხილი. მუშაობისაგან დაქანცული ამის ამხანაგები ისე სერინავდენ, რომ ამის ჩამოვარდნა იმათ ძილს ვერ შეურყევდა.

ამის პატარა ძმას უცებ გამოეღვიძა, მოაგონდა თავის მომუშავე ძმა და ფიცხლავ თვალებზე წამოხტა. გამოვიდა გარედ სარახოზე ასასვლელად და ერთი საშინლად შეჰკივლა. ამ სმაზე ეველა მუშები წამოხტნენ, დაუწვეს შაქროს წყლის სხმა, ჯავიწების გლეჯა, ყურში ძახილი. შაქრო გონსედ ვერ მოაყვანეს. საიდგანდაც გაჩნდა ექიმი: «Въ больницу его!»

— როგორ თუ «ბოლნიცუ!» — დაიწივლა ჰატარა ბიჭმა —
 ბოლნიცაში არ იქნება, არა. თავს მოვიკლავ და ბოლნიცაში
 არ გაგატანო. ასტატთან წავიყვან, სოლოლაკზე. ჩამომცა-
 ლეთ. ფაეტონ! სწორედ გაშმაგებულს ვიფხვს მიაგავდა თოთ-
 ხმეტის წლის ბიჭი, კალატოზის ძმა.

შაქრო ჭაეტონით მიყენეს იმ ჯლავიფის კარებს, სადაც
 ამ უბედურს სადამოზე უნდა დაენახა თავის საცოლო ღიზს.
 შაქრომ დაინახა ღიზა, მაგრამ ველარ კი იცნო. თუძცა გულ-
 შემოყრამ გადურა. მაგრამ გონებაზე ველარ მოვიდა. ტვინის
 ანთება დაქმართა დიდ ხანს მზეზე დგომით. ორი კვირა იყო
 სიკვდილსა და სიცოცხლეს შუა საწყალი სამეიო. დიდის გულ-
 მოდგენებით უვლიდენ ამას თავის სამოყვაროები. დილით სა-
 ღამომდის თავით უჯდა ღიზა და თვალბ-ცრემლიანი ჩასტყე-
 რდა იმის უგონო გზყუტილ თვლებს. ორის კვირას შემ-
 დეგ ცოტას სწით გონზე მოვიდა შაქრო და ეს ორიოდ სიტ-
 უვა ამოიღუღლულა. «ჩემი ძმა ვანო, ჩემ მაგიერად... ჩვენს
 განჯისში ოცი თუძანი და აღასთან ათი თუძანი, ის ღიზას
 მზითვად.» შემდეგ თავზე ხელი გადაისვა და თვალთაგან ორი
 მსხვილი მარგალიტით ცრემლი გადმოსცვივდა. «ღიზა... ერ-
 თი მაკოცე, ჰირველად და უქანასკნელად.» ღიზა დაეკონა იმის
 ლომივით განიერს მკერდსა და გაუყრდა. ოთახში არავინ იყო
 და არავინ შეარყევდა სავარელთა უქანასკნელ გამოსაღმების
 საიდუმლოებს.

მკ. შაბაშვილისა.

უსაფუძვლო წადილი.

(ბ. ილ. ჭავჭავაძის «ცხოვრება და კანონისა» გამო.)

(წერილი მეორე *).

მეორე, დიდად საუფრადღებო საგანი, რომელსაც შეეხება ბ. ჭავჭავაძე, განსაკუთრებით სოფლის წყობილობა, ადგილობრივი თვით-მმართველობა. აქაც ავტორი ჯერ ცდილობს საერთოდ თვით-მმართველობის შინაარსი უჩვენოს მკითხველს, მერე განსხვავება ცენტრალიზაციასა და დეცენტრალიზაციის, თვით-მმართველობის შორის; ცდილობს დამტკიცოს, რომ როგორც უნდა იყოს სასაქონლო გამგეობის ძირმა, ამ ძირმისა და თვით-მმართველობას შორის არაფერი არ იშლება საკმაოდ, საცდელ. თვით-მმართველობას თავისი განსაზღვრული წრე აქვს, და უმაღლეს მთავრობას თავისი; ამ გვარი ხალხის გამგეობა ისეთი შინაგანი თვისებისა არის, რომ ერთობ კარგად მოეწყობა როგორც, ვთქვათ, ხონთქარის მფლობელობასთან, ისე ჩრდილოეთ-ამერიკის შეერთებულ შტატების მთავრობასთან.

თუმცა ამ გვარი აზრი ჩვენ დიდ შეცდომად მიგვაჩნია, მაგრამ მის გარჩევას ესლა ვერ შეკუდებით, რადგანაც სხენე-

*) «ივერია» № 6, 1881 წ.

ბუღის საგნის განხილვა ბევრს დროს და ღიაგს მოითხოვს და ესაა ჩვენი განზრახვა სხვა არის: ჩვენ გვინდა გავაჩიოთ ის კერძო მოსასრება ავტორისა, რომელიც ჩვენს ქვეყანას შეეცება; ერთხელ ვიმეორებთ, რომ ამისთანა საგნებზე ჩადმა ან ძალიან დაწვრილებით, დალაგებით, ისტორიის და სოციოლოგიის მეოხებით უნდა ილაშქროს, ან უნდა სულ თავი დაანებოს; თორემ ვინ იცის, ესე გაკრით ხსენებას იქნება ზოგმა არაგა დაუძახოს.

ბ. ჭავჭავაძე თვით - მმართველობის უმთავრეს კუთვნილებათა ჩამოთვლის შემდეგ ბძანებს: «ჩვენი სასოფლო მმართველობის წესდებულებას ვინც თვალს გადაავლებს, დაინახავს, რომ იგი ცოტად თუ ბევრად თვით-მმართველობის საფუძველზედ არის ამოყვანილი. ამის შემდეგ, რასაკვირველია, საბუთი აქვს ადამიანს იკითხოს: თუ თვით-მმართველობა კვ არას, მას უოველის მხრით რად ისმის სამდურავი სოფლის მმართველობაზე?» ამის მიზეზების ახსნას ავტორი გვპირდება მესხეთე წერილში.

ახლა ის განვიხილოთ. როგორ გვისრულებს ამ შიშობას:

«შირველი და უდიდესი ნაკლი ამ წესდებისა ის არის, რომ თვით-მმართველობის არსებითნი საფუძველნი არ არიან მისგან აღიარებული და რა კი თვით - მმართველობას კვ ნაკლი თან შეჭყვას, იქ თვით - მმართველობას ნურავინ დაემდურება. იმიტომ რომ იქ თვით-მმართველობა არ გასლავთ და არაფერ შუაშია.» (ივ. 1879 № 1. გვ. 103). თუმცა ეს სიტყვები ავტორისა ცოტა არ არის. რომ ეწინააღმდეგება მისგანვე ზემო-მოყვანილ ციტატას — სასოფლო წესდება თვით-მმართველობის საფუძველზეა ცოტად თუ ბევრად ამოყვანი-

ლიო, — მაგრამ ამ წინააღმდეგობას თავი დავანებოთ და მარტო ის გამოვიკვლიოთ, რა ყოფილა ეს „შირეკელი და უდიდესი ნაკლი“?

«წესდების მეშვიდე მუსლის ძალით სმა და არჩევანის უფლება ეკუთვნის მარტო ოჯახის იმ უფროსთ გლეხთ, რომელნიც კამერალის აღწერაში ცალკე კომლად არიან სსენებულნი.» სხვა შიშნი კი, ესე იგი: თავადნი, აზნაურნი, სოფელში მცხოვრებნი მოქალაქენი, მღვდელ-დიაკვნნი და თითონ გლეხნიც კამერალის აღწერის შემდეგ ცალკე კომლად გასულნი — ეს სუფეგელნი სსენებულის მუსლის ძალით გამომრიცხულნი არიან სოფლის გამოკეობიდან. აი თურმე ის უდიდესი ნაკლულებანება, რომელმაც დაუშალა სოფელს „აყვავება“, გაბედნიერება. ახლა ის გავიგოთ, რა საშიშროებებს ეშენებს ბ. ჭავჭავაძე ამ თავის დედა-აზნს? „ჩვენი აზნა“ ის არის, რომ თვით-მმართველობისათვის უკლა წოდების კაცი ერთ-გვარად უნდა იყოს მიჩენილი. თვით-მმართველობა ერთი იმ ძალთაგანია, რომელსაც აბია წარმატების უღელი და ეწევა სსკებთან ერთად. მაშასადამე გამოკლება ვისიმე თვით-მმართველობიდან დაუძღურება აღონისა, წარმატებისათვის მიმართულისა. წარმატებისათვის, კეთილ-დღეობისათვის საჭიროა. რომ ყოველნი ძალნი ერობისანი ერთად, ერთ-გვარად იუენენ მიდრეკილნი და მიწვეულნი.“ და სხვა და სხვ. (იქვე გვ. 105).

იგ კარგი, პატიოსანი, სასარების სიტყვებია. მაგრამ რა გამოვიდა მათგან? რად მოუნდა ავტორს ამ გვარის გაზტყელებულ მოსახლეობის, ასე ვთქვათ მესხნიკურ — ჭეშმარიტების დაწერა? ვინ არ იცის, რომ, მაგალითებზე, ოთხი უღელი საქონელი ორ უღელზედ მალეც და უფრო რიგიანადაც აასრულებს ერთსა და იმავე საქმეს. თუ ბ. ჭავჭავაძის ჭიანჭია.

რომ სასოგადოებაში კაცი ამ ხსენებულს უღელში შებმულ სა-
ქონელსა ჭკავს, მაშინ ავტორი უნდა გარჯილიყო და სხვის-
თვისაც დაემტკიცებინა ეს „ტექშიმარიტება.“ თუ არა და ამ
გვარად აზრების შეფარდება ცხოვრებაში ხომ უსაფუძვლო და
უგვაროა, მათში ცალიერის სიტყვების მეტი არა არის. რა
ავტორს უნდა დაემტკიცებინა, რომ ყველა წარმატების უღელ-
ში შებმული გვამი ერთ მხარეს და ერთობ ბეჭითად გაწევა
და მერე წარმოეთქვა, რომ ამ უღელიდან ზოგისა და ზოგის
გამოშვება წარმატებისათვის საგნებელი, საზარალოა. თუ არა
და, იმ წარმატების უღელში შებმულთ ის საჩქე რომ დამარ-
თოთ, რაც კრილოვის ერთს იგაგში ერთად შებმულს ფრინ-
ველს, თევზს და კიბოს დაეძარათ, მაშინ ხომ სულ ესტი-
ზარი გაუტყდა ავტორის წარმატების თეორიას. როცა ბ. ჭავ-
ჭავაძე დაგვარწმუნებდა, რომ ჩვენში მაგ-გვარად ჭანის წევა
შეუძლებელია, როცა ის, ერთის სიტყვით, დაგვიმტკიცებდა,
რომ მთელს თემობაში არ არის არა რაიმე საბუთი ცილისა,
შურისა, განხეთქილებისა, მაშინ, რასაკვირველია, მისგან გა-
მოთქმული აზრებიც შეურყეველს ტექშიმარიტებას შეადგენდა.
მართა ამ გზით შექმლ ავტორს თავისი თეორია შეუცლი-
ბელი გაესადა.

სამწუხაროდ, ბ. ჭავჭავაძე ამ გზას ასცდა და სხვა მთლად
უვარდისი ამოიჩინა; რის დამტკიცებაც აუცილებელ საჭიროე-
ბას შეადგენდა, — ავტორმა დაუმტკიცებლად შეურყეველ ტექში-
მარიტებად, ყოვლად ცნობილ ანბანად ჩარიცხა; და ამ გვარ გი-
თომ-და-ტექშიმარიტებით დაიმედებული, ჩვენი ავტორი არა ზო-
გავს დასაძაბლებელ სახელებს იმ პირთათვის, რომელნიც ავ-
ტორის აზრს ტექშიმარიტებად არა სთვლიან, რომელნიც თხოუ-
ლობენ მის დამტკიცებას: ჩვენი ავტორი ამ პირთ „თავ-თსე-

ლებს, საკუთარ ტვინ-მოკლებულებს“ უძახის; ესეთი აზრით თურმე ის რეგვენნი, რომელთაც ავტორის ნაწარმოები სიმართლედ არ მიაჩნიათ. ჩვენის აზრით, ცოტა მორიდება მაინც უნდა იმძაროს კაცმა იმისთანა საქმეში, რომელშიაც მტკიცე საბუთების მაგიერ ცალკეობის სიტყვების მეტი აზრ მოჭყავს-რა.

რასაკვირველია, რომ ბ. ჭავჭავაძის მოსაზრება, ამ საეჭვო ნიადაგზე დამყარებული ბჭობაც საეჭვო, სათუო დგება. როგორც ზემოდაც იყო მოხსენებული, ავტორი იმ უმთავრესს ნაკლულეკანებას ხედავს საერთო თვით-მმართველობის წესდებაში, რომ ამ უკანასკნელმა განგებ და აზრ ცხოვრების მოთხოვნილებით მოაკლრა სოფლის წრეს თავად-აზნაურობა, ვაჭრები და სხ. თუ რუსეთში ამას რამე ხელ-მოსაჭიდი მიზეზი ჰქონდაო, ჩვენში იმის მზგავსი ხომ სულ არაიერი იზოგებოდაო.

რას ეოფილა ეს მიზეზი? „იქ (რუსეთში) მიწა სახელმწიფოა, ესე იგი, საერთოა და აზვის აზრ აქვს ისე დაჩემებული სამუდამოდ, როგორც ჩვენში.... და ამის გამო საჭიროდ დაინახეს განცალკევება, განთვითკეულობა გლეხისა და თავად-აზნაურობისა,“ რომელთაც, რასაკვირველია, მამულები განსაკუთრებული და სამუდამოდ დაჩემებული უჭირავთ.

ჟერ ერთი ესა, რომ ზემო აღწერილი მიწის მფლობელობა მარტო რუსეთის ერთს ნაწილშია, — დიდ-რუსეთში — გავრცელებული; იქაც კი სუეველგან არ არის შემოღებული. სხვა ნაწილებში ხალხი ჩვენსავით, კომლელლობით, მფლობელობას მიწას. მაშასადამე არც რუსეთისათვის გამოადგება ის „ხელ-მოსაჭიდავი“ მიზეზი, რომელსაც ბ. ჭავჭავაძე გვიჩვენებს.

მეორეც ესა, თუცა დიდ-რუსეთში მიწის სათემოდ

მიწოდებლობაა გავრცელებული, მაგრამ იქაც, როგორც ჩვენში და სხვა რუსეთის იმპერიის ნაწილებში, ეკონომიური ურთიერთობა მებატონეთა და ნაყმევთა შორის იმავე საფუძველზეა დამყარებული, რომელზედაც ჩვენში. იქაც ჩვენ ვხედავთ იმავე გადასახადს, სახელმწიფოს, თუ საბატონოს, როგორსაც მდირე—რუსეთში, ჩვენში და სხვა რუსეთის ნაწილებში. არსებითი განსხვავება ამ ორ გვარ—სათემო და საკომლო—მიწისმიწოდებლობაში მართლაც მათ შინაგანს მოწყობილობაშია მიწის ხმარების შესაფერ. ერთის სიტყვით, გლეხთა უფლება და მოვალეობა მთავრობასთან ერთი და იგივეა, როგორც დიდ-რუსეთის სათემო სოფლებში, ეგრეთვე ჩვენში; როგორც ერთნი არიან ჩაბმულნი—ბ. ჭავჭავაძისა არ იყოს—წარმატების უფლებაში, ისე მეორენი; მაშასადამე გამოკლება ვისიმე, მებატონე იქნება თუ ვაჭარი, საკნებელი, ღონის დამამცირებელი უნდა იყოს. აქ, როგორც მკითხველიცა ხედავს, რუსეთისაკენ მითითება, უსაფუძვლო არის, რადგანაც რუსეთსა და საქართველოს შორის ამ მხრით არავითარი არსებითი განსხვავება არ არსებობს. ამიტომაც ამ უკანასკნელს განსხვავებას არას მხრით არ შეიძლება დაერქვას „ხელ-მოსაჭიდი მიზეზი“, მეტადრე იმ კაცისაგან, რომელიც თვით-მმართველობაში ყოველ წოდების მონაწილეობის დამტკიცებად რაცხავს თავის-თავს; თუ ჩვენში არ კარგა ზოგიერთების გამოკლება, არც რუსეთში უნდა ივარდოს.

ჩვენს ავტორს, რასაკვირველია, არც რუსეთში მოსწონს ეკ წოდებათა განყოფილება, და რადგანაც მართლაც მეტად მხელია, ბ. ჭავჭავაძე ცდილობს იპოვოს რუსულს ლიტერატურაში თავის აზრის მომხრე... და ჭზოულობს კიდეც. სამწუხაროდ ჩვენი ავტორი არ ასახელებს არც თავის მოაზრეს,

არც მის ნაწარმოებს; ასე რომ ძალიან ძნელია კაცმა გაიგოს, რა საბუთები მოჭყავს უცნობს ავტორს თავის (და ბ. ჭავჭავაძის) აზრის გასამართლებლად. იმ ციტატიდგან კი, რომელიც ბ. ჭავჭავაძეს აქვს ამოწერილი, ბევრი აზიოერი გაიგება. მარტო შესაძლებელია კაცი მიხვდეს და ისიც ჭაშან-წუგუტით, რომ უცნობი ავტორი იმავე აზრისაა ამ საგნის შესახებ, როგორისაც ბ. ჭავჭავაძე. მაგრამ მომხრე მოაზრის შოვნა, მაგალითის შოვნა რას ამტკიცებს? ახა ერთი დამისახელეთ იმისთანა ან საზოგადოება, ან ლიტერატურა, რომელშიაც არ გამოჩნდეს არა ერთი და რაიმე დამტკიცელი უმხეცესის და ურეკვენისის აზრებისა. თვით ჩრდილოეთის ამერიკის შტატებში იშვიათად ეხლაც ბევრს მახსენებს, რომელთაც სურთ ინგლისის მოფლობელობის გაახლება, გიორგი მესამის დროების დაბრუნება; ალარ ვახსენებთ აწინდელს საფრანგეთს, რომელშიაც ასი ათასობით ითვლებიან ბურბონებისა და ნაპოლეონების თაყვანისმცემელები.

რუსულს ლიტერატურაში ამ 5—6 წლის წინად იყო ღაპარაკი, ბასი ბ. ჭავჭავაძისაგან საქმე საყოველ-წოდებო სოფლობაზე (все-общая волясть). ამ ახალს მოგონილებას დამტკიცებდა გამოუჩნდა გრაფი ორლოვ-დავიდოვი, მაგრამ თანამგრძნობნი და თანაშემწენი თითქმის ვერავინ იპოვნა. მწერლობის უკეთესმა ნაწილმა უარ-ჭეო, განდევნა ეს წინადადება; მას აქედ ამ საგანზედ ჩანუდა ღაპარაკი, დავიწყებას მიეცა. არ ვიცი, ვის ეკუთვნის ბ. ჭავჭავაძისაგან ამოწერილი ციტატი: სხენებულს გრაფს, თუ სხვას ვისმეს; მაგრამ ვისაც უნდა ეკუთვნოდეს, მაინცა-და-მაინც თავის შინაარსით სახელს ვერავის გაუთქვამს, ჭკვიანობას ვერ მიანიჭებს. მაგრამ მკითხველმა ისევ თითონვე საჯოს; აი ის ციტატი:

„მართალია, გლეხნი, მეზობელნი (ვისი?) ნამუსზედ ხელ
აღებით ჭმარვენ ტყესაჲ, უხდენენ მოსავალსაჲ, უძოებენ ფო-
რულებსაჲ, მაგრამ მძის განა იმისგან ჭსნადიანო, რომ კერ-
ძობითს საკუთრებას უფრო ნაკლებ პატივსა სცემდენ, ვიდრე
სასოფლოს, სახსოს, ანამედ იმისგანაჲ, რომი არავითარის
საკუთრების პატივის-ცემა არა აქვთ... და სლავიანურ ფართო
ბუნების მიდრეკილებისა გამო არც თავისას ზოგვენ, არც სხვი-
სასაჲ.“

თუმცა ეს ციტიტი უცნობის ავტორისა სიტყვა-სიტყვით
არ არის მოყვანილი, მაგრამ უკანასკნელს ასოს «ო»-ს ეტ-
ყობა, ეს იმის აზრი უნდა იყოს. აქ ყოველი აზრი, ბავშვ-
ლო რქოა, ყოველი სიტყვა ძვირფასი მარგალიტა. თუკმე
გლეხი მებატონეს ტყეს იმიტომ ჭმარავს, რომ ფართო სლავი-
ანურის ბუნებისა და არა იმიტომ, რომ ღატაკ გლეხს მა-
მა-სისხლად უსმენ ყოველს ხის მასალას, რომლის სასყიდ-
ლად არავითარი სახსარი არა აქვს! თუკმე სოფელური მეზო-
ბელნი იმიტომ უფუჭებენ მოსავალს (თუ მართლა ხანდისხან
მოხდება ამისთანა შემთხვევა), რომ არავითარი საკუთრების
პატივის-ცემა არა აქვთ, და არა იმიტომ რომ ისინი შევიწროე-
ბულნი არიანყოველის მხრით და არა აქვთ თავიანთი არც საძო-
ვარი, არც ფართო ეზო, ვერ ინახვენ ვერც საქონელს, ვერც ში-
ნაურ ფრინველს. საითაც უნდა წავიდეს გლეხის საქონელი, უსა-
თუოდ მიატუდება სხვის მინდოვს, სხვის ყანას. ან საიდგან შე-
იტყუო უცნობმა ავტორმა, რომ რუსეთში ამ გვარი შემთხვევა
ყოველგან მოხდება ხოლმე. საკვირველი ის კი არ არის აქა,
რომ ვიღაც უცნობი უთავ-ბოლო აზრებსა როტავს; საკვირვე-
ლი ის არის, რომ ბ. ჭავჭავაძეს თავის აზრის დასამტკიცებ-
ლად ამისთანა საეჭვო ზეწოდისათვის მიუგნია.

თუ რუსეთში, სადა სოფელი ორ-გვარ ეკონომიურ წყობას წარმოადგენს, ხსენებულ წოდებათა გაყოფას არა აქვს საფუძვლიანი საბუთი, მაშ ჩვენში, სადა ეგ ორ-ნაირი წყობა არსად მოიპოვებოდა (აქ ცოტა შეცდომას: ხეკურებს და თუშებს აქამდის მიწები საერთოდ უჭირავთ; სამუდამო საკუთრებად არა აქვთ დაუოფილი) თავად-ახნაურებთან და გლეხთა გათვითვულება ხსენებაშიც არ უნდა ყოფილიყო. თუმა სხვა-და-სხვა წოდებაში, როგორც ცალკე ჰირებ-შორის, მეტ-ნაკლებობა კი არ გამოიღვევო, ბძანებს ბ. ჭავჭავაძე, მაგრამ ეგ მეტ-ნაკლებობა სოფლის მმართველობის მსვლელობაში შუღლის მიზეზად ვერ შეიქნება და რა არისო სამტრო, სა-შუღლო იმ საგნებში, რომელნიც თვით-მმართველობას მინიჭებული აქვსო? აბა რა არის აქ იმისთანა, რომ ერთმა წოდებამ სულ თავისკენ მიიზიდოს და მეორე ცალკეობედ დაგდოს?... განა მეტ-ნაკლებობა სარჯის, ბეგრის გაწერაში დღესაც არ არის მიზეზად ცხარის ბასისა მდიდართა და ღარიბთა გლეხთა შორის? აბა ერთი მიჩვენეთ მაგალითი, რომ მაგ მიზეზს განხეთქილება რამ ჩამოეგდოს სადმე ისეთი, რომ მთავრობის მიშველება დაჭსჭირებოდეს“

„რომ მთავრობის მიშველება დაჭსჭირებოდესო“ — რა უნდა ეთქვას ამითი ავტორს, — ძნელად გასაგებია. თუ ისა, რომ მთავრობის ყურადღებადღის ვერ მიადწევსო, ეს არა თუ მართა „ბასი“, არამედ ჩივილი, ტირილი, ეგ. რასაკვირველია, მართალია; და თუ ისა, რომ ეგ ბასი საერთოდ სასიამოვნოდ, ძმურად თავდება, მაშინ აშკარაა, ბ. ჭავჭავაძე შემცდარია. სარჯისა და ბეგრის გაწერაში უწყობაში, მართა ბეჩაყების დატვირთვაში და მდიდრების განთავისუფლებაში ის მოახდინა, რომ სოფლობა ისე განადგურებულია და არასოდეს

გლეხი თავის ნებით არ წავა, არ დაესწრება სოფლობაზე, ყრილობაზე; თითქმის გერასოდეს ვერ ნახავს კაცი ამ ყრილობაზე მცხოვრებთ მეთედსაც; ყველა სასოფლო საქმის დაბოლოება ხუთი-ექვსი გაქნილის კაცის სელშია. „რად წავიდე ყრილობაში და მოთავეებს ღაშაჩაში შევებაო; ხო ვიცი არა გამოვა-რამ, უფრო მეტს დამაწერენ!“ ამბობს ამ შემთხვევაში ბეჩავი გლეხი. როგორც მკითხველიც ქსედავს ეს საქმის მშურად გათავება კი არ არის, ეს განსვით ძალისადმი დამორჩილება და ის შიში, რომელიც სოფლებს მთელის ქვეყნის ბეჩავ კაცში, ხალხში. ესევე განსვას მიზეზი იმ სიხუმიას მაგნაირ უსამართლობაზე, იმ მშვიდობიანობისა, რომელსედაც ჩვენი ავტორი საიმოვნებით უთითებს, და აი ამიტომაც არა ქსტირდება მთავრობის მიშველება. აბა გამოჩნდეს სადმე იმისთანა ადმინისტრაციის მოხელე (თუ ეს შესაძლებელია), რომელმაც ერთგულად მიაქციოს ყუდადება მაგ გვარ საქმეებს, მაშინ დავინახავდით, რადენი ჩივილი მოისმოდა აწინდელ სოფლის წყობილობის უსამართლობაზე, ბეჩავის დაჩაგვრაზე.

ჩვენი სიტყვებიდანა ქსნანს, რომ გამძაფრება სოფლის გამგეობაში მონაწილე პირთა, სხვა წოდებათა შეგვანა თვითმმართველობის წრეში არავითარი უებარი წამალი არ არის მის განსაყურებლად. თუ ესედაც ის გვამნი, რომელთაც კანონით მინიჭებული აქვთ სოფლის გამგეობაში მონაწილეობა, არ ერევიან საზოგადო საქმეებში, შორს უდგანან იმას, მაშ აბა რა ხეირი იქნება, რომ უნაყოფო რიცხვს სხვაც მიეძატოს. ჩვენ რომ დარწმუნებული ვიყოთ, ან სხვამ რომ დაგვარწმუნოს, — ახალნი პირნი უფრო მედგრად, ბეჯითად, პატიოსნურად მოექცევიან სასოფლო საქმესაო, მაშინ, რასაკვირველია, ჩვენ პირველნი ვინაგრებდით მათს სოფლის წრეში შემოსვლას. სამწუ-

სარდ, ეს აქამდის ვერავინ დაგვარწმუნა და ჩვენ თითონ ვი
დავრწმუნდით, რომ სრულებით სხვაფერი იყო, — ის უკეთესი
იქნებოდა.

თითონ ავტორის ზემოდ ამოწერილის ციტატიდამა სჩანს,
რომ სოფლის გამგეობაში, გლეხთა მოვალეობაში ბევრი იმის-
თანა რამ არის, რომლის ერთს მხარეს გადადრეკა ერთს მა-
ლიან დაუძმძმებს და მეორეს ვი გაუადვილებს ცხოვრებას. აი,
სხვათა შორის, ის მიზეზი, რომელიც არ გვამდევს ნებას
მოვინდომოთ სოფლის წრეში სხვა წოდებათა შესვლა; არც
თავად-აზნაურობა, არც ვაჭრები და არც სამეცდელოება არ
არიან აქ სანატრელნი. ესენი ერთობ უფრო ევკლასფერით შეძ-
ლებულნი, დაიარაღებულნი არიან; და თუ სოფლობაში შეს-
დგეს იქნის, რასაკვირველია, როგორც უფრო ძლოვანნი, ყო-
ველის მხრით ეცდებიან კისრიდამ მოიშორონ ევკლა ის უსია-
მოვნო, დამძმძმებელი და მათთვის გამოუდგარი ვაღდებულე-
ბა, რომელიც ეხლა გლეხს კისერზე აწევს. თუ ვი ეხლა მდი-
დარნი გლეხნი ახერხებენ ბეგრადგან განთავისუფლებას, აბა,
რასაკვირველია, თავადი და ვაჭარი მაგას უფრო ადვილად მო-
ახერხებს? ამით ევკლავან აქვთ იქნის გამდგარი: მასრის ად-
მინისტრაციასში ან იმათ ნათესავნი, ან კარგი ნაცნობნი სხე-
დან, და თითონ სოფლის მოხელეებიც ამათი უფრო-მოჭრილნი
ემანი არიან; მაშასადამე გლეხს იმათზე ჩივილი იუქნად ჩაუე-
ლის; და თუნდ ეგეტ არ იყოს, როგორ გაუბედავს გლეხი —
ნაუძევო და ეტყვის თავადს — ნაბატონარს: ჩადგე ბეგარაში და
ჩემთან, ვთქვათ, ქვიშა ჰხიდეო. ჯერ-ჯერობით არ არის ვი-
დეკ დავიწყებული ძნელად დასავიწყარი ბატონ - ყმობა, ის
დრო, როცა ბატონს ემის ტყავის გაძრობა შეეძლო. ამ გვარ
ურთი-ერთობის დავიწყებას და თანასწორობის გრძნობის და-

არსებას ათი და ოცი წელიწადი არ ეყოფა, როცა მეტადრე აწმეოც არ აქვსებს გლეხს, რომ წარსული დაივიწყოს. სოფელში კარგად იცის, რომ თუ ნაბატონარს მოწიწებით, მუხლმოდრეკით არ მოეკიდა, თუ საქმით ან სიტყვით აწყენა რამ მამინ კაი იმისი ბრალი: ნაბატონარს და ჯერ კიდევ „ბატონს“ ბევრი საშუალება აქვს, იმის ჯავრი ამოიყაროს; ტყის, მიწის, საძოვრის ხმარებას ისე გაუმძელებს, ისე გაუჭირებს საქმეს, რომ უბედურს თავ-საცემად გაუხდეს მისი შეუპოვრობა, ამჟღავნებს.

ესენი იქნებიან მომავალნი სოფლის მოთავენი, თუ ღმერთმა ოდესმე მოხელა ბ. ჭავჭავაძის პრეპეტს და ცხოვრებაში შემოვიდა. ამგვარაა, რომ მამინ მოხელეები არაფრით არ დაემჯობებიან კლანდელებს; ერთის ღირსებით კი ბევრით ჩამოუვლენ მათ. კლანდელებს გლეხი უტყუარის, როგორც თავის თანასწორს, თავის უფლების პატივს, რომელსაც ყველაფრის თქმას, და თუ გაჭირდა, გალანძღვასაც გაუბედავს; იმისთანა მოხელეებს კი, რომელნიც თავად-ახნაურობის წოდებისა იქნებიან, ამისთანას კერას აკადრებენ; კერც ანგარიშს მოსთხოვენ სოფლის საქმეებში, კერც მკვასე სიტყვას ეტყვიან. როცა ისინი ამის ღირსნი იქნებიან. ერთის სიტყვით, ეს ცვლილება სოფლის გამგეობაში სრულიად მოჭლავს გლეხში ისედაც სუსტს გაბედულობას, მოუსპობს სურვილს, თუ კი ახლა სურვილი აქვს რამე. სოფლის გამგეობაში მონაწილეობის მიღებისას. ეს სომ, რასაკვირველია, ძალიან სამწყურსარო იქნება, ამიტომ რომ მართლ ამ სურვილში — თავის საქმეებს ყურით თითონ უგდოს, — არის ჩვენი საშველი, ჩვენი კეთილ-დღეობის იმედი.

მაშ თუ ამ მხრით არ შეაწევინ გლეხს ეს წოდებანი,

იქნება ჭკუა - გონებით მანტ გამოადგნენ; იქნება თავად-აზნაურობამ უჩვენოს მას კარგი გზა განათლებისა, ბედნიერებისა; იქნება გაჭირებაში შემდგომლობა გაუწიოს უმაღლესს მთავრობასთან და სხ. თუმცა საზოგადო საქმეებზედ ჯანაყის დროს «იქნება» შესაწყენარი არ არის, თუმცა ამისთანა საგნის გარჩევაში კაცმა უნდა მართლ ნამდვილი ურთი-ერთობა წოდებათა შორის მიიღოს სახეში და იმაზე დაადგინოს თავისი გადაწყვეტილი აზრი, მაგრამ პატარა ხანს ავტდეთ ამ სწორე გზას და გავარჩიოთ, მართლა შესაძლებელია ამ გვარის აზრის შესრულება?

ხომ მოგვსენებათ, რომ ამ განათლების პრობლემის ასრულებას სჭირდება კაი ჭკუა, სწავლით გავითარებული, პატიოსანი წადილი და სშირდაც პირად ინტერესების შეწირვა. მაგრამ აბა რომელს წოდებაში იპოვიოთ ამ კარგს თვისებებს? თავად-აზნაურობაში? ისე დასშულს, დავარდნილს დიდ-კაცობას, როგორც ჩვენშია, სხვაგან კერსად კერა ნახავთ. ისე უოკელისიერში დაუდგენელნი, უზრუნველნი «კეთილ-შობილნი», როგორც საქართველოში, სხვაგან არსად მოიპოვებიან! მაშასადამე ამ წოდებას არ შეეძლება იკისროს ხალხის განათლების საქმე, მისი სწავლაში წინამძღომლობა და თუ ვინმე გამოდის ამ წოდებიდან ნასწავლი, «განათლებული», ის ღარჭკადრულობს „უბრალო“ ცხოვრებას, ღარა რჩება სოიეულში. ამ გვარნი პირნი ქაღაქებს ეტანებიან, ცდილობენ რაიმე დეპარტამენტში შეჭუნ თავი, მოხელედ, ჩინოვნიკად ჩაიწერონ. თუ სოიეულში კაცი კიდევ ნახავს თავად-აზნაურობას, ეს უკანასკნელი ან „შტატს გარედ“ დარჩენილი რაიმე სოკეტნიკი იქნება, ან გამოგდებული იუნკერი. აბა ამათ რა სწავლით განათლებული გონება მოეთხოვებათ, რა პატიოსანი წადილი?

კანცელარიებში შესწავლილი რუსულის კანონების მუხლი, მარჯნაქები იმათ მართლ ღობე-მძვინჯლობისათვის, მეზობლების მოსატყუებლად, გასაქლად გამოადგებათ სოფელ. ამ გვარ ბატონებს მართლ სადავიდარაბო აზრების და განახენების შედგენა, ცრუ-ადვოკატობა მოჭკითხეთ და არა პატიოსანი წადილი, კაცთა სიყვარული, დანაგრულთ პატრონობა.

მაშასადამე თავად-აზნაურობას არას გზით არ შეუძლიან გლეხების შეკლა. სოფლის რიგიანი მოწყობა. დანარჩენ წოდებებზე ღამარაგი სომ სულ აღარ დირს; კაჭრების ცხოვრების მიზანი კიდევ უფრო მეტად ეწინააღმდეგება გლეხის კეთილ-დღეობას, კიდრე თავად-აზნაურებისა და თვითონ ჩვენი ავტორიც არაფერს მნიშვნელობას არ აძლევს დანარჩენ წოდებათ. თუმცა ეს აზრი ავტორს პირ-და-პირ არა აქვს გამოთქმული, მაგრამ ამის გამოთქმის ნებას აი რა გვამდევს: თუ მართლ: ავტორის აზრით, ეკელა თვით-მმართველობიდან გამოკლებულნი წოდებანი კანონმა ერთად უნდა მიაშველეს გაჭირებულს სოფელს, მაშინ, რასაკვირველია, ბ. ჭავჭავაძე არაფერს განსხვავებას არ უნდა ხედავდეს თავად-აზნაურობასა და სსვა წოდებათა შორის. ჩვენი ავტორი კი ამ უანასკნელებს, ერთხელ-ორჯერ მოკლედ სსენების შემდეგ, სრულებით აღარ იგონებს. ეტეობა, რომ ისინი მართლ თავად-აზნაურობის გვერდის დასამშვენებლად და ღოღივის დასაგმყოფილებლად არიან მოყვანილნი.

«ამ სახით, ბძანებს ბ. ჭავჭავაძე, არც ჩვენი სოფლის ეკონომიურს მდგომარეობაში, არც თვით-მმართველობაში და არც თვით - მმართველობის საგანთა შორის არ არის მიზეზი კანცელარიებისათვის, რომ თავად-აზნაურობა და გლეხობა ერთმანეთში კერ მოთავსდებიან განუყოფლად.»

ამ დასკვნაში გაჭრლობა და სასულიერო პირნი სულ და-
ვიწყებულნი არიან. — რაღა? ეს ხომ არ ეთანხმება იმ აზრს,
რომელიც ავტორის თქმით, დედა-ბოძად უნდა იყოს ჩაღე-
ბული თვით-მმართველობის წესდებაში. თუ მართლაც დანარჩენ
ორ წოდებას, როგორც პირველსაც, მართლ რიცხვითა აქვს
მნიშვნელობა, მაშინ ავტორს ისინიც არ უნდა დავიწყებოდა,
რადგანაც იმათაც იგივე მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეთ «წარმა-
ტების უღლის» წვეაში, როგორიც «კეთილ-შობილებს». ეტ-
ყობა რომ თავად-აზნაურობას სხვა რაღაც ღირსება ჰქონია,
რომლის გამო მათი მონაწილეობა სოფლის გამგეობაში თურ-
მე უფრო სანატრელია, ვიდრე გაჭრებისა და სამღვდელთა პირ-
თა. ეს ღირსება თურმე იმ ნდობაში, იმ ერთობაშია, რომე-
ლიც ვითომ არსებობდა საქართველოს ისტორიაში და ესლაც
ჰიდევს არსებობს.

«ჩვენში, ბძანებს ავტორი, თავად-აზნაურობას დღევან-
დღამდე თითქმის მართლ ის უშიშროება ჰქონდა, რომ მო-
კითხვის წიგნში ბრწყინვალეად იხსენებოდა, გლეხი კი არა...»
და შემდეგ: „...ჩვენ იმაზედა ვართ დამყარებული, რომ წო-
დებთა შორის უფლების ტილებს ეკონომიურის თუ პოლიტი-
კურისა... ჩვენში არ არსებობდა. თავად-აზნაურობას თავისი
საკუთარი ინტერესები არ შემოუხაზავს ისე, როგორც სხვა-
ბან...“

რითი გვიმტკიცებს ბ. ჭავჭავაძე ამ საკვირველ, უმაგა-
ღითო მოკლენას? რა ისტორიულ ფაქტებით ჩვენის წარსუ-
ლის ცხოვრებიდან ამოწმებს თავის საოცარს შეხედულობას?
სამწუხაროდ ის აქაც ჩვეულებრივ იჭტვება: ამ შესედულობის სა-
ბუთად ერთი მაგალითიც არ მოჭყავს; აქ ცალკეობის სიტყვების
მეტა არაფერია, და სწორედ კი აქ იყო საჭირო შესაწინარე-

ბელ ქაქტების დასახელება. ამიტომ რომ, ვისაც კი უსწავ-
ლია სხვა ქვეყნების სამდგოლი ისტორია, იმას ისე დაუჯერებ-
ლად ეჩვენება ბ. ჭავჭავაძის აზრები, რომ თუ საფუძვლიანად,
ქაქტებით არ დაუმტკიცეს, — არ დაიჯერებს. მართლაცა-და
საკვირველი ქვეყანა უნდა ყოფილიყო საქართველო და სულ
სხვა ცხოვრების კანონებსე დამყარებული მისი წარსული ყო-
ფა-ცხოვრება.

ახლა ისიც განვიხილოთ, რა მოსაზრებით ამართლებს,
ანამდვილეს ჩვენი ავტორი თავის დედა-აზრს: «ჯერ დავიწ-
ყოთ იქიდანაო. ამბობს ბ. ჭავჭავაძე, რომ ჩვენს ენაში სიტ-
ყვაც არ მოიპოვება იმ აზრის გამოსახატავად, რასაც რუსუ-
ლი სიტყვა «СОСЛОВІЕ» ნიშნავსო, ესლანდელი ჩვენი სიტყვა
„წოდება“ გუშინდელი სიტყვააო...» ჯერ ერთი, რომ ეს სიტ-
ყვა ისე გუშინდელი არ არის, როგორც ავტორი ბძანებს; მა-
გალითებრ, გადაშლეთ ძველებური ლექსიკონი (მგონი საბა
ოზბედიანისა), რომელიც 150 წლისა მაინც არის. და იქ იპო-
ვით მაგ სიტყვას იმავე ეტიმოლოგიურის მნიშვნელობით. რო-
გორც ესლა სძარბოენ. მეორეც ესა, ეგ რა შესაწყნარებელი
საბუთია, რომ ხალხში არ არის ეგ სიტყვაო. ხალხში და
თუნდ ენაშიაც რომ არ იყოს მაგისთანა სიტყვა, ეგ კიდევ
კერძა დაამტკიცებდა, იმიტომ, რომ არ არის ქვეყანაზე იმის-
თანა ენა, რომელსაც ყოველის აზრის, ცნების გამოსატქმელი
სიტყვა ჰქონდეს; და აბა რომელს დაბაღს ხალხს მიჩვენებთ,
რომელიც მაგ-გვარს აბსტრაქტულს ცნებას სძარბოდეს საში-
ნაოდ. ესლა ჩვენს ქვეყანაში მოქმედებენ გამმიჯნავი (межевыя)
კომისიები; ისინი შესდგებიან უფროს და უმცროს მოხელეე-
ბისაგან. გლეხებს აბსტრაქტულის კომისიისა არა ესმის-რა; იმა-
სა ჰგონია, რომ სიტყვა „კომისია“ მოხელეების სახელია;

ამიტომაც სოფელში ერთმანეთში ასე ხმაობენ ამ სიტყვას: დიდმა კომისიამ დიხნო დამბარა (ეს ნიშნავს: კომისიის უფროსმა მოხელემ დიხნო დამბარა). ზატარა კომისიის სმინავსო (კომისიის უმცროსი მოხელის სმინავსო) და სს.. აგრეთვე ყველა გლეხმა-კაცმა იცის, რომ იმის მებატონე იყო თავადი. აზნაური; მაგრამ ყველა თავადების, აზნაურების ერთ წყედ, წოდებად განსაზღვრა ვი არ ესმის, რუსის გლეხს რომ ჰქონო, რა არის «კეთილ-შობილი» წოდებო, ის გაშტკრებით შემოგხედეს, მაგრამ როცა ჰქონია, შენს ბატონსა. *барин*-ს, და შენ შუა რა განსხვავებაა, მაშინ ვი ფრთხილ განსაგებ ზასუხს მოგიგებს. საკვირველი არ იქნება, რომ გლეხისაგან «წოდების» მნიშვნელობის უცოდინარობის გამო, კაცი ამტკიცებდეს, რუსეთში ბატონ-უმობა არ იყო. ჩვენი ავტორი ვი სწორედ ასე იტყვას.

«ჩვენში, ბძანებს ბ. ჭავჭავაძე, ყველანი ერთ-ნაირად უბოხნი და უფელისა მოკლებულნი იყვნენ წინაშე უმაღლესის მთავრობისა და ამიტომაც არ იყო მიზეზიო ჩვენის ერთობის წოდებ-წოდებად დაყოფისა.» (იქვე 109 & 110). ეს თავით ბოლომდე შეცდომაა. ამ ვითომ — ჭეშმარიტებას რომ მიუზღოთ. ამ რომით რომ გავხდით უმთავრესი ისტორიული მოვლანებისა, მაშინ კერძო გზასა და კერძო კვლას ვერ გვიგებთ. ავტორის აზრი ნამდვილ მიზეზად რომ ჩავთვალთ წოდებ-წოდებად დაყოფილობასა, მაშინ თითქმის არც ერთს ევროპულ სახელმწიფოში არ უნდა გვაპოვნა ჩვენ ერი, დასადა დაყოფილი. მართლაც და არც ძველ რომის იმპერიაში, არც გერმანიაში და, სასაკვირველია, არც რუსეთში არ უნდა ყოფილიყო ეს საღისის დასადა დაყოფა, ბატონ-უმობა. ამ სახელმწიფოებში ყველანი, დიდნიც და პატარანიც რუს-

მონა, უფლებას მოკლებულნი იყვნენ უმაღლეს მთავრობასთან — ხელმწიფესთან. მაგრამ ისე სასტიკად მოდებული ბატონეობა, მონაობა, როგორც სხელებულ სახელმწიფოებში. არადა არა ყოფილა.

საიდგან დაუსვენია ავტორს, რომ დადნი შესვლიდან წოდებათა შორის ეკრძაში შოლიტიკურ უფლებას გამო მომხდარა! არც ერთის დიდის ხელის მოძრაობა ამ ნიადაგზე არ ყოფილა იქ აღმოცენილი. უაქრია საფრანგეთში. გლეხთა ომები შეთქმულნი საფრანგეთში გერმანიაში. რუსიისა და ბუგახიის ამბობება რუსეთში ერთისა და იმავე მიზეზიდან წარმოსდგა: საღისის ეკონომიურად შეწყობისაგან და არა იმ სურვილისაგან. რომ შოლიტიკური უფლება მოეპოვათ. საღისისათვისაც მართლად ამ გვარი ბრძოლა გასაგები, ღირსეული, მართლმისთვის ღირს თავის სახელს. თუ ჩვენს სამშობლოში ამ გვარი ეკონომიური შეწყობა. დაცემულმა სურვილად და თუ ამის მაგივრი იყო ბატონებისაგან დიდი გადასახადი და ბეგარა, მაშინ რასაკვირველია, ჩვენშიც არა ერთხელ და ორჯერ მოხდებოდა ეს უსიამოვნობა. გასწავლება წოდებათა შორის. და თუ ეს შემთხვევები არ მოხდებოდა სოფელ საქართველოში, მაშინ რომ მშვიდობიანობა, მეგობრობა იქნებოდა წოდებათა შორის. სამწუხაროდ, ავტორმა ამის დასამტკიცებლად ერთი მაგალითიც არ მოიყვანა.

მაშასადამე, თუნდ რომ მართლაც ჩვენში ყველანი ერთნაირად უხმონი და უფლებას მოკლებულნი ყოფილიყვნენ, მაინც, როგორც ზემოხსენებულიდან სხანს, საღისის ეკონომიურის მხრით დიხგვანა ადვილად შესაძლებელი იყო. მაგრამ რაღა ჯგონია ბ. ჭავჭავაძეს. რომ ჩვენში ყველანი ერთნაირად უხმონი და უფლებას მოკლებულნი იყვნენ? თუ ავ-

ტორს იმის ბძანება ჰსურს, რომ მეფე უმთავრესი და უმაღლესი მიფლობელი იყო სამეფოში — ისე როგორც შუა-საუკუნოების გერმანიაში ხელმწიფე იყო უდიდესი მიფლობელი, სიუზერენი, — მაგასე ეველა დაეთანხმება. მაგრამ როგორც იქ ამ უკანასკნელს ჭეჭდა თავისი დასახლოვებული პირნი, ქეოდალეები, ისე ჩვენში მეფეს გარეშე მოკრტა მთავარი, ერისთავნი, თავადნი, და როგორც იქ კსედავთ გაუწევეტელ განხეთქილებას, დავას, სიუზერენსა და ქეოდალთა შორის, ისე ჩვენში მოუსვენარნი მთავართ ჩამომავლნი, ერისთავნი, თავადნი უფრო სასტიკად ხანგრძლივ, საშვილიშვილოდ ებრძვიან კანონიერ მიფლობელთ; ბევრჯერ გაუდევნიათ ეს უკანასკნელნი და ბევრჯერ თითონაც განდეგნილნი ყოფილან. და ისეთი სასტიკობა, მსეტური დაუნდობლობა, როგორიც ამ ბატონებმა გამოუჩინეს თავიანთ სამშობლოს, არსად და არავის არ გამოუჩინია.

თუ ეს უგულო, უსიყვარულო, დაუნდობელი ქეოდალეები თავის ავს განზრახვას საკუთარის ძალით ვერ ახსრულებდენ, მაშინ გუელ-გრილად მიჭმართვედენ საქართველოს დაუძინართ მტერთ და მათის აურიცხველ ჯარებით შემოესიოდენ თავიანთ სამშობლოს, აოხრებდენ მას, სდეგნიდენ რომელსამე კერძო მტერს და იჭერდენ მის ალაცს. ახლა ეს გასწევდა ქვეყნის მეორე მტერთან. შეწყრიდა უფრო მეტს ჯარს და მოელაშქრებოდა ისედაც განადგურებულ ქვეყნას. იწებოდა გაუთავებელი ომი, რომელშიაც, რასაკვირველია, ეველანედ მეტად ზარალიაზდა სრულიად უბრალო გლეხი-კაცი.

გადაიკითხეთ «ქართლის-ცხოვრება» და ამის დასამტკიცებლად არა ერთსა და ათს მაგალითს იშოვით. ვინ იცის, რამდენჯერ მოუწევიათ ამ ქეოდალეს სძარსი, ხონთქარი,

ბერძენი, ლეკი, ჭერეთი, ოსი და სხ.. საქართველოს ისტორიაშივე კერძო აზრით თითქმის კერძო ერთს მეფობას, რომ ამ გვარი მუხანათები «შინად გამცემელნი» (როგორც მათ «ქართლის-ცხოვრება უწოდებს») აკლდეს ჩვენს სამშობლოს. საქართველოს გაძლიერების ხანებში, ბაგრატ მეფისა, გიორგი მე-სამისა და თვითონ თამარ მეფის დროსაც კი ვხედავთ არა ერთსა და ორს ამბოხებულ თავადიშვილს, რომელიც უსვენს თავის სამშობლოს მრავალს მტერს და აღსრულებს ქვეყანას; სხვა-და-სხვა დიმიტრებზედ, კოსტანტინებზედ, გიორგებზედ რაღა მოგასხნოთ!

თავად-აზნაურობისაგან სამშობლოს ამ გვარი დაუზოგველობა, გამცემლობა ძნელად დასავაწყურია ხალხის მესხიერებაში და თუ მას აღარ ახსოვს «გამცემელთა» სახელი, მათი მუხანათობა, ის ჩაბეჭდილება მაინც დარჩება ერს, რომ თავად-აზნაურობას არც იმისთვის, არც ქვეყნისთვის სერი არა დაუყრია-რა. მაშასადამე არც ჩვენი წარსული ისტორია გვამლევს ნებას იმ აზრის დაფუძნებისას, რომ ვითომ ჩვენი წინა-პატი ცხოვრებაში, თავად-აზნაურობას და გლეხობას ერთი და იგივე საფასირო და სამწესირო ჭქონდათ.

ზემოთ ჩვენ შევეხებით მართლ იმ პოლიტიკურ ურთიერთობას, რომელიც არსებობდა უმაღლეს მთავრობასა და თავად-აზნაურობას შორის და აგრეთვე ამ ურთიერთობისაგან წარმომდგარ საკნებელ შედეგს ხალხის ცხოვრებისათვის. როგორი იყო ეკონომიური ურთიერთობა ბატონთა და უმათა შორის, —ამაზე საუბედუროდ ისე ცოტა მასალაა აქამდის დაბეჭდილ წიგნებში, რომ დაწერილებით არა ითქმის-რა ამასზედ. საერთოდ იმის თქმა კი შეიძლება, რომ საქართველოში ბატონ-უმობა გამოიხატა იმავე სასტიკის ძალაობით, როგორც

სხვა ქვეყნებში; რომ ბატონს თავის გლეხის ქონებაზე და თვით მის ზიანდობაზედაც ჰქონდა ვრცელი უფლება. ამას ამტკიცებს სხვათა შორის ის საქვეყნოდ ცნობილი ფაქტი, რომ მას შეეძლო დაუბრკოლებლად გაეყიდა, ან ეჩუქებინა ყმა და იმისი სახლობა.

ეს ორი მაგალითიც სამყოფია იმის დასამტკიცებლად, რომ ჩვენში არ ყოფილა წოდებათა შორის ის ნადიმობა, მეგობრობა, რომელიც ბ. ჭავჭავაძის სიტყვით, თურმე სუფევდა და სუფევს კიდევ თავად-აზნაურობასა და გლეხთა შორის და როგორ ძირეულად არჩევდა ძველებური კანონი თავადსა და გლეხს ერთმანეთში, — ესა სჩანს მარტო იმ ერთის ფაქტიდან, რომ მისის ძალით თავადის მომცელელს გადახდებოდა სხვათა შორის, ორმოცი ათასი თეთრი და უბრალო მონის მომცელელს კი მარტო ოთხასი. ეს ჯარშია აიწევდა ათასმდის მარტო იმ შემთხვევაში, როცა მოკლულის ბატონი მიცვალებულს კაი რეკომენდაციას გაუკეთებდა, ესე იგი იტყოდა, ჩემი ერთგული, ბეჯითი ყმა იყო. აქედამ კაცი აშკარად დაინახავს, რა პატიოსანი, კაცობრიული წუობაც ჰქონია ჩვენს წარსულს ცხოვრებას: ერთის თავადის სიცოცხლეში ასის ყმის სიცოცხლე — არ არის ურიგო? მკითხველი აქედგანვე ჰხედავს, რავდენი სიძარტლევ არის ბ. ჭავჭავაძის სიტყვებში; ჩვენში თავად-აზნაურობას მარტო ერთი უბირატესობა ჰქონდა, წერილებში ბრწყინვალეობად იხსენებოდაო. ეს ორი მაგალითიც სამყოფია იმის დასამტკიცებლად, რომ ჩვენში არ ყოფილა წოდებათა შორის ის ერთგულება, მეგობრობა, რომელიც ბ. ჭავჭავაძის სიტყვებით, თურმე სუფევდა და სუფევს კიდევ თავად-აზნაურობასა და გლეხთა შორის.

რითი დაგვიმტკიცა ეს აზრი? აი რითი: «ათასი მაგა-

ღითი, — ამბობს ავტორი — ერთმანერთთან ნადიმობისა, შექცევისა, ღვინისა, ტირილისა და ყოველ-გვარ ერთობისა. » (იქვე, გვ. 113). ათასის მაგალითისა კი რა მოგახსენოთ, მაგრამ შესაძლებელი კია, რომ გლეხს ზოგიერთ თავად-აზნაურთან მართლა ადამიანური, მეგობრული კავშირი ქმნოდა. მაღიან სამწუხარო იქნებოდა, რომ ამ ნაირი მაგალითი შეუძლებელი ყოფილიყო. ავტორის ზემოდ-ამოწერილი სიტყვები კი სულ კერძოებს ამტკიცებენ. რომელს ქვეყანაში არ დაჩენილა იმ გვარი პატრიარქიული ჩვეულებანი? ზოლში მიღებული იყო, რომ, მაგალითად, შობა დღეს შანი და მისი ყმები ერთად დამსხდარიყვნენ სუფრაზე და ერთად ელხინათ, მაგრამ იმას კი გერავინ დაამტკიცებს, რომ იქ ბატონისა და ყმის ურთი-ერთობა მეგობრული, მშური იყო. აი სწორედ ამ ხასიათისაა თავადების გლეხებთან ნადიმობა, ღვინი. ათასის საბუთის დასახელება შეიძლება ბ. ჭავჭავაძის სიტყვების გასამტყუნებლად; ჩვენ მარტო ერთს და მტკიცეს დავასახელებთ. თუ ეგ ყოველ-გვარი ერთობაა მართალი ყოფილიყო, მაშინ სშირად მოხდებოდა თავად-აზნაურთა და გლეხთა შორის დანათესაება; ან თავადისაგან თუ აზნაურისაგან გლეხის ქალის შერთვა, ან თავადის თუ აზნაურის ქალის გლეხისათვის მითხოვება. მაგრამ ამისთანა მაგალითი მაღიან ძვირად მომსდარა ჩვენში. ჩვენ, რასაკვირველია, მხედველობაში არა გვყავს ის შირნი, რომელთათვისაც აზნაურობა მარტო სახელია და არა სახრავი და რომელნიც თავის ქონებით. შეძლებით შუათანა გლეხს არაფრით არა სჯობიან.

ვსთქვათ კიდევ, რომ ავტორის ზემოდ ამოწერილი სიტყვები მართალია; რომ ჩვენში სშირად ვსედავთ თავადთა და გლეხთა ერთად ნადიმობას, ღვინს, და სხ., მაგრამ ამით რა

უნდა დაამტკიცოს ბ. ჭავჭავაძემ. ნუ თუ ის, რომ სსენე-
ბულ წოდებათა შორის საშუალო, სამტრო არა არის-რა. ამ
გზას რომ მივყევით, მაშინ ხომ ვერც ერთს სასკლმწიფოში
წოდებათა შორის სადავიდაზაბო, საბაასო არა გამოჩნდება-
რა. მეტეჟესმეტე საუკუნეში ხალხის ამბობსებამ ცუცხლი წა-
უკიდა ნახევარ გერმანიას. მთელ შვაბიაში, ჰრანკონიაში, ტე-
ინის პროვინციებში, ტიროლში იწვოდა ქეთადალების გომეკ-
ბი, ცისე-დაზაზნი, ქონება; მაგრამ აქაც მოიპოვებოდა ორი-
ოდე ბატონები, რომლის მამულებს ხალხმა ხელიც არ ახ-
ლო, — იმათ არა დაუშავებიათ-რა ჩვენთვისაო, — იმასდა აჯანყე-
ბული ხალხი. თვით ყოვლად შეუნიდობელ ჰუგანოვის ამბობე-
ბის დროსაც კი იპოვება ამ გვარი მაგალითები; და ვინ იქნე-
ბა ისეთი ღოღიკის მტერი, რომ დამყარდეს ამ მაგალითებ-
ზე და ამტკიცებდეს, ვითომ არც გერმანიაში და არც რუსეთ-
ში არავითარი საშუალო წოდებათა შორის არა ყოფილაო.
განცალკევებულ მაგალითების დასახლება შეუცდომელი საბუთი
როდია!

განა ჩვენგან ნათქვამი ჭეშმარიტება თითონ ბ. ჭავჭავა-
ძემ არ იცის, განა თავის დედა-აზრის შეცდომილებას თი-
თონვე არ არის მტკიცედ დაწმუნებული? სწორედ რომ არის
და სხვაზე ნაკლებადაც არა! თორემ როგორ, რა რიგად და
რა მიზეზით შესთხზავდა თავის «ყაჩაღს», რა გრძნობა დაა-
წერინებდა «გლახის ნაამბობს»? იქნება მკითხველმა გვიპასუ-
ხოს, რომ იმის დაწერის აქედ დიდი ხანი გავიდაო და შესაძ-
ლებელია, რომ პოეტს წარსულ ცხოვრების შესწავლით აზრი
და გრძნობა გამოსცვლოდეს. მაგრამ აჰა, ბატონო, მისივე ნა-
წარმოები, დაბეჭდილი ამ 1881 წელს:

«აგერ უფალი და მისი მონა
თრთოლით სასწორზედ ხარჯს უწონს ძნელსა
და რა დაჰსწორდა სასწორზედ წონა ,
უფალი პინას ზედ ადგამს ფეხსა
და მით მის ხარჯსა ერთი-ორად ზდის .

.....
მაგრამ ქვა არის ბატონის გული ,
ვერ დაარბილებს მას შებრალება ;
ვერა გაჰკურნოს მან მონის წყლული ,
ვინც მონებას თვით ემორჩილება
დგას, ეგედრება მის თვალი შეებას
და გულში ჰჭიქრობს: ვახ, ჩემი ბრალი!
რით შევძლებ შეიღთა ჩემთ გამოკვებას?
ვახ, ჩემი ოფლი მათთვის დაღვრილი,
ნაყოფი იმა ოფლით გაზდილი ,
დღე და ღამ ჩემი უწყვეტი შრომა,
დარში, ავდარში ცის ქვეშე დგომა ,
ვაი, ვაგლახი, ჭირნახულობა,
თმენა, ცდა, სიმხნე და უძილობა
მარჯო ბატონის თვალსა ახარებს
და თქვენ, ცოლ-შვილო, კი არას გარგებს.»

« შენში კაცისას გრძნობას არ ჰხედვენ,
დედის ძუძუდგან შეიღსა აგგლეჯენ,
ვინ იცის სიღამ სად გაჰყიდიან.»

«თუ ღმერთმა მისცა შენსა ასუელსა
სიღამაზე და მშვენიერება,—
მონავ ჩაგრულო, ვითომ შენს გულსა
სასიხარულოდ ეგე ექნება ?
ქალს წაგართმევენ, ქალს გაჰყიდიან,
ნამუსს მოუკვლევენ შეუბრალებლად.....» და სხვა ამ გვარი.

ხომ ჭხედავს მკითხველი, რომ ჩვენ მთელ სტატიაში ვერ გავხედეთ იმის მკაფიოდ თქმაც, რასაც ზოეტი ამ ერთს ფურცელზედ, ზოემის ამ პატარა ნაწილში ამბობს: გოდება, ჩივილი, წუგეზი უფლისა. ესე იგი თავად-აზნაურობისა, — აი შინაარსი ამ ნაწილისა. ერთის მხრით ესა და მეორეს მხრით «თავად-აზნაურობას მართლ ერთი უშიშროებას ჭქონდა: იმათ წერილებში ბრწინებად იხსენიებენ ღ ღლეს კი აზ.ო.» აბა მკითხველო, თუ ეს საკვირველი არ არის, მაშ რაღა საკვირველი? საკვირველი კიდევ ის არის, — ამ ღეჭით რომორ უახლოვდება. უმეობრდება ზოეტი ჭკვჭკვამ იმ შიშით, რომელთაც კრიტიკოსი ჭკვჭკვამ წინ-დაუხედავად, დაუნდობლად, უშუალოდ სიტყვითა ღანძრავს და ამბობს: «მაგრამ რა? ტყინ-თხელობა, რომელიც საუთარს ტყინს-მოკლებული, სხვისთვის ცხოვრობს...» და სსვ.

ამითი კათაგებთ ამ წოდებითა ურთი-ერთობაზე ღანძრავს და სტატიასაც. ჩვენდა უნებურად ეს ბაასი ძალიან გავძელდა. ჩვენის აზრით, ეს საგანი ღირდა კიდევ საღამოაგოდ. საკვირველი სანახავია ესლა ჩვენი ინტელიგენცია და მეტადვე ღიტირატურა: ყოველ ღღე გესმის ოხვრა, წუხილი, გლოვა ჩვენს წარსულ ცხოვრებაზე, დაკარგულ ბედნიერებაზე, გმირობაზე. ამ ძახილში ჩვენგან გარჩეულ წერილების ავტორს არ უჭირავს უგანასკნელი ალაგი. ეს წერილები არის თითქმის ერთად-ერთი შრომა, რომლიდგანაც ეაცს შეუძლიან საფუძვლიანად გაიგოს, რა არის ამ დანის შიშითა ფიქრით, აწინდელი შეცდომილება და რა არის საჭირო მის გასწორებისათვის. მართლ ბ. ჭკვჭკვამე რომ ყოფილიყო გარჩეულ წერილების აზრის გამომთქმელი, მაშინ ჩვენ უჩვენებდით მკითხველს მხოლოდ იმ დაუკერებელ წინაღობებს, რომელიც სუფევს

სსენებულ წერილებსა და ამავე ავტორის პოეტურ ნაწარმოებ-
თა შორის. მაგრამ რადგან იმავე აღსაჩქების აზიან არა ერთი
და რბი განათლებული ქართველი, არამედ ბეკური, რომელთაც
სიზმარშია ცი ჩვენი წარსული ებღანდებათ. ამის გამო ჩვენ
ჩვენისმ სრით, ჩვენის დონისძიების შესაფერად, ვეცადეთ აზ-
გესსნა მათი შეცდომილება და ცრუ-რწმუნება.

ნ. ხუდ. დოვი.

* *

მე იქ შევზდილვარ, იმ ტურფა მხარეს,
სად ჩქეფრის ჩიონი ამხარტაკანი;
რასაც ის დამღერს ნაპირს მძინარეს,
იმას მოჰმასო, მსურს მე დღეს ბანი.

მიუვარდა ხოლმე მის ჩქარ ზვირთების
ზაფხულის ღამეს ალერსი ტეზილი,
მაგრამ ალერსი შვილისა მთების
იყო მდულარი მოთქმა - ტირილი.

იგი დასტირის თბოფს ერბოხს,—
ვაჟ-ვატო ზნეაო ესლა გამჭრალი,
და გვეკედრება მაღალსა მძობას,
თუ გეწადს, რომ გვეჩნდეს ჩვენ მოძავალი.

მხად მიმაჩნისათ, მძებო, თქვენ მისთვის,
რომ სისხლს გვიდუღებს ერთი წადილი,
ერთი გეწადს მრწამსი ქართველისათვის
. !

მძები ვართ, მაშ რა, თუ გვიბერს გული,
ზენა—გრძნობისთვის ღია, გაშლილი,

თუ ღვინშიც გვასხოვს ბედი წარსული
და გვესმის ცხარე აწმუღს ტკივილი,

—
თუ ვგრძნობთ, რომ ჩვენთვის წუთი-სოფელი
ტასტი რადია ვარდ-მოფენილი:
თუმც კიფით ღვინი, ანდერძი ძველი—
განცხრომა გვძულდეს, იფოს დეკნილი!

.

შპწითარძე.

ანდერს აუსტად.

მოთხრობა

ჭიამარე ჭიორთ ბოიუნებისა.

(თარგმანი).

I

ზღვის ნაზარსკედ დიდი მოძრაობა იყო. რვა დიდი ნავი, ზანდუებითა და ყუთებით მძიმედ დატვირთული, ირყეოდა ზღვაში ამოშენებულ მიწის ზღუდას ბოლოზედ. მენაკები თავ-თავიანთ ადგილებზედ ისხდენ და მადლა ნიჩბ-აშკერი-ლები ელოდენ უკან-ჩამოწხომილ ემიგრანტებს. ზღვის ყურეში უშტვენდა და ხვნეშოდა ორთქლის გემი და წმინდა ლაჟკარდა ჭაერში ჭიუნდა შავს კვამლსა. შორით მოხანდენ მთები, ძარში დიდროსნი და ჩაბნელებულნი და ზემოდ კი სსვად-სსვად იფრად აჟვავებულნი. სულ მადლა, მათი გრანიტის წვერები თითქო გაურჩეველად ერეოდენ სხივ-მოფენილ მომწვანო მსუბუქს ჭაერს. წყლის ნაკადულები მოსჩქრიალებდენ მათს ფერდობზედ და სტოვებდენ თეთრს, ქათვ-მოადებულს კვალს მოშავო კლდეზედ; მ. გრამ ამ ნაკადულებამდის ისე შორს იყო, რომ მათი ჩქრიალა თითქო ივარცხოდა სრულს სიჩუმეში, რომელსაც მოკრავ ცაცა და დედა-მიწაც.

ზღვის ყურე ყოველის მხრით შემოზღუდული იყო მალის უზარ-მაზარ მთის წვერებით და ლუჯარდიც მალ-ხანდა მის სარკესაჲთ პრიალა ზედა-მ. ზღვა მხოლოდ მანვ უაღიდეგებდა სოლმე, როდესაც რომელიმე ფრინველი შესებოდა თავისი ფრთებით წყალსა და მისი ხელი ზვირთი შეესლებოდა ზღვის პირსად თეთრს ქვიშას.

ბოლოს ეკლა ნაგები აივარ ემიგრანტებით. მხოლოდ ერთი ემიგრანტი-ღა იდგა წულისკენ ჩასავალს კიბეზედ და ცრემლით სავსე თვალებს არ აშორებდა ერთს ასალ-გაზდა ქალს, რომელიც ორსავე ხელებზედ მოსჭიდებოდა მას. ეს იყო მალაღი, ტანადი, ქრს გლეხ-კაცი გაშლილის, მხისაგან დამწვარის სახით და ღრმად ჩამცქერალის ცის-ფერის თვალებით. უბრალო სახეზედ ეტუებოდა მას გამბედაობა და იქნება სიმტკიცეც, მაგრამ ამ მოუქმეს კნის ქვეშ გამოჩანდა ნაზი, კეთილი გამომეტყველობა და თითქო აღმაშებდა, აღზათიანებდა ბუნების ჩქარა და ტლანქს ნამუშავეს.

ემ წვილი-ქალიც მალას ტანისა იყო, კარგად მოყვანილი და ქრს. სახე ჭკონდა პირ-რგვალი, აღზ-აღზ ღამზად ჩადრმაგებული და ეტუებოდა ის ხელ-უხლებელი სიმშვენიერე, რომელიც სშირის ნორვეგიის სოფელელ ქალებ შორის. ზურგზედ მტარს ბავშვი კვიდა და ამ ბავშვისკენ მიიღებდა სოლმე ყოველთვის თავსა, როდესაც იგი თავის პაწა ხელებს მოახკადრებდა ღოფაზედ, ან ყურებზედ.

— შენ უეჭველად მოსვალ მეშმის ჩემს წასაყანად; განა, ანდერს? — ეუბნებოდა ცრემლ-მორეული ემაწვილი-ქალი — ოჲ. რა ძნელი იქნება ჩემთვის აქ მარტოკა ყოფნა, როდესაც შენ უჩემოდ ივლი ქვეყანაზედ შენ არას დროს შენს თავს არ უფ-

თხილდები. აბა კინ დაგიკერებს ტანისამოსს? როგორ უნდა იცხოვრო უხეიდა, ჩემო კარგო!

— ჩემთვისაც ბარემ ძნელი იქნება, ჭუნსილდა, — უმასუს ანდერსმა მწუხარედ — მაგრამ აბა უნდა ქვეყანაში უბინოდ რას გააკეთებ. შენ რომ ბავშვით თან წაგიყვანო? ყველანი ამბობენ, რომ პირველი წელიწადი ამერიკაში ძნელი გასაძლისია და მე მინდა, რომ შენ და ჩვენი ბავშვი მზასა და თბილს სადგურში შეგიყვანოთ. მინამდის კი ტორტელი დამიბრდა, რომ უურს გიგდებს და მეც რომ არ მოვიდე წასყვანად, ისე როგორ იქნება კეთილს საღეს არ შეხვდე და არ გაბატონონ მოგზაურობის დროს.

— მას გეპეწები, ანდერს, — ანავის უთხრა, რომ თან ათას სუთასი დოლარი მიგაქვს, თორემ მოგვეღწე, მე ჩემს დღეში ქმარს კელარს ვნახავ და ამ ბავშვსაც მამა აღარ ეეღლება. იტი კიდეც რა: არ დაგვაწოდეს, წანდუეში სულ პირველ ჩავაწვე სუფთა საცაღი და მარჯვნივ კუნტულში საკვირთო ტანისამოსი; დონცების წიგნისა და წმინდა პერანგების ქვეშ მოვაქცე.

— კარგი, ანავერს დავივიწეებ. მშვიდობით! დიქტოი იყოს შენი მოვარეული. მოიყვან, მაგ ბავშვს ვაგონო; კარგად გაუფთხილდი და ასწავლე. «მამა» დამიმსხოს სოღმე.

ქვარა ემიგრანტმა დადუნა თავი და თავისი ტლანქი სახე დაადო ბავშვის ქორთუ ღოუას. ბავშვი ხელებს აფათურებდა და თითქმის ღრუტუნებდა დედის ზურგზე.

— აა შე ემპეო, შენა! — სთქვა დიმილით მამამ — ჯერ მგას არ ესმის, რომ მამა დიდის ხნით მისდის. აბა, მოიტაცე ხელი და მაკოცე. გესმის, გაუფთხილდი დედა-შენს, სანამ მოკიდოდე.

სახქაროდ მიბრუნდა ანდერსი და ჩაიჭრა კიბეზედ. უკანასკნელს საფეხურზედ შეჩერდა და ისევ ნაზირზედ ამოვიდა. სსსამოვნო სანახავს წარმოადგენდა ეს ახალ-გაზდა ცოლ-ქმარი. რომელნიც მატრად ჩატკონებოდენ ერთმანეთის ღაჟვარდ, სხივ-მოფენილ ცის ქვეშ და პრიალა ზღვის-ყურის წინ. რომელიც მათს იქს-ქვეშ მშვიდობიანად გაზდაშლილიყო.

ოთქლის გემმა სამყურ დაუშტვინა, მენაგეები ყაფანს მოტყვნენ და თვით ზღვის ფრინველებიც. რომელნიც ამ ემაწვილ ცოლ-ქმარს თავზედ დატყვნოდნენ, გატყვინდნენ შორს და აავსეს ჭაერი თავიანთ უსამოვნო სმით. ანდერსი ჩაიჭრა კიბეზედ და ჩახტა უკანასკნელს ნაკში.

II

ანდერს გუდმუნდსონ რუსტად იყო უმცროსი შვილი შემდეგულის გლეხ-კაცისა სოფელს ჭარდანგერიდამ, ნორვეგიის დასავლეთის ნაპირზედ. იმის მამას იმ თემში მდიდარის კაცის ხმა ჭჭონდა და სიკვდილის შემდეგ დაუტოვა თავის სამს ვაჟი-შვილს დიდი ჭკრმა. ანდერსით ეს ჭკრმა სამს სწორე ნაწილად უნდა გაეყოთ და ისეცა ჭჭნეს. რამდენიმე წელაწადი ეცადნენ ძმები, — რიგიანად ეცხოვრათ იმ შემოსავლით, რაც წილად ნარკებ მამულიდამ შესვდებოდათ. მაგრამ ეს ბრძოლა ცხოვრებისათვის მეტად სამძიმო იყო და ბოლოს მწარე გამოცდილებით მიხედნენ, რომ უფულობის გამო ვერას ააშენებდნენ, ვერ გააკეთებდნენ მიწას და მუდამ უნდა სიღატაკისა და სიგლახავის მოღოდინში ყოფილიყვნენ. ამას გარდა ღატრ შექმდოთ ის ხმა ჭჭონოდან სათემო საქმეში, რაც უწინ იმათს

ოჯახსა ჰქონდა, — და ესეც იქნა საგრძნობელი იყო მათთვის. ამიტომ ძმებმა შეადგინეს რჩევა იმის გადაწყვეტად — რა გზით უნდა დავუღიგო ძლიერება და სახელი მათის ძველადვე პატივ-ცემულის გვარისა. სამივე იუვენს დიდი პატიოსანნი, შირში მთქმელნი, კანონის პატივის-მცემელნი და არც ერთი მათგანი არ შეარცხვენდა თავის სახელს, ღ თავის გაუღესას საზოგადო საქმეს ცუდად არ მოახმარებდა. ამას გარდა ისინი იუვენს ნაქებნი თავიანთ წმინდა წესობით, სისათით. გონიერებით და კიდევ იმითი, რომ მტკიცედ მისდევდნენ ერთხელვე განზრახულს აზრს.

ყოველი მათგანი გამოცხადდა საოჯახო რჩევაში წინადაც მთავრებულის პლანით ამ მძიმე საქმის შესრულებლად და ყოველის ღონისძიებით ცდილობდა თავის პლანის სიკეთის დამტკიცებას. მხოლოდ დიდის სხას ცხარე ღამარაგის შემდეგ მიიღეს ანდერსის პლანი და უფროსმა მამამ — ტორკელმა, როგორც ოჯახის კანონიერმა წარმომადგენელმა. გადაწყვიტა, ჩვენის ძველებურ გვარის სასიკეთოდ დათანხმდეთ ჩვენის უმცროსის ძმის თავ-განწირულებაზედა. ანდერსის აზრით რიგი და სამართალი ასე იყო, რომ უმცროსი ძმა — რომელც უშიდა ოჯახს, თავისი ალაგი დეკარს სათაძო საქმეებში — სხვა ქვეყანაში წასულიყო და იქ თავის შრომით გამოეჩინა თავი ახალს მომენტების ასმარეზე. მუდამ მამულის გაყოფით შემკიდრეთა შორის თავით უძლიერესი გვარი ბოლოს უმიწა-წყლო და უბინადრო დღიურ მუშების გროვად გადაიქცეოდა და უსრუნველობის გამო დაჭვრტავდა გონიერ და მუშაკ წინაშართვან მოზოკებულს მნიშვნელობას საზოგადოებაში. ანდერსს არ უნდოდა რომ თავის უფროსს ძმას გზავნე გადაღობებოდა და დასათხსმდა მიუღო ათასი დოლარი

თავის სკედრის მამულში და ცოლით ამერიკაში გადასახლება-
ეო ცოლსაც სუთასი დოლარი ჰქონდა თავის მშობისა. ეს
გადასახლების პირი უცებ როდი მოსვლია თავში ანდერსს ცხ-
რე ხასის დროს; ის მთელი ორი წელიწადი სწავლობდა ინ-
გლისურს ენას და გამოთქმას ეჩვეოდა ერთს ინგლისელ
დოქტორს, რომელსაც დაჰყვდა იგი წინამძღოლად იმ მხარე-
ში საოცრულობით მოგზაურობის დროს.

მეორე მხამ — ბიორმც ან ბიორმდომა თავის უმცროსს
მძას უნ ხამორჩომოდა სულ-დიდობაში. იმანც აიღო თავისი
დოლარი და სე-ტუის ზიდვას შეუდგა ნორვეგიის ერთს ზღვის
პირს მდებარე ქალაქში. პირობა იყო დადებული, რომ ანდერ-
სის ცოლი და შატარა ბიჭი უნდა დაჩხენილიყვნენ მამა-შაშე-
ულს ხაზში, ვიდრე ანდერსი მოეწეობოდა თავის ახალს სამ-
შობლადში, ოკიანეს იქით.

186* წელს, ამრილის გასულს, მივიდა ანდერსი ნიუ-
იორკში და გავიდა ნაპირსკად ციხის ბაღთან. ათას სუთასი
დოლარი ტყავში ჰქონდა მაგრად გამოკერილი და პერანგის
ქვეშ ატარებდა; მაინც გემის კომისარი მისვდა, რომ ამ კაცს
თან კაი იფული უნდა ჰქონოდა, ცალკე გახსნო და გააფრთხი-
ლა, ძალიან საშიშია, თუ ემიგრანტმა თავისი იფული თავისთან
შეიანახაო. ურჩია, რომელსამე სხნდო ბანკში მიაბარე და იქი-
დამ წვრილ-წვრილად გამოიტანე, როდესაც დაგჭირდება; და-
ნარჩენს იფულში კი სარგებელს მოგცემენო. ანდერსს არავისთან
არ ჰქონდა ნათქვამი თავის ქონებაზე და ძალიან შეფიქრან-
და, კომისარი როგორ მისვდა და მასინვე გადაწყვიტა,
მიჰყოფოდა მის რჩევას. თუმცა კი კერ ბაბა დაწვრილებით
გამოეკითხა, როგორ უნდა მოქცეულიყო. უცნო ქვეყნულებისა
დიდი ნდობა არ ჰქონდა და ყველა ნორვეგიელსაგით ეგო-

ნა, რომ ამერიკელები სულ იმაზედ ჰიქიქობენ, როგორ მო-
ატყუონ უცხო და უბრალო ხალხი. თავისი ბარგი მათქვანის
გემის აგენტს მიანბარა და თითონ არსებინად გასწია ქალაქის
გასასწავლად და ბინის საშოვნელად. გამოვიდა თუ არა ციხის
ბაღის კარებიდან, ათი, თორმეტი კაცი დაესხა თავს: ზოგი
რადან უცნაურ სასტუმროში იწვევდა, ზოგი ისე მიეგება,
თითქო ძველი მეგობარი ყოფილიყო და ცდილობდა, სიმს-
ხური გაეწია რამე. ანდრესი შინ ყველას ჰგვიან და პატრიკ-სა-
ტემ კაცად მიანბნა და ძალიან ითავილა, რომ ამ ანამხადებმა
თავის ავ. კაცობის მსხვერპლად დაიგუფეს იგი. იმათთვის იმი-
ნი ძველი, პატრიკ-ტემული გვარი რადან ბარბაროსული, გაუგე-
ბარი სიტყვა იყო და რად გამომადგებოდა იმას თავის სასე-
ლით ეგებნა. ვის რად ჩაგდებდა! იმას გარდა, ესინოდა წაჭ-
კიდებოდა ვისმე და ამით დაერღვია ამ ახალის ქვეყნის კანო-
ნები. ძლივს-ძლივობით დააღწია თავი ამ აბეზარ ამერიკე-
ლებს და ისევ უცნაურ ქალაქის გასასწავლად გაემართა.

ყოველს ნაბიჯზედ იმის გარშემო უფრო მეტი ხმაუ-
რობა ისმოდა: იმის ყურები შეჩვეული იყვნენ მხოლოდ ზღვის
ზვირთების ხმას და არწივის ყიყინს მალაღს მთის წვერზედ
და ამ ადამიანებისა და ცხენების დაუდგრომელმა იყენის ხმამ,
ეკიპაჟების ხმაურობამ ქვით-დაგებულს ქუჩებზედ და კიყინამ
სხვა-და-სხვა იმისათვის უცნობს ენაზედ ისე გამომეტყუა,
რომ სწიწნად უნდა შეჩერებულიყო და აზრები შემოეკრია.
გონება ერყეოდა და პირველად იგრძნო რომ აღარა ჰქონდა
თავის-თავის ნდობა, როგორც გონიერის ადამიანისა. თავისი
ნორვეგიული ტანისამოსი, რომელსაც იგი ბავშვობიდანვე ატო-
რებდა და ყოველთვის რიგისი ეგონა, ესლა ეხვეს უცნაურად.
გამოვლელ-გამომვლელნი, კაცნი თუ ქაღნი, რადან ნაირად თით-

ქო ცნობის მოყვარობით, თითქო ზიზღით უყურობდნ მას და ეს უფრო უღვიძებდა სურვილს, სადმე მიუწუებულს აღაგს დამალულიყო, სადაც გერავის შექმლთ იმისი ზოგნა. ეშინოდა, ვაი თუ ეს უცნაური ხალხი თავის უსიამოვნო და თითქო გამ-
ჭვრეტ თვალებით მისვდა გემის კომისარსავით რომ თან ბევ-
რი ფული მაქვს და მხოლოდ შემთხვევას ეძებს ჩემს გასა-
ცარცავადაო. ოქროს იულებმა მეტად დააშინა; მუსლი კვკე-
თებოდა, საფეთქლები საშინლად უტემა და ყოველს ნაზიფ-
ზედ ეშინოდა, არ დაცემულიყო და ამ უცხო ხალხის გროვას
არ გაეჭულიტა. სრულიად ღონე-წართმეულმა შემთხვევით და-
ინახა დიდს ქვით-კიჩის შენობაზედ ოქროს ასოებით წარწე-
რილი: „შემნახვი ბანკი და ემიგრანტთა შემწე საზოგადოე-
ბა.“ ზირველად მარტო სიტყვა „ემიგრანტთა“ გააჩნია და მას-
უკან სხვა სიტყვებიც გამოიწნო ლექსიკონის შემწეობით, რომ-
ელიც ყოველთვის თან დაქეზდა. იმას სწორედ ამისთანა და-
წესებულების ნახვა უნდოდა, რომლის მარტო ერთმა სასელმა
სრული ნდობა აღუძრა. ცხადი იყო, თითონ განგებამ მიიყვანა
იგი „შემნახვი ბანკის და ემიგრანტთა შემწე საზოგადოების“
კარად.

შემერთალი და გზა-დაზნეული ნორვეგიელი წელში გაი-
მართა, მოისადა ქუდი და მოისვა ხელი თავის ქერა თმა-
ზედ. სრულიად დარწმუნებული იყო რომ ღმერთმა იმის სამ-
შობლო ნორვეგიისამ გამოუწვდინა ხელი საშველად ამ უც-
ხო, გადაწყულ ქვეყანაში, მოჭევა რაღაც ღოცვის ღიღინს,
სახქაროდ გადაიარა ჭეჩხ და მიმართა დიდს გრანიტის შენო-
ბას. მინამ შიგ შევიდოდა, გაჩედამ დათვალიერა და მოეწო-
ნა. თითონ შენობა, რომელშიაც „შემნახვი ბანკი და ემი-
გრანტთა შემწე საზოგადოება“ იმყოფებოდა, იყო მტკიცე, მა-

გარს საძირკველზედ აშენებული; მას არ ეტყობოდა უბრალო მართულ მოკასმულობა, თვალისთვის გამჩადებული; დაბნობის-
 ლურჯად გადმოშვდი დადრონი ქვის შენობა არ გაძლევდათ
 ნების ეჭვი შემოგეტანათ, რომ ამ სახლის ამშენებელნი სან-
 დო პირნი იქნებოდენ. მაგრამ ფულის შემტანში ყოველის უნ-
 დობლობის მოსასწავლად მშენებლის დერეფნის ერთს გრა-
 ნიტის სვეტზედ აქრეს სახებით იყო დაწერილი: „ეთილ-
 შობილი რანდოლფ-მელვილი უფროსი, თავს-მჯდომარე.“ რა-
 დაც მომხილავი მოქმედება ქქონდა ამ სახელს. რანდოლფ-
 მელვილი სწორედ „ეთილ-შობილი“ კაცი იქნებოდა, — ამაში
 მცირედის ეჭვის შემოტანაც კერ გაბედა გულ-მართალმა ნორ-
 ვეგიელმა. არ იცოდა, რა ადვილი იყო ამ «ხარისხის» მოპოე-
 ბა და რამდენს მოგვრიდა სიცილს «ეთილ-შობილის» ხსენება
 ამერაგის შეწრთებულ შტატებში. ანდერსს ეს კიდევ უფრო შე-
 სანიშნავი ეგონა, რომ რანდოლფი მთელის გვარის უფროსი
 იყო და წარმადგენილი ქქონდა — ბანკის პრეზიდენტი თავ-
 მჯდომარე ჯაფარ-თმინა ბერი-კაცი უნდა იყოს, ბურჟი და
 სასოება მთელის თავის გვარისაო. თვალ-წინ დაისატა ეს სა-
 ხამოვნო სურათი, მარჯვდ შევიდა კანტორაში და თავისი-
 ქუდი მარმარილოს ფიცარზედ დასდო. მრავალ-ფანჯრებიან ია-
 ქათილას იქით ისხდენ ათიოდ კანტორაში მოსამსახურე პირ-
 ნი და საქმობდენ; გაცხარებულნი სწვრდენ და თათქო ვერ
 ამხნევდენ ნორვეგიელს, რომელიც მოწაწებით ხან ერთს ფან-
 ჯარსთან მიდიოდა, ხან მეორესთან რომ როგორმე მათი ყუ-
 რადლება მიეჭნია. ბოლოს ერთმა მათგანმა, მცირე ტანისამ,
 ლამაზად ჩაცმულმა და შვიის კოსტა უფვაშების მქონემ, ოდ-
 ნავ დადუნა თავი ფანჯრისკენ, რომელზედაც დაწერილი იყო:

«შემოსავლის კასი», სალაშიც არ მიუგო ანდერსს და უზღუდად ჰკითხა, რა ესაქმიანებოდა.

— მე ათას-ხუთასი დოლარი მაქვს, — წარმოსთქვა ანდერსმა დამტვრეულ ინგლისურის ენით — და მინდა ბანკში მოგახაროთ რამდენიმე თვით, ვიდრე არ დამჭირდება.

ზირველი, პასუხის მაგივრად ისევ თავის ბანკის წიგნებს ჩაატყედა, თითქმის ვერც კი რამ გაიგონა.

— მე ათას-ხუთას დოლარი მაქვს; — დაიწყო კვლავ ანდერსმა, მაგრამ კანტორაში მოსამსახურე ისევ სწერდა; მხოლოდ ხანდისხან შეხედებოდა ხოლმე და შუბლზედ ოფელს იწმენდდა.

უეცრად მეორე ოთახის კარი გაიღო და კანტორაში შემოვიდა ერთი ძველის ტანის დაბნეული კაცი. ჭედარს თმისი, ლამაზის სახისა და სუიეთად შირ-მოშარსული.

— რა უნდა? — ჰკითხა იმან მეცრის ხმით კანტორაში მოსამსახურეს და გამოიშვირა ხელი ანდერსისაკენ.

— ფულები უნდა შემოიტანოს შესანახავად.

— რა გქვინთ თქვენ, ბატონო? — ჰკითხა დაბნეულმა მეცრამ ანდერსს აღერსიანად.

— ანდერს გუდმუნდსონ რუსტად. — უპასუხა მხიარულად ნორვეგიელმა.

ანდერსი დარწმუნებული იყო, რომ იმის წინ იდგა კეთილ-შობილი რანდოლფი - მეჯვინი, უეროსი, და ესაიძვნა რომ იგი ნამდვილად წაგავდა იმასგან წინ-და-წინვე წარმოდგენილს სურათს.

— რამდენას შემოიტანა გსურთ? — ჰკითხა მეჯვინმა და აიღო ერთი პატარა წიგნთაგანი, რომელიც ბლომად ეყარა სტოლზედ.

—ათას-სუთასი დოღარი. ბატონო. ეგ არის რაც მე და ჩემს ცოლს სულს აქედ გვაბადია.

—კარგი, კარგი, მესმის, —სთქვა ბანკირმა მოუთმენლად—
მოიტანეთ აუული.

ანდერსმა გაისხსნა წითელი ჭურჭაიკა. მოისხსნა ტყავის
მშიმე შარკი, დანით გააჩლიკა და დასთვალა ბრწყინვალე ოქ-
როები. კეთილ-შობილმა რანდოლფ-მელვილმა წარმატად ჩას-
კეტა უჯრაში და შემტანს პატარა წიგნი მისცა.

—ჩვენ სუთს სარგებელს ვიძლევათ, — უთხრა იმან—და
რაცა კი ისურვებთ, შეგიძლიანთ თქვენი აუული გაიტანათ.

—მე თქვენ მხოლოდ ათას-სუთასი დოღარი მოგეტოვებ და
თქვენ აქ ორი-ათას ასი ჩავიწერიათ! — უთხრა ნორვეგიელმა
განცვიფრებით, შემდეგ წიგნის გასინჯვისა.

—ას დოღარს ოქროზედ ას ორმოცს ვაძლევათ.

ეს რომ სთქვა, მელვილი ისევ ისე მედიდურად გაბრუნ-
და და შებძინდა თავის კაბინეტში. ანდერსს უნდოდა დაწვრი-
ლებით გამოეკითხა, როგორ ეძვრებინებოდა აუულის გამო-
ტანა და სხვათა კიდევ რამ, მაგრამ მეტი შეწუხება ვეღარ გა-
ბედა იმ დიდებულის კაცისა და იმის ჩუმის სელ-ქვეითებისა.
ესლა იმას უფრო აღარ გაეგებოდა-რამ ამ ქვეყნისა.

III

ანდერსი ვერ ენდო ვერც ერთის სასტუმროს გამოგ-
ზავნილს და ღამე დაბრუნდა ისევ ციხის ბაღში, დაწვა ერთის
გაღერების იატაკზედ, თავით ბაღიშის მაგივრად ვუბა დაიდო
და ისე ეძინა დილაქდის. იმას გარეშე მოიწვეს კაცნი და ქალ-

[illegible]

მეორე დღეს ანდერსმა გადაწყვიტა, გვიდა რეინის გზის ბილეთი და მასინვე დასავლეთისკენ წასულიყო. ის იყო იმ დილას, ღონიერი, მამაცი. იმედით სავსე. თითქმის რწმუნოდ რომ წინა-ღმით სავსე-წარგებთილებას მიეცა. ქუჩის ხმაურს უფრო აქეზებდა და ისიც გრძნობდა, რომ ამ ხმაურის ბაში თითონაც აქვს მონაწილეობა. ამ მარჯვე საღხის მჯდომარედ სტეფან და მძღავრმა ცხოვრებამ ისიც თავის უძ-

დეკლეს მორეკში ჩაითრია. დღესაც გუშინდელსავით შეშინა იგი ძაღლმა მოღუშულმა სახლებმა, რომელნიც სწორედ ფუტურის სკებს მიაგავდენ, ისე შეუწევტლად ფუტურისავით წამდა-უწუძ გამოდიოდა აქადგან ხალხი. მზე უსვად ანათებდა განიერს ქუჩას; დიდი საათი სამების ეკლესიაზედ მარდად უგრავდა წმინდა ჭაერში და ხალხი ჭკუთ-ჭკუთად გამოდიოდა დიდოყნისებიდან გასვლით ხელში: ეტუებოდა რომ ყველანი თავის-თავზედ დაიძვებულნი იყვნენ. ამ ბრწყინვალე, შრომის-მოყვარე ქვეყანაში გონიერი და მშრომელი ნორვეგიელი მალე იზოვიდა თავის ალაგს, ოღონდ ქვეყნას შესწევოდა, და შეჩვევა არ გაუჭირდებოდა და არც ბევრი წვალება დასჭირდებოდა. მხელია კაცმა გულ-დაჟვრებითა სთქვას, რომ ანდერსი ამ დროს გადაწვეტილს რასმე ჭიჭირობდა, მაგრამ გრძნობდა გიჟს, რომ თან-და-თან მოშინაურდა ამ უცხო ქვეყანაში და მალე შეეძლო ეზრუნა ცხოვრებისათვის და თავის მოცალებებს უკან არ ჩამოკარდნოდა.

ამ ფიქრებში იყო ანდერსი გართული, როდესაც მიუვალავდა იმ წინებულს ბანკის შენობას, სადაც გუშინ თავისი ფულები შეიტანა. ბანკის დაკეტილ კარბთან იდგა დიდ-ძალი ხალხი, მეტადრე მუშები და უბრალოდ ჩადმული დედა-კაცები; ოთხი პოლიციის მოსვლე ამაოდ ცდილობდა, რომ ხალხს გზა არ შეეკრა და მგზავრებსაც გავლა შესძლებოდათ. ქუჩაში ეჭვნიად დიდი ჰოვარსკა, ბარგის ცხენებ-შებმული ერთმანერთს ედებოდა; მეზოგოზვეები იგინებოდენ, აღანძვებოდენ, შოლტებს სცემდენ ცხენებს; აქედ-აქიდანაც კეიპაუები მოსწედმოდა და იყო ერთი ალიაქოთი. ანდერსისათვის ეს უცხო და გასართობი სახალავი იყო: ის შევარდა ჰოვარსკებ შუა და მხრებით ერთი მათგანი განათავისუფლა. ეჩხერმა მადლო-

ბა არც კი უთხრა, შესტა ტომარასკედ, გააჩნია შოღლი და სანქაროდ გასწია. იმას უკან სხვები გაჰყვნენ და ერთის წუთის შემდეგ ქუჩამ ისევ ჩვეულებრივი სახე მიიღო. ანდერსმა მხოლოდ ესლა შენიშნა საღისის გროვა და რაღაც მღელვარება; მივიდა ზოლიციელთან და დამტკრეულ ინგლისურის ენით ჰყითხა, ხომ არაფერი მომხდარა.

— ბანკმა თავი დაგვიკრათ. — უზარულს ზოლიციელმა მოკლულად.

— როგორ თუ თავი დამიკრა?! — ჰყითხა ნორვეგიელმა და უცნაურმა შიშმა ააგ ნებადა.

— გაფრინდა იქ, საცა მერცხლები ბუდეც იკეთებენ. — წარმოსთქა ზოლიციელმა სიცილით.

ამ სიტუაციაში გზა და კვალი დაუჩრგა ანდერსს, რომელსაც ინგლისური კარგად არ ესმოდა; დაეკითხა თავის საყვარელს ლექციონს, მერამ გერას გახდა, და გული არ ამღეკვდა ნიბას ისე აესხნა ეს ამბავი, როგორც ჭეჭასკედ ახლო იყო. ანდერსმა თავი უეცრად მძლავ აიღო: იმის შირ-და-შირ ვიღაც სნიერი დედა-კაცი მუშტებს უღერებდა ბანკის შენობას, რომლის ქვით-კირას კედლები თითქმის დასცინოდნენ მას. სხვებიც მოთმანებიდნენ გამოდიოდნენ, ადიოფენ კიბესკედ და მკლავებით, მუხლებით უტყუავენდნენ მუშის დიდროვანს კარებებს. ზოგი ეჩხუბებოდა ზოლიციელს, რომელიც უშლიდნენ ამ გვარად ძაღლის ხმაურებს. ანდერსი ყოველს ამას ჩუმი გასწირულებით უცქერდა. ის გემოდა, რომ რაღაც საშინელი უბედურება მოხდა იმის თავს; ამ მესწავით მოულოდნელმა ამბავმა თავი გამოუფანა; საფოტლები საშინლად უნემდა, მთელი ტანი გუწვივდა გარშემო მოქმოდა ყვირილი, გარება, წყვლა, მაგრამ სიზმარი ეგონა. მხე ისევ ისე ანთებდა,

მაგრამ ეს მზე ის მზე როდი იყო, რომელიც წელან გულის ისე უმხიარულებდა; ახლა მისი სხივი მძიმე ტვირთსავით და-
აწვა. ხალხით გაიტენა მთელი ქუჩა; ორი თუ სამი ქვა გაის-
როლეს ბანკის ფანჯრებისკენ; ვიღაც ავიდა კიბეზედ, მიმართა
ხალხს, რილასიც თქმა დაჰქონდა, მაგრამ ეური არავინ დაუგდო.
უცრად ამ ალიაქოთში ანდერსმა იგრძნო, რომ ხალხის გრ-
ვა სადღაც მიათრეგდა მას და თავის შემავრებას ვეღარ ახერ-
სებდა. მოესმა მარბენადთა ფეხის-ხმა, ორჯერ თუ სამჯერ
დამბახანც გაისროლეს და ხალხი უცებ დაიშალა აქა-იქა ქუ-
ჩებში.

როდესაც ანდერსი გონზედ მოვიდა, ის იჯდა ბაღში
ქალაქის რწევის შენობის შირ-და-შირ. სადღაც უცნაურმა დამ-
შვიდებამ მოუარა და თვალ-წინ ცხადად წარმოუდგა, რა მოჭ-
ყებოდა ამ უბედურებას, რომელიც იმას თავს დაატყდა. სად-
ღა იყო ესლა იმისი სახლი შორის დასავლეთში, იმის შვილის
ბრწყინვალე მომავალი, ცოლის მხიარული განცვიფრება? შირ-
ველში წარადგინა შეგნება და მწუხარება ერთად იყო არეული,
მაგრამ ბოლოს შირველმა გრძნობამ სრულიად დაჭყარა და-
ნარჩენნი. მოაგონდა ანდერსს, გუშინ ის ქუჩიდი როგორ მე-
დიდურად წარმოუდგა თვალ-წინ, თითონ კი როგორ მოწიწე-
ბით უკრავდა თავსა და ამ მოგონებამ გული თითქმის ნაკუწ-
ნაკუწად დაუტლია. წამოხტა და მრისხანედ ზეცას მუშტებით
კმუჭებოდა. თუ იქ ცაში სამართლიანი ღმერთი იყო, რო-
გორ მოითმინა ამისთანა ბოროტება; და თუ ის არ იმკნდა
დამაგრულთა და ტანჯულთა ვედრებას, თითონ შეურაცხ-ყო-
ფილის კაცის ვაღი არ არის ხელთ იგდებს სამართალი და
თავისითვე ეღიარებს განამართლებას? კაცთა სამართალი ეფე-
რებოდა ძლიერთ და სწავრავდა უძლურთ, როგორ შეემდო

მას უფულოდ, უმეგობროდ, უნაცნობებოდ მიეცა სამართალში
ის ქურდი, რომელმაც წარსტაცა მას ყოველი ბედნიერება, მო-
მავალი, თვით დთვის მომჩივლებაც. იმას კარგად ახსოვდა, რომ
პატივ-ცემული პასტორი იქ, ნორვეგიაში, ჰპირდებოდა ჯილ-
დოს საიქიოში იმ ტანჯვისთვის, რომელსაც კაცი ამ ცხოვ-
რებაში გამოივლიდა და ეს წესი საკმარისი ეგონა ანდერსს.
კერ წაშლიდგინა, რატომ არ შეეძლო უბედურის კაცს მოეთ-
მინა დრომდე და მერე ნეტარებაში მყოფს, აბრაამის წილი-
დამ სისარულოთ ეეურა თავის მტრების ტანჯვისთვის ტერ-
ხლის გეგნაში. მაგრამ, როგორც სწინად მოხდება წოდებე დიდ
უბედურების შემდეგ, იმან იგრძნო, რომ ეს იმედები საიქიოს
ზღვევისა მეტად მკრთალი იყო. უეტრად გონების ასპარეზი
გაუთვართოვდა; იგრძნო, რომ ჭკუანს სულ სხვა, იმისთვის
ჟერედ უცნობ კანონებს ემორჩილებოდა. ნახა და სცნა იგი,
რაც ჟერ არ ესასა და არ ეცნა. მოუსვენარმა გრძნობამ უკმა-
ყოფილებიანამ მოიგვა მისი გული და მას მოსწყურდა სასჯელ-
კანი, ძლიერი მოქმედება. რაც სიავეაცე უევეს, მთელს ჭკუენას
გადააბრალა, გადააბრალა მის განდუფდენულ ბოროტ-მოქმედე-
ბას და ღრღნა დაუწყო ძლიერმა სურვილმა, ეპოენა ჭკუენის
შემძრავი ღონე და სწორე გზაზედ დაეეენა ჭკუენიერება.

ვიდრე ეს აზრები უელავდა თავში, ანდერსი ჩქარის ნა-
ბიჯით მიდიოდა ხალხში, ელამარაკებოდა თავის თავს და უნი-
ლავს მტრებს მუშტებით ემუჭებოდა. ამოდენა ქალაქის მომ-
რახობამ და ხმაურობამ თუმცა პირველში შეაფიქრანა იგი,
მაგრამ გულისთ ღახარი არ იყო და ესლა გამომიღვიბა მასში
მძინარე ძალამ ჩრდილოეთის ბუნებისამ. პირველში ყოველის-
ფერი მკრთალად ეხვენებოდა და ესლა რადრ უცნაურმა სისა-
რულმა აიტანა იგი, რადგან თვალები აქნალა და ყოველსავე

თავის სახითა ჭედავდა. ითავილა უწინდელი სისამე და ზიზღით ჭედავდა, როგორ არა მარცხენადა რომ დღემდის გამყოფილი ვიყავ ჩემის ბედისა.

მეც კარგა მალა იყო; ბევრმა დრომ გაიარა და ანდერსი კი დადიოდა ქუჩებში, არა გრძნობდა დაღუღულობას, გრძნობდა მხოლოდ რომ უნდა ეკლა და ეკლა. შუა-დღის უკან უცბადედა გაიარა ერთის უბრალო შინობის ასე, რომლის კარებზედ შვეციისა და ნორვეგიის გერბი იყო. ამოვიტახა, რომ აქ ნორვეგიის კონსული იდგა; თითქო წაღაცამ მიიზიდა, ისე შევიდა კანტარაში. თუ უნდოდა, რომ სამართალი ეზოვნა როგორმე, უნდა ყოველივე დონისძიება ესმარა.

კონსული იყო მალაღის ტანისა, კარგი წამოსადეგი და სახეზედ ეტყობოდა, რომ გონიერი და კეთილის-გულის კაცი იყო. ის წამოდგა სკამიდან და ანდერსი ისე აღერხიანად მიიღო თითქო დიდი-კაცი ყოფილიყო ვინმე. მაგრამ ანდერსის სახეში და ყოფა ქცევაში იყო ისეთი წაღაც, რომ კაცი უნებურად პატრივის-ცემით უნდა მოქცეოდა.

— დაბდნდით, — უთხრა კონსულმა და მიიწვია ანდერსი აქათილას იქით, რომელიც ჭედავდა ერთმანერთთან კონსულის სამყოფს და მომსვლულებისათვის დანიშნულ ადგილს — მე სახეზედ გეტყობთ, რომ წაღაც მძიმე საქმეზედ გნებავთ ღაზარაჲ.

— დიაღ, ბატონო კონსულო, თუმიცა კი არა მგონია დიდის შემწეობის მოცემა შეგეძლოთ.

ანდერსმა უბრალოდ, დაუმაღვად უამბო ყოველისაგერი, რაც თავს გარდახდა მოსვლის შემდეგ.

— ეგ არაფერი ამბავია! — წარმოსთქვა კონსულმა — მაგრამ დაწმუხებული ბძანდებოდეთ, რითაც კი შემიძლიან მე ჩემსას

ვერღები. საუბედუროდ მაგისტანს საქმეები მთავრობათა შორის არა რიგდება და თქვენი მთავრობა ვერ გამოგესარჩლებაათ.

— რას მირჩევთ, ბატონო კონსულო? — ჭკითხა ანდერსმა.

— მე გირჩევთ წერილი მისწეროთ კარზოზრაციას...

— ეგ რაღას?

— კარზოზრაცია — მიუგო კონსულმა ღიმილით — აწის რთული რამ ქმნილება; არც სხეული აქვს რომ გალახვას შეიძლება და არც სული, რომ დაიწვევებოდეს.

— რაღა საჭიროა წერილის მიწერა.

— მაშე მე თქვენს ადგილს მივწერდი პირ-და-პირ კეთილშობილს ჩანდოლფ-მელვილს-უფროსს და ავუხსნიდი ჩემს სამწუხარო მდგომარეობას. ის კაცთ-მოყვარე ადამიანია და იქნება თქვენთვის განსაკუთრებული ყურადღება გამოიჩინოს.

— სამწუხარო მდგომარეობა! კაცთ-მოყვარეობა! — წამოიძახა ზიზღით ანდერსმა: — მე ხომ მოწყვლებას არ ვითხოვ, მე ვითხოვ სამართალს. ჩანდოლფ-მელვილმა მომპარა ფული, თუმცა იცოდა რომ ის იყო სრული ჩემი ქონება და მეორედეს გაკოტრებას აპირებდა. თუ ამ ქვეყანაში სამართალია სადმე, ის უნდა სამაგალითოდ დაისჯოს.

— თუ ეგ გინდათ, მაგაში ვერ დაგეხმარებით. — მიუგო კონსულმა — თქვენ არ უნდა დაივიწყოთ, რომ მელვილი ბანკირი არაა; ის მხოლოდ ბანკის მმართველობის თავმჯდომარეა და მოქმედებს დირექტორების თანხმობით, რომელნიც იმასაკითხს ვასუსის-მგებელნი არიან. იქნება მთელის მმართველობის წინაშე ჩასმა გსურთ!

— რასაკვირველია, თუ ყველანი დამნაშავენი არიან, სამართალი მოითხოვს, რომ ყველანი დაისჯონ.

— მე გშიშობ, კაი თუ სამართლიანობის სურვილმა დაგ-
ღუპათ თქვენ.

— მე მზადა ვარ ამ წმინდა სურვილს შევწირო თავი, თუ
კი ჩემის თავ-შეწირვით ჩემს განზრახვას მივხვდები.

— ღმერთო ჩემო!— წამოიძახა კონსულმა— როგორი ცსა-
რე და არა ქრისტიანობის შესაფერი გული გქონიათ. თქვენ
რომ იმდენი გეტხოვრათ ამ ქვეყანაში, რამდენსაც მე ვცხოვ-
რობ, ან გეტხოვრათ საზოგადოდ ქვეყანაზედ, გეტოდინებო-
დათ რომ კინც აგრე გერბულად დავობს თავის უფლებას— სწო-
რედ დაიღუპება ამ სოფელშიაც და იმ სოფელშიაც. განა ყო-
ველ-ღმე ცოტ-ცოტას არ შევამოკლებთ ხოლმე ჩვენს უფლე-
ბას, როდესაც რომელიმე მიზეზით მხელდება სამართლის მო-
პოება? განა ჩვენი პოლიტიკურ და განათლებულ საზოგადოე-
ბის ცხოვრება კეთილისა და ბოროტის შუა მორიგებაზედ არ
არ არის დამყარებული? ჭკუა-გონება ამას გვეუბნება და სარ-
წმუნოებაც ამას გვიჩვენებს. ამ საქმეში ჩვენი ვალდებულება ცსა-
დაა: ამ ორიოდ კვირის შემდეგ გამოცხადებული იქნება, რომ
დოლარზედ დოლარის მათადი, ან მეექვსედი ერგებათ ჰატ-
რონებსაო და თქვენც თქვენს წილს მიიღებთ. ჩაიწყეთ ის თუ-
ღი ჯიბეში, წადით დასავლეთში და იქ ისე იცხოვრეთ და
ისიამოვნეთ, როგორც გესურსებოდეთ.

ანდრესი ჩუმიად უგდებდა ყურსა კონსულის ჭკვიანურს
სიტყვებს. იმის თვალში ამ გვარი მორიგება კაცის დამამცი-
რებელი იყო და ამიტომ ეზიზღებოდა. არა, იმას იმედი
ქონდა რომ სამართალს ეღიარებოდა, თუნდ ამისათვის დას-
ჭირებოდა სისხლის უკანასკნელ წვეთის დაქტევა.

— გთხოვთ ესეც მიბძანოთ, ბატონო კონსულო: — უთხრა

იმან და ფიქრისადა შეჭსუდა კეთილს სახეში—თქვენ იცნობთ მეგობრებს?

— დიაღ, მე დიდი ხანია იმას ვიცნობ და კარგადაც ვიცნობ.

— სადა სდგას?

— მესუთე ალყაში, ამა-და-ამ ნომერში.

— გმადლობთ. ის თავის მშვენიერს სახლებს თავის ნიუ-თეულობით მოვალეებს მისცემს?

— მაგას რად იზამს? მეჩე სახლიც იმის ცოლს ეკუთვნის.

— მაშ მდიდარი ცოლი შეუერთავს?

— არა, როცა შეირთო, მაშინ ღარიბი იყო და მასუკან გამდიდრდა.

— შემკვიდრეობით მიუღია.

— არა მგონი.

— მაშ როგორ გამდიდრდა?

კონსულმა მხრები აიწია და წარმოსთქვა დამტინავ დიდილით:

— უცხო ოჯახის საიდუმლო საქმეები გაცმა არ უნდა გაჩხრიკოს; ეგ უზღუდობა იქნება.

ჩამოკარდა ხან-გრძლივი სიჩუმე. კონსული ჩაფიქრანებული ათამაშებდა ხელში ვარჯიანს კარანდაშს.

— მე რომ თითო დოლარზე თითო დოლარის ნაკლები არ ავიღო?—ჭკითხა ბოლოს ანდერსმა.

— არ აიღოთ და ცალყურზე დარჩებით.

— არა, მე შევასრულებ ჩემს სურვილს.

— რა სურვილს?

— სამართალს კელირსები.

— ეგ სამართალი ორას დოლარად არ ეღირება.

გარები გაიღო და ტრეტუარზე მოისმა მძიმე და მარ-
ჯვე ნაბიჯი ანდერსისა.

— საცოდავი! — იფიქრა კონსუდმა და ამოიოხრა — უეჭვე-
ლია სიფათს ვერ გადუწრება. ჩინებულის, ძვირფასის ბუნებისა
ვი უნდა იყო.

IV

აღმდინთა ცხოვრება სულ სხვა-და-სხვა ფერად გეხვეწე-
ბათ, თუ შემოდამ ასალ-მოდურ ჭრანტის სათვალვით დაჭ-
ყურებთ და ქვემოდაც ცრემლებში შესცქერით. იმ კაცს, რომე-
ლიც ყოველ დღე ძვირფასს ჭრანტურულ საჭმელებს შეეჭვავა
და შემპანის ღვინოს სვამს, განგების საქმე ყოველივე სა-
ერთიანნი ჰგონია; მაგრამ სრულებით გასაკვირველი არ არის
თუ გაცნობირობის ცხოვრებას ცუდის თვალთ შექსნდავს იმის-
თან კაცი, რომელსაც, მას აქედ, რაც შესცდა და დაიბადა,
უსამართლო უბედურება არ ეშვება და რომელმაც არ იცის
სასწალოდ ლუკმა-პური ექნება, თუ არა. მე ზოგიერთ პირთა-
გან, რომელთაც თავის დღეში სხვა ტანჯვა არა გამოუცდიათ-
რა, გარდა მეტის ჭამისაგან კუჭის დამძიმებისა, — არა ერთ-
სელ გამიგონია ღაშაჩაკი მუშა-საღისის მდგომარეობაზედ, მდა-
ბადის საღისის სიკვრზედ, სხვა-და-სხვა სრულიად უვარგის
საშუალებაზედ დიდ საზოგადოებრივ უსამართლობის ასაცი-
ლებლად; მაგრამ ამ პირთ რომ საქმით გამოეცადათ ნამდვილი
ნაკლულეკანება, ამ სჯას ფრთები შემოკეცვებოდა და ძირეუ-
ლად შეიცვლებოდა მათი ფილოსოფიური სწავლა საზოგადოე-
ბის შესახებ.

გავიდა ეჭვის კვირა შემდეგ „შემანსაკ ბანკის და კმიგ-
რანტის შემწე საზოგადოების“ გაკოტრებისა. ანდერსი თით-
ქმის ყოველ დღე მიდიოდა რანდოლფ-მელვილ-უფროსის სას-
ლთან მესუთე ალეიზედ. მაგრამ არც ერთხელ არ მიიღეს. ბო-
ლოს წანგმა მოსამსახურემ რომ დაინახა, მოკვასა კარები და
გამოუცხადა — თუ კიდევ მოსულხარ, მელვილი დაგატყენებსო.
მაგრამ ანდერსი არ შეკრთა: იმას გადაწყვეტილი ჰქონდა, ენ-
ხა როგორმე მელვილი და თუ მეტი გზა არ იყო, სიკვდი-
ლამდე არ მოშებოდა. მთელი ის ხანი იმ იუფლით დაიწინა
თავი, რაც რჩინის გზასედ აღებულ ბილეთის გაყიდვით ამო-
იგო.

ოცხედ მეტს ადვოკატს დაეკითხა ანდერსი და ყველა
უკვირდა. როგორ არ ესმის, ან არ უნდა გაიგოს, რომ ესეთი
მორიგება არის საფუძველი ჩვენის სამოქალაქო და სისხლის
სამართლისა და პოლიტიკურ წყობილებისაო.

საწყალი ემიგრანტი ასე სჯიდა:

ყოველი საგანი ან კარგია, ან ავი. თუ კარგია, უნდა
დავიტკათ იგი, ხელი შევუწყოთ. ჯ თუ ავია — ვსდევნიდეთ, შე-
ვიზიზღოთ. კარგი და ავი, სამართლე და სიცრუე თავის დღე-
ში ერთად ვერ მოთავსდება. თუ მელვილმა დამტყუა იუფლი,
რომელსაც იმის კანტორასშივე მოსამსახურე არ იღებდა, — ის
ციხეში ჩასმის ღირსია, რომ სხვა საცოდავი ემიგრანტები
აღარ გაებნენ იმის მახეში

ამ საუბედურო ეჭვის კვირის განმავლობაში. ანდერსს
გონება უფრო გაესხნა. იმის სულის მძინარე ძალ-ღონემ მო-
ულოდნელად გამოიღვიძა და ანდერსმა იგრძნო რომ ყოველ-
დღე თან-და-თან გონიერ არსებად ხდებოდა. მაგრამ ამ გვარმა
გაცხარებულმა მოქმედებამ გაუხმო სხეული; ღრუბლებად იჭრა

წაერთვა, თვალები ჩაუტვიკდა და აკად-მეოფსავით ენთებოდა; აბურძგნული თმა ჭკუთ-ჭკუთად ჩამოჭიდებოდა; წვერიც აქა-იქა მოგროვილიყო და ჭფარავდა მის ნიკაპს; სახე თითქო შეუთეპრინდა, თითქო გიდეტ კერაფერსა გრძნობდა და ისე შეეცვალა, რომ ღვიძლი ძმაც კი ვეღარ იცნობდა.

სალამოზედ, 25-ს მაისს, ანდერსი ჩვეულებისა-მებრ მიდიოდა მესუთე ალეიაზედ და ჭფიქრობდა როგორ ენახა თავისი მტერი. უეცრად ბრწყინვალე აზრმა გაუზრინა თავში: მაგრად მოუჭირა ხელი თავის მსხვილ ჭოხს და გაჩერდა მელ-ილის სახლის წინ. ესლა როდილა დაწკარუნა ზარი უმთავრესის შესავლისა, აცოცდა კედელზედ, რომელიც ქუჩასა და უკანა კუთხს შუა იყო, გადახტა ფანჩატურის სახურავზედ და იქიდან პურის საჭმლის ოთახის ფანჯარაზედ ადვილად მივიდა. იყო შვიდი საათი. სალამო თბილი იყო; ნახევარზედ გაღებულ ფანჯარიდან კაი სინათლე გამოდიოდა და ანათებდა გზასა. ანდერსმა კარგად გააჩნია, რომ სადილად დიდი საზოგადოება ისხდა და განიერი, დარბაისიერი მხარ-ბეჭი მელ-ილისა ისე ახლო იყო იმაზედ, რომ ხელით ადვილად მის-წვდებოდა. იმის გვერდით იჯდა ერთი მშვენიერი ემაწვილი-ქალი მოთეთრო ფარჩის კაბით და მარცხენა მხარზედ უკეთუ-ლი კარდები ჭქონდა გაკეთებული. ის ნაზის ღმილით შეს-წქერდა მელვილს და ამ გამოცდილს კაცს მოწიწებით ეკით-ებოდა რჩევას თავის ცოტა მსუბუქ აზრების შესახებ.

— მე არ მესმის, — ამბობდა ის ქალი — ეს მუშა-საღსი რა-ტომ კმაყოფილი არ არის და ისე ცუდად რად იქცევა. იმათ ზომ ჩვენსავით ნაზი უემოვნება არა აქვთ და თავის დღეში კერ შეეჩვეოდნენ იმაზედ უგოეთეს მდგომარეობას, როგორშიც ესლა არიან. რატომ ისე არ ეძიარჩილებიან თავიანთ ბედს,

როგორც ქრისტიანებს შეეფერება, მუდამ განგებას ეძღურებოდა და წაღაც სულელურ ზიარის მიტევი, აძვირებენ ტანისამოსს და სხვა სავაჭროს.

— თქვენ მართლაც ბძანებთ მის განხელტ.— მიუგო მელვილმა და ბრძანებლობის გამომეტყველს სახესუდ სიმშვიდე მოუვიდა— მე ყოველთვის გამტეცებდი, რომ მუშა - საღვთის უსიკვამლის მიზეზი არის ფრთხილ გავრცელებული ჩვენს დროში ურწმუნოება. აი რა ქმნეს თავიანთ ურწმუნო გამოკვლევი სწავლულებმა. მე ყოველთვის მომხრე ვიყავ მკელის, კეთილის, სამედო სარწმუნოებისა, რომელსაც თავისი განსხვავებული დედა-აზრი აქვს და საგრძნობელი ჯოჯოხეთი. ჩვენ ესაა გვეჭირვება მქადაგებლები, რომელთაც უნდა გავრცელდნ სწავლა ჭილდოსა და სასჯელზედ, სასტიკი დისციპლინა და გვინერგონ და გვარჩიებდნ რომ ბრძიდ გემორჩილებოდეთ განგების მიუწდომელ წესსა.

მელვილმა ეს მცირე სიტყვა წარმოსთქვა მალაღის ხმით, გათიერად, ცხარედ და როდესაც, გათავების შემდეგ, ტუჩებთან შემშანიის ღვინით სავსე სტაქანი მიიტანა, გარშემო ქების სმა მოესმა.

ანდერსს ესმოდა ყოველი სიტყვა და აზრსაც მიხვდა. ციებისაგან ავად-მოფოსავით მთელის ტანით აკანკალდა, მიეუუდა ფანჯარას ღ მხოლოდ ფარდა-ლა იყო იმის ღ მოსადიდლე საზოგადოებას შუა. იმის წინ იჯდა ქურდი, ბედნიერი, ყველასაგან ზეტივ-ცემული და ძლებოდა თავის უქმ მეგობრებთან ერთად მშვენიერ საჭმელ-სასმელით, რომელიც ღარიბთა და დაჩაგრულთა ფულებით იყო ნასყიდი და რომელიც უუქმებდა მათ იმედს, ბედნიერებას, კეთილ-ცხოვრებას. ანდერსს ეჩვენებოდა, რომ მელვილი შემშანიის ღვინოს კი არა სვამდა, სვამდა

სისხლს იმის ცოლისას, იმის შვილისას, ყველას, რაც კი იმის-
თვის ძვირფასი იყო. ის მაგრად უჭერდა ჯიხს ხელსა, მაგ-
რამ ჯერ კიდევ თავს იმაგრებდა.

ამ დროს ძლივს აიწია ერთი სქელი, გამაძლარი კაცი,
რომელიც სახლის-პატრონის ასლად იჯდა და ითხოვა ნება, მე
მინდა ის გრძნობა წარმოვთქვა, რომელიც ჩემის აზრით ამ
ამორჩეულ საზოგადოებას ასულდგმარებს. ღაქები დაფაცურ-
დენ და სტოლებს შემოუარეს, პრობკები ამოცვივდა ბრწყინ-
ვად, ქათვან სასმლით აივსა აჭრელებული გენეტიური ბოკა-
ლები.

— ქალებო და ბატონებო! — სთქვა სქელმა კაცმა — დღეს
ჩვენი პატივ-ცემული სახლის-პატრონი, რანდოლფ-მელვილი,
სამოცის წლისა შესრულდა. მე მოგიწევთ დავლით სადღე-
გრძელად ჩვენს ყოვლად პატივ-ცემულ მეგობრისა და ნება
მიბოძეთ დაგისახელეთ ზოგიერთი შესანიშნავი მისი ხასიათი,
რომელმაც სანაქებოდ გასადა მისი სახელი საზოგადოებისა-
თვის თავ-დადებულ ხანგრძლივ მოქმედების დროს. მეღვილს
აკვანშივე ეტყობოდა, რომ საქმის კაცი უნდა გამოსულიყო.
ამ მხრივ ეს ჭეშმარიტი ამერიკელია და მაგის ხასიათსა და
ნიჭში განხორციელებულია ნამდვილი სული ჩვენის დიდებუ-
ლისა და სახელგანთნის რესპუბლიკისა. მაგისივე მამულის-შვილ-
ნი სრულს ნდობასა გრძნობდენ მაგისადმი, ირჩევდენ მრავალს
საზოგადო სამსახურში და მაგანაც თავის სამაგალითო პა-
ტიოსნებით და პირუთენელობით გაამართლა ეს საერთო ნდო-
ბა. მაგისი ცხოვრება სხივსა ქვეყნა გარშემო და ბრწყინავდა
ხმოსნობის ნათელზედ და სხვ. და სხვ.

მეღვილის სქელმა მეგობარმა თხუთმეტ წუთზედ მეტი
ილაშარაკა ამავე სახით და არც თითონ მოლაშარაკე, არც

მსმენელები არ გრძნობდნენ, რომ ამ ფერად-ფერად სიტყვებში უფრო დაცინვა იყო, ვიდრე სიმახრთლე. როდესაც ორატორმა გაათავა, წამოდგა მასპინძელი მას-უხის მისაცემად. კაი სანახავი იყო იმისი მშვენიერი სასე და ბამბასავით თეთრი ჰერანგი, რომელიც ჭიკაძეს მის განიერ მკერდსა. დანა-ჩანგლის ჩხარენი შესწოდა; დაწინადა კერძო ღამათა. კაცები სკამების ზურგს მიეუდნენ და ქალებიც, კაბების შაში-შუშის შემდეგ, მოლოდინს მიეტყვნენ.

— ქალებო და ბატონებო!—დაიწყო მეღვიძმა—მე დიდის მადლობით მოვისმინე ჩემის პატივ-ცემულ მეგობრის ჭანტელის საქმეური სიტყვები, თუმცა კი ვგრძნობ რომ სრულიად არა ვარ ამისი ღირსი. მაგრამ მე ჩემს თავსვე უსამართლოდ მოვექცევი თუ არ ვაღვიარებ, რომ მე ყოველთვის გრძნობრბდი და მოვექმედობდი ისე, როგორც ზენასაგან დანიშნული მქონდა, და მტკიცედ დარწმუნებული ვარ, რომ უკანასკნელი უბედურება, რომელიც მე თავს დამატედა, არის ძნელი განსაცდელი, განგებისაგან ჩემს თავზედ წარმოკლენილი და ესრედ საწმუნოებით შეჭურვილი...

ამ დროს რაღაცა დაეცა იატაკზედ და სტაქნებმა ზრიალი მოიღო. ვიდრე მეღვილი მობრუნდებოდა, ორმა ძლიერმა ხელმა ეელში წაუჭირა და უერთან მოესმა:

— შენ სტყუი!

მეღვიძმა დაინახა ნატრის-იერი, წვალბული სასე, აბურ-ძგნულის წვერით და ცის-იერი თვალები, რომელიც ნაკვერხლებსავით ბრწყინავდნენ. იგრძნო, რომ სული შეეხუთა, თავის რატრადი მოუვიდა, ხელიდამ გაკარდა ბოკალი და ნაკუწ-ნაკუწად იჭრა. კაცებს ჯერ თავ-ზარი დასცა ამ მოულოდნელმა ამბავმა; მერე წამოხტნენ სტოლიდამ და მიეშველნენ მეღვიძს.

იორს თუ სამს ქალს გულის შემოეყარა, სხვები კუნჭულებშ მიიმაღლენ, იქ ერთმანერთს კერობოდენ და შიშით ურქეროდენ ამ საშინელს სანახავს. მხოლოდ გან-პელტის ქალს არ დაეკარგა თავ-ბედი, შევარდა მაშინვე ძეგვილის კაბინეთში და ხელი დაადო ელექტრიულ ტელეგრაფს, რომელიც პოლიციაშიდ მიდიოდა.

პურის-საჭმელ ოთახის იატაკი ირყეოდა, ხვამლები აქედ-იქიდ ქანობდა ჭრამდენსამე წუთს თორმეტამდე კაცი ერთმანერთს განურჩევლად ებღუშებოდენ და ხან სტოლს მიაწუებოდენ. ბოლოს ყველანი ერთბაშად დაეცნენ ძირს მარმარილოს ბუხართან. გაიარა ერთმა წუთმა და ყველანი სათითაოდ წამოდგნენ სულ-შეხუთულნი, გაისწორეს თავიანთ ტანისამოსი სარკეში და თავისთვის რაღასაც იწვევებოდენ. მხოლოდ მოჭიდავენი უძრავად იწვნენ. ანდერსი გარეშედა განცვიფრებით იცქირებოდა; კანკალებდა ისე, თითქო აციკებოდა და რადგან უელში მომდგარი სისხლი თავის აღაგას დადგა, საცოდავად, უღონოდ დარჩა. ძეგვილიც იმის გვერდით იდგა; ძლივსდა სუნთქავდა და თითებს კლანჭავდა. ზოგიერთი სტუმრები დასწვდნენ, ჟილეტი გაუხსნეს, ეელსახვევი შესხნეს და მაჯას უსინჯავდნენ.

უცბად შემოვიდა სამი პოლიციელი. იმათ აიუვანეს ანდერსი და კარებთან მიათრიეს. ისიც არ გაუუჩნდა მათ, თითქო ღონე სრულებით აღარა ჰქონდა; მაგრამ კარებთან მოულოდნელად გაჩერდა, წელში გაიძარტა და ყრუდ წარმოთქვა:

— მომტოთ მე ჩემი ფულები, რომელიც თქვენ მომხარჯო.

V

ანდერსი რამდენსამე თვეს ციხეში იჯდა. თავდებად არავინ დაუდგა და არც არავინ მოჰსახუხე გამოუჩნდა, ციხის ერთ-ფერმა ცხოვრებამ და ქუჩალების და ავაზაკების დამამცირებელმა ამხანაგობამ მოუგლა მას უოკელი იმედი. მაგრამ ზღვევის წადილი სთუთქავდა მთელს მის არსებას და თვალებში აღსავით უელავდა. მუხლებზედ დაყრდნობილი იჯდა ხოლმე მთელი დღე უძრავად და ჭფიჭრობდა მასზედ, თუ რადა და რისთვის სცოცხლობს კაცი. მოუთმენელად მოელოდა თავის გასამართლების დღეს. მაშინა ჭჭონდა იმედი ხმა აქედლებისა და შეეგონებინა ერთ მართლ-მსაჯულებას. რამდენიმე დღე სთხზავდა იგი ძლიერს გამამტუენებელს სიტყვას თავის ღვიძლს ენაზედ და ის კი არ იცოდა, რომ ამერიკული სამართალი მხოლოდ ინგლისურს ენაზედა რიგდება. მაშინ მწარედ იმედ-გადაწეტილი დადიოდა წინა და უკან თავის პატარა ოთახში, როგორც მსგეი უაფასაში. ხანდისხან თავს კედელს ახლიდა ხოლმე და ტკივილს კი სჩუქიად არა გრძნობდა. იცოდა რომ აზრები ერეოდა თავში და მხოლოდ მაშინ მოდიოდა სრულს გონებაზედ, როდესაც მწკავი ტუტისი გადახდის სურვილისა გულზედ ედებოდა. ერთს ამ წამთაგანში მოესმა გასაღების ხმა; კარი გაიღო და იმის ოთახში შევიდა კონსული და ერთი ციხეში მოსამსახურე.

— მე თქვენ კაი ამბავი მოგიტანეთ, რუტად;— უთხრა კონსულმა მხიარულად და ჩამოართვა ხელი— თქვენ თავისუფალი ხართ.

— მე რე გასამართლებს?— ჭკითხა სორეგეიელმა ჩუქის ხმით.

— გასამართლება აღარ იქნება. — წარმოსთქვა კონსულმა იმავე მხიარულის კიდობით და თავის-თავი ბედნიერების მომსწავლე ეგონა — აწკინ ჯრის თქვენი მომხსენებ, თქვენ აწკინ გიბივით.

— მაშ ციხეში რაღად ჩამსვას?

— თქვენ ეგ კარგად უნდა იცოდეთ და უნდა დაათვალიყვნით მოგვარება ბატონის მეფილისა, რომელმაც უარი სთქვა სამართლით თქვენის დასჯისა.

— მე არ მინდა მოწყვლება, მე სამართალი მინდა! — დაიყვირა ანდერსმა რიხიანის სმით, წამოხტა ადგილიდან და მუშტების ქნევა დაიწყო კონსულის ცხვირ-წინ — გესმით, მე სამართალი მინდა! მე მინდა შევატეოხინო მთელს ქვეყანას, დემოკრატს, რა სიაგატეცე გამიწიეს და რა ტანჯვასაც ჩამგდეს.

— რუსტად, რუსტად, ჭკვიანად მოიქცით; — ეუბნებოდა კონსული და ცდილობდა დაშოშმინებას — ეს იფიქრეთ, რომ ასი და ათასი ღარიბი კაცი თქვენსავე მდგომარეობაშია. განა ისინი ყაყანებენ, უწყობდ იქცევიან! ისინი დოღარსედ დოღარის მკათედს იღებენ, როგორც გუშინ იყო გამოცხადებული და იმისთვისაც მადლობენ დემოკრატსა, რომ ეს მანინ არ დაეკარგათ.

— აი სწორედ ეგ მაგიუქს მე — ზრუნვა მაგ უბედურებსა, და შეცდენილებზე! — წამოიძახა ნორვეგიელმა ზომარედ მეტად აღელვებულმა — მითხარით, სად არიან ისინი? მე ვიპოვი იმათ და გულში ჩავუყარავ პატიოსნურ მძულვარების ტეცხლსა, დაკანახვებ მათს ღაწრობას და შევარცხებენ, რომ ურცხვად უბუფდებიან ათის დოღარის მაგივრად ერთის მიღებასა.

კონსულს სასეზედ განცვიფრება დაეტყო. ეს სიტყვები როდი იყო უბრალო გაუნათლებელ გლეხი-კაცის სიტყვები

რომლის გონების კარგობა, ექვსი თვის წინაჲ მხოლოდ ჩვეულებრივს მამულის მუშაობაზედ იყო დამყარებული. ბოლოს კონსულმა უთხრა ანდერსს დამჯდარის კილოთი: მე თქვენ გვედრებით, რუსტად, როგორც თქვენი თანა-მემამულე და თქვენი კეთილის მსურველი; აიღეთ თქვენი ორასი დოლარი, რომელსაც თუნდ სვალვე მიიღებთ და შორს სადმე დასავლეთში წადით ესლავე.

ანდერსი ზიზღით მობრუნდა.

— მაშ გონიერს რჩევას არ გინდათ მისდით? — დაუმატა კონსულმა და მხარზედ ხელი დაადო.

— არ მინდა, — დაიძახა ანდერსმა — მე აქედამ სამართლის მიუღებლად არ წავალ. მე სამართალი მინდა და სამართალს მოვიტხოვ.

კონსულმა მხრები აიწია, შეხედა მსახურს, შემოიკრა შუბლზედ თითი და მსახურმაც თანხმობის ნიშნად თავი დაუქნია.

ნასკვარ-საათის შემდეგ ანდერსი ძალათი გამოაგდეს ციხიდან.

VI

ანდერსი ჯერ ერთს აღაგს გაჩერდა, რადგან უცნაურმა მზის სინათლემ მხედველობა წაართვა. გარეშეშო ზატარა დაგლეჯილი ბიჭები შემოესვივნენ, რომელნიც სტროვრობენ ქუჩაში წაღების წმენდით და დაუწყეს დაცინვა, კალთების წევა, მაგრამ ანდერსი მაინც ვერას ამჩნევდა. მისი გონება ამ დროს ისე ძლიერად მუშაობდა, რომ გარეშე შთაბეჭდილება არა მოქ-

მედობდა მასკედ. ბოლოს თავი მალა ჯიღა და ჩქარის ნაბი-
ჯით გაქმართა მესუთე აღეასკენ. გამკლელ-გამომკლელები
იმას რომ დაინახუდენ, განცვიფრებით უუურებდენ: ეგელას
უნებურად აშინებდა მისი მეტად მაღალი ტანი, ნატრის-ფერი
სახე, რომელსაც ჭკარავდა აბურძგნული წვერ-უღვასი და მისი
ნაკვერჩხლებსავით ბრწყინვალე თვალები. გზასკად ანდერსი აწ-
სად გაჩერებულა და მალე მივიდა მეღვილის მშენიერს სახლ-
თან. დიდს შესავალ კარების წინ იდგა ჩინებული ეკიპაჟი და
ორი ლამაზად ჩაცმული ლაქია ისხდენ კუჩრის გვერდით. ან-
დერსმა შესვდა იმათ ზიზლით და აიჭრა კიბეზედ იმ დროს,
როდესაც მეღვილი გამოვიდა შიგნიდან მშენიერს ინგლისურს
ტანისამოსში და შოღლით ხელში. რომ დაინახა საზარელი
ნორვეგიელი, მაშინვე შოღლი მალა ჯიღა. სასესედ ერთბა-
შად გამოესტა სიაგეტ და და შიშიც და უკან დაწკა დააბი-
რა. უცრად სიაგემ დასძლია შიშისა, მოიქნია შოღლი და რაც
მაღი და ღონე ჭქონდა, ისე დაარტყა ანდერსს. ანდერსი წა-
ბარბაცდა, მაგრამ შემავრდა, მივარდა თავის მოპირდაპირეს და
თავისი ტყეისასავით მძიმე მუშტი დაჭკრა თავში. მეღვილს
თვალთ დაუბნელდა, მუხლთ მოეკვეთა, გულ-აღის დაეცა და
თავი ქვის საფეხურს დაჭკრა. ეს ყოველისფერი ერთს წუთს
მოხდა. ორივე ლაქია ჩამოხდენ ეკიპაჟიდან და მიეშველნენ თა-
ვიანთ ბატონს. მაგრამ გვიანდა იყო: მეღვილს თავი მძიმედ
გაუტყდა და სისხლი უხვად გადმოსდიოდა. უცბად შეიძრა,
გაიშალა წელში და უძრავად შეიქნა. მეღვილს სული აღარ ედ-
გა. ანდერსი დამშვიდებული იდგა კიბის თავში და გულ-სეულ-
დაკრეფილი დასტკეფროდა იმის წინ მდებარე უსულო ტკამს.
არა გრძნობდა არც სინარულს, არც გამარჯვებას; მაგრამ გუ-
ლი კი ეუბნებოდა, რომ სამართალი იმას მოითხოვდა.

ის ესლა თავის-თავსედ და თავის ბედსედ კი არა ფიქრობდა, — ჭეშქრობდა მთელს ქვეყანასედ, იმ მიჯიონ ქმნილებასედ, რომელნიც უსიტყვოდ იტანჯებიან. ამ წუთში წარბეუშელად ჯალათს კისერს წაუშვერდა. როდესაც ზოლიცელები გამოცხადდნენ, ანდერსი ყოვლის უარის უთქმელად გაჭყვა მათ და იმის ღირსეული, უბრალო შესედელობა თავისითვე იზიდავდა თანაგრძნობას. ძელგვარება დაუწყნარდა და სრულებით გულ-დამშვიდებული იყო ესლა. ეს დიდ-სახს აჩეგრძელებულა. როდესაც ციხის მძიმე რკინის კარები მოიხურა და ანდერსი ისევ ბნელს და კიწრო ოთახში მოემწყვდა, ფიქრმა ისევ ცხარე მუშაობა დაიწყო: ადამიანთა ცხოვრების მრავალს უმძიმეს საგანს ასხნა ეჭირვებოდა. საკვირველია, რომ ცოლი და შვილი თითქმის აღარ ახსოვდა ანდერსს. ამ ძვირფას ქმნილებათა სიყვარულმა გაბედვინა სამშობლოს თავის დანებება და უცხო, უწყალო ქვეყანაში ასაღის ბინის ძებნა; მათმა დარდმა უფრო დასწვა გული, როცა ის უბედურება შეემთხვა მაგრამ ესლა ისინი ამისთვის თითქმის შორეულნი იყვნენ, წარსულნი და თითქმის გაუშირი აღარა ჭქონდა-რა მათთან. ცოლისა და შვილის სიყვარულს მაგიერ, გულში ესლა საზარელ ზღვკვის სურვილი ედო.

გავიდა ზამთარი და დანიშნეს კიდევ გასამართლების დღე. ციხეში ჯდომის დროს ანდერსი გულ-მოღვინედ სწავლობდა ინგლისურს ენას და შესთხზა კიდევ ინგლისურად ერთი გამძტურებელი ოქმი, რომელიც ნაფიც-მსჯეულებისათვის უნდა წაეკითხათ. იმას ეგონა, რომ იმ ქალაქის აზრსა და ძალას წინ ვერაფერი ვერ დაუდგებოდა და საკვეთურად მიანხნდა ზოგიერთი კითომ მჭევრ-მეტყველური აზრები, რომელთაც უნდა დიდი შთაბეჭდილება მოეხდინათ მსმენელებსედ. ის

დაწმენებული იყო, რომ კმარადა უკვლასთვის ეცნობებინა მისგან აღმოჩენილი ბოროტ-მოქმედება და ეს ბოროტ-მოქმედება მასწავლებელს მოეჩვენებოდა. აზრშია კი არ მოსკლია, რომ თითონ იმას გაასამართლებენ და აწა მოკლულს კაცს. კონსულმა მოიწვია დახელოებული ადვოკატი იმის დასაცავად და ცოტადენი ხარჯიც თავის-თავზედ იკისრა. იმათ გადაწყვეტილს რომ ანდერსი გიჟად ეცნოთ და იმით დაეფარათ; მივიდნენ ანდერსთან ციხეში, რომ ზოგიერთი ცნობები გამოკრთმიათ და დაეჩივებინათ, სასამართლოში როგორ უნდა მოქცეულიყო. ციხეში მოსამსახურემ გაიყვანა ანდერსი მისაღებს ოთახში და თითონაც კარებში იდგა გაჩერებული, ვიდრე ლაშაჩაკს გაათავებდნენ.

— თქვენ ძალიან გამოცვლილხართ ამ ბოლოს დროს, რუსტად, — უთხრა კონსულმა და წარუდგინა ადვოკატი რუდიონი — ძალიან გამოცვლილხართ და გამსდარხართ კიდევ. ის ეძვრებოდა რომ ძილს არ იკლებდეთ და ფიქრებსა და დარდს არ ეძლეოდეთ. ნუ გეშინიანთ მალე გაგათავისუფლებთ.

— რისა უნდა მეშინოდეს, ბატონო კონსულო, — მიუგო ცხარედ ანდერსმა.

— გასწავდეთ კი, რომ უნდა მტკიცედ შეასრულოთ ჩვენი დავები — ნუ დაივიწყებთ, სიკვდილ-სიცოცხლეს შუა ხართ.

— როგორია მეტე თქვენი დავები?

— შიშველი ესაა რომ თუ გინდათ თავი გაიმართლოთ, უნდა გიჟად გიცნან.

— გიჟად მიცნან?!

— დიაღ.

— მეტე თქვენ მიმტკიცებთ მაგას რომ მე გიჟი ვარ!

ანდერსი მივარდა ადვოკატს; ადვოკატმა ხელები მიაშ-

გელა და უგან დაიწია. მსახურმა წავლო ანდერსს მსრგბზედ ხელი და შეჩერა.

— რას ჩადისართ, რუსტად? — უთხრა კონსულმა — თქვენ მეტად ცხარე ხასიათისა უოფილხართ და უნდა თავი შეიმაგრეთ ხელში.

ადვოკატი ისევ თავის ალაგას დაჯდა, კონსულის გვერდით, თუმიტა გული გულის ალაგას კი ალაჩა ქჭონდა.

— შე და კონსულს გიჟად გვეგონისართ, თუ არა, — ეგ სულ ერთია. — წარმოსთქვა ადვოკატმა და აღელვებული ათამაშებდა კარანდაშს ხელში — რა თქმა უნდა რომ ჩვენ გხედავთ, გიჟი არა ხართ, მაგრამ ნათესავ-მსახურებს უნდა დავაჯეროთ თქვენი სიგოიე.

კონსულმა შენიშნა, რომ ამ სიტყვებზედ თვალები საშინლად გაუელვდა ანდერს და ჩაერია ღაზარაკში.

— თქვენ უნდა გესმოდეთ რუსტად; — უთხრა იმან ნაზის, ალერსიანის ხმით, — რომ ჩვენ ამ ქვეყნის კანონებს უნდა ვემორჩილებოდეთ და გეუფიცებით, რომ თუ სიგოიის მოგონებით არა, სხვაფერი ვერ იხსნით თავს საღრჩობელადამ.

— თუ ღირსი ვარ ჩამოღრჩობისა, დეე ჩამომაღრჩო; — მიუგო ანდერსმა — მაგრამ სიტყვით კი ჩემს სიტყვას ან ვიჟიდი.

ადვოკატი დაიხარა, რადგან წასჩურჩლა კონსულს და კონსულმა წარმოსთქვა:

— ჩვენ რაც კი შეგვეძლო, ვეცადეთ, გამოგვესვენით და თუ თქვენვე თქვენი სიტყვას ან გენახებთ, — თქვენი ნებაა.

კონსული და ადვოკატი წამოდგნენ და კარებისკენ გამართნენ.

ერთს წუთს მომითმინეთ კიდევ, ბატონო კონსულ; —

უთხრა ანდერსმა — მე ჩემი გამამართლებელი ოქმი დავწერე და გთხოვთ რომ თქვენ და ამ ჰატიოსანმა კაცმა წაიკითხოთ. ანდერსმა მიაწოდა ერთი დიდი თაბახი ქაღალდი. იმათ გადაშალეს ხელ-ნაწერი და რამდენიმე სტრიქონი რომ ამოიკითხეს, ადვოკატი მიბრუნდა და გადისასძახა. კონსულიც გააკვირვა უცნაურმა ინგლისურმა ენამ ამ წერილისამ, მაგრამ იმ ძალამ და გულ-წრთელობამ, რომელიც ყოველს სიტუაციაში გამოხატავდა. აღტაცებაში მოიყვანა იგი და შეაბრალა ანდერსის თავი.

— რუსტად, თქვენ ამ ქაღალდს სასამართლოში ვერ წააბრებთ; — უთხრა იმან ტუსადს.

— არა, უნდა წარუდგინოთ — მხიარულად წამოიძახა ადვოკატმა და ჩაიღო ჯიბეში ხელ-ნაწერი — ამ დოკუმენტის ძალით მე დავამტკიცებ ჩემის კლიენტის სიგიჟეს და თუნდა დაგენადლებებით რომ ნათელი მსაჯულება ერთს წუთსაც არ შეუფერდებოდეს და გამამართლებენ მკვას.

ადვოკატმა ამ სიტუაციაზედ დიდილით გაიყვანა კონსული. ანდერსი და ცინის ყარაული მარტო დარჩნენ.

VII

მოვიდა გასამართლების დღეც. ადვოკატმა წაიკითხა გამამტკიცებელი ოქმი მთელის საზოგადოებისა და კერძოდ მედიკოსის, შედგენილი ანდერსისაგან, და ამ კითხვამ სიცილი მოჰგვარა მსაჯულებს და გაცვიფრა ნათესავები. უცნაურმა ჭრახვებმა და შეცდომით სმარებულმა ინგლისურმა სიტყვებმა მთელი სასამართლოში შეოფო საზოგადოება გაამხიარულა.

ანდერსი იჯდა ბრალდებულთა ადგილზედ თერ-მერთალი,

გულ-დანდობილი. მაგრამ რა ნასა, რომ სიცილი სძინად მო-
ასმოდა ხალხში, სასუსედა დატყუო უძიებდო განწირულებას. თი-
თონ გრძნობდა თავის სიძაბრულეს და თუ მთელი ქვეყანა
არეულ-დარეული იყო და არაფერი გაკებოდა, თითონ ეს
ქვეყანა იყო სასაცილო და არა ანდერსი. მოუთმენლად უც-
ქეროდა თორმეტს ნაიფის, რომელნიც ამერიკის ხალხის წარ-
მომადგენელნი იყვნენ და ისიც მათ წმინდადაა რაცხავდა. ეგო-
ნა რომ ისინი ამოარეულნი იყვნენ მის გასასამართლებლად მთე-
ლის იმ ქვეყნისაგან და ჭიჭირობდა, ესენი უფრო ღირსეუ-
ლად მოიქცევიან. ვიდრე მსახურები, რომელნიც ასე უსდე-
ლად საჩხარობენ; ესენი მისგანდებან ჩემს სიძაბრულეს და
განსჯიან როგორ უძაბრულად იტყვას ადვოკატი, რომელიც
ამტყიცებს ჩემს სიგაყესაო. ანდერსმა დაინახა, რომ ნაიფინი
გავიდნენ რბევის ოთახში. სუთი წუთიც არ გასულა რომ ისევ
უკან დაბრუნდნენ და ერთმა მათგანმა ღამის-ღამისმა და სქელ-
სქელმა კატმა ხმა-მღლივ წარმოასთქვა:

— არ არის დამნაშავე.

არ არის დამნაშავე!... რასაკვირველია, არ იყო, დამნა-
შავე. დამნაშავე ძეგლი იყო და ის უნდა ყოფილიყო ბრალ-
დებულთა ადგილს. მადლობა ღმერთს, სამართლის ნაპერწკალი
მანინ არ გამქრალიყო ქვეყანაზედ.

ამ დროს კონსული და ადვოკატი ერთად მისცვივდნენ
ანდერსს და გაუშვირეს სელი.

— ნება მიბოძეთ, მოგილოცოთ, რუსტად. — უთხრა კონ-
სულმა — თქვენ ამ ბატონის მადლობელი უნდა იყოთ, რომ
ასე მარჯვედ ილაშჩავა თქვენსკენ.

— სომ ნასეთ როგორ მოკახედასო და დავამტყიცეთ თქვენი
სიგაყე. — წასწერხლა ადვოკატმა — ჩვენ კი არა, თქვენ თითონ

დაამტკიცეთ ესა და ჩემის მხრივ დიდი შველა არ დაგჭირებოდათ. მეც ამის იმედი მქონდა.

ანდერსი მარტო ესლა მისვდა, საქმე როგორც იყო. ნათესავებმა იგი უბრალოდ კი არ იცნეს, ამატიეს, რადგან მისი დანაშაული არ დაისჯებოდა, ე. ი. დაეთანხმნენ ადვოკატს რომ ანდერსი ჭკუაზედ შეშლილი იყო. გულ-დათუთქული გამოვიდა ანდერსი სასამართლოდამ და თან ორი პოლიციელი გამოჰყვა. სადამო უბი იყო, ყველა საჭირო ქაღალდების გარდაცემ-გარდმოცემას ვერ მოასწრობდენ და ამიტომ იმ ღამეს ანდერსი წაიყვანეს უფრო დიდსა და კარგს ოთახში, სადაც იმას უნდა გაეთია ღამე, ვიდრე დანიშნულს ალავს დაბინავებდნ.

ანდერსი დაეცა ლოგინზედ და ანიშნა პოლიციელს, მარტო დაეგდო. იგრძნო რომ გულში რაღაცა ჩასწყდა, თითქო საათის მკეთული მოიშალაო. წამოდგა ზეზედ დასარწმუნებლად, შექძოთ თუ არა ფეხზე დგომა, მაგრამ ყოველი იმისი მისვრა-მოხვრა ბერა-კაცის მისვრა-მოხვრასა ჰგავდა. წაერთვა თავის თავისა და თავის ძალ-ღონის იმედი; თავბრუ დაეხვია, თვალთ აუჭრელდა და დაეცა ლოგინზედ.

ეს ამბავი მოხდა მაისის თვეში. ამის დღის შემდეგ ერთი ქალი ნორვეგიულ ტანისამოსში მიადგა ციხის კარებს და ანდერსს რუსტადი იკითხა. ხელში წლისა და ნახევრის ხავში ეჭირა.

— ანდერს რუსტად, ანდერს რუსტად! — იმეორებდა იგი, უსვავდა ხავშის ოავზედ ხელსა და თვალები მწუხარედ უბრწყინავდა.

— მეკარემ მოაყვანა ერთი ციხის მსახური, რომელმაც უთხრა უცხო-ქალს:

— ანდერს რუსტად დღეს ძლიერ უჩვეოდ არის და ვერაფრის ინახულებს.

უძწვილმა ქალმა თავი გაიჭნ-გამოიჭნია და ვერაფერი ვერა გაიგო-რა ამით ღაშაჩაგისა. სამი დღე ზედი-ზედ ამოდ მოდიოდა ციხესთან. ბოლოს დაჯდა კარბთან და დაუწყო მოთმინებით ღოდინი. კარბები გაიღებოდა თუ არა, ის გაეჭანებოდა ხოლმე ყვირილით:

— ანდერს რუსტად, ანდერს რუსტად!

მაგრამ მასუს არავინ ამღევდა.

მკოთხე დღეს, საღამოზედ, ციხესთან კარტა გაჩერდა და იქიდან გამოვიდენ კონსული და დოქტორი. კონსულმა რომ ნორვეგიულ ტანისამოსში ჩაცმული ქალი დაინახა, კინაობა ჰყოთხა.

— ანდერს რუსტად მჩვენეთ, ანდერს რუსტად! — უმასუს ქალმა — ის ჩემი ქმარია და ეს ჩვენი შვილი.

კონსულმა მიიწვია, უკან გაჰყოლოდა და ისიც მძა-ამო-უღებლად გაჰყვა მათ ბნელს კიბეზედ და ბნელს დერეფნებში.

ისინი გაჩერდენ ერთის მატარა ოთახის კარბთან, რომელიც მაშინვე გაიღო. ჭუჭყიანს სტოლზედ იდგა ღამა და ოდნავ ანათებდა. ოთახში ნაკრის სუნი იყო მოდებული. ანდერსი იწვა რკინის კარატზედ ფერ-მკრთალი. მაგრამ დამშვიდებული. სასეზედ ეტეობოდა მწუხარება და მოწიფლება, და ხანდახან აზროვნების სხივიც გაურბენდა სოფმე.

კონსულმა უძწვილი-ქალი კარატთან მიიყვანა და უთხრა ანდერსს:

— აი თქვენი ცოლი და შვილი, რუსტად.

ავად-მყოფი მობრუნდა და ამღვრეული თვალები დაამტკრა თავის ცოლსა და ბავშვს. წარბები შეიკმუხნა, თითქო

რელსიც მოგონება უნდაო, მაგრამ კელარ შესძლო. ემაწვილ-
მა-ქალმა შეშინებულმა შეჭსედა ამ ივერ-მკრთაღს, ტანჯულს
კაცს საშინელ თვალების მქონეს და თმებ-აწეწილს. ეს ის არ
იყო, იმისი კან-მრთელი, მხიარული, ღამაზი ქმარი, რომე-
ლიც ერთის წლის წინად წამოვიდა ნორვეგიიდან ახალის უფ-
რო საბედნიერო ბინის საშოვნელად. რამდენსამე წუთს დაფა-
ციცებით ჩასტყუროდა სახეში, მეტე მიივარა ბავშვი გულში და
კარებისკენ გაემართა.

— ეგ ჩემი ქმარი არ არის! — წარმოსთქვა მან თვალ-ცრემ-
ლიანმა — მე წავალ იმის მოსამძებნელად.

— ეგ არის ანდერს რუსტად, — უთხრა კონსულმა — და თუ
თქვენ მაგისი ცოლი ხართ. გამოესალმეთ საუკუთრად: ამის მე-
ტად კელარა ნახავთ.

ემაწვილი - ქალი კიდევ მიუახლოვდა კარბოს და თან
მთელი ტანი უთრთოდა. მაგრამ ბავშვი აუტირდა, დაუწყო
რწყვა და საჩქაროდ გამოვიდა ოთახიდან.

— საწყალი ქალი! კერ იცნო თავისი ქმარი! — წარმოსთქვა
ოქტომბა, როცა ისა და კონსული მარტო დაჩნნენ.

— იცით რამ მოჰკლა ეგა? — ჰკითხა კონსულმა, რომელიც
სიცოცხლის უკანასკნელმა სსივმა დასტოვა უძრავი და გაციკ-
ბული გვამი ანდერსისა.

— არ ვიცი. — მიუგო დოქტორმა.

— მეტი-მეტმა სიმართლის სიუყარულმა.

ღათვი და სხვაჲნი.

ცხვრებს დაეხრათ მწეუმსები, ძაღლებიც მტველი ფარისა,
დარჩნენ ოხრად და ტიალად, მტრისგანაც შესაწყალისა...
მოგესვენებათ მტრადა ჭყავს მხეტები, მრავალ გვარისა:
მგლები, აფთრები, ფოცხვრები მქონენი მახვილ ჰჭყალისა.

ავნი და შავნი,

ცხვარნი და კრავნი,

რა დარჩნენ მარტოდ

და უპატრონოდ,

დიდ-ხანს ისტუნეს

უნაკრდეს მზეს...

არ ახლდათ კაცი...

გაუძღვათ ვატი

და მიიყვანა ერთს უდაბურს ტყეს.

აქ დაბინადენ და დაისვენეს....

უცებ შესედეს გამოჩნდენ მგლები

და მოცუნტულდენ ზღუტი მელები,

მსურველნი დასჭრან კრავებს უელები!

ამ დროს გადმოდგა ღათვი მთაზედა,

ბღავის,

იძახის:

„ნუ გეშინიანთ, მოგეშეგლებით!...“

რა იტნეს იგი ბოხსა სმაზედა,

მგლები შეცვივდენ იქვე ტყეშია,

მელები ჩამკრენ სოროებშია...

მობძანდა დათვი...

არ იტის ხლართი,

როგორც მეღამ, —

მრუდის და მართლის პირში მოქმელია...

მოხსნო გაცი და უთხრა გულითა მტკივნეულითა:

„გაგიბო, დაბლებულხართ, ამისთვის ვსწუხვარ სულითა;

ნუ გეფიქრებათ მტრისაგან, მანამ მე გეგვართ ცოცხალი, —

ჩემს კალთას ქვეშე იხრდება ბევრი ბედგრული, საწყალი“...

— „თქვენს მოვარეულობას ჩვენ რა ღირსნი ვართ“, — მიუგო ვატი —
მა მხსავანის სმითა —

„თუ გეპატრონებ, ჩვენ რაღა გვიჭირს, მუდროდ ვიცხოვ-
რებთ თქვენი და ღვთითა.“

ამ გვარის თქმისთვის, მოჩხილებისთვის, დათვი გრძნობისგან
თვალ-ცრემლიანი,
თხას ჰპირდებოდა ჭილდოდ მრავალსა და მთაც უბოძა მას
თრიმლიანი...

დათვი დაბძანდა ერთის ხის ძირსა, ჰფლობს და ჰპატრონობს
ცხკრისა ფაჩასა,

ვინ გაუბედავს კრავი მოსტაცოს, ვინ გაუბედავს ან მოპარვასა,
მაგრამ ყოველ-დღე თითო აკლდება.

თუმცა ვიცით კი რომ არ უკვდება!...

თურმე ბატონი, ეს ჩვენი დათვი, ყოველ-დღე კრავებს კთა-
მასება,

ხან გააგორებს, გამოაგორებს, ასე აწყალებს, არ აძლევს შებებს,

ამდენსა სჭიჭუნის, რომ მიამკვდაროს, შემდეგ დაჭბეჭავს, და-
 დადებს უფრსა
 და ამ ნაიწად თითო ბატკანსა, უოკელ-დღე ჩანთქავს, რაღა
 გი სუფრსა!..

.

თ. რაფ. მრისთავი.

პურის მოსავალი.

ბიჭო პური შემოსულა, ღელავს, ბზინავს, ღჭროს-ფერად,
ღვთისა თვალი შიგ ტრიალებს, — მოდიო, ნახეთ, თუ არ
გჭერათ!...

შიგ ნუ ჩაყვამთ, ცოდვა არი, ნუ გავხდებით ჩვენ ღვთის
მტერად...

ნამგლებს პირი გაგულესოთ, გადავიტყუო მთლად სიმღერად!...

მოიმეო და გაიღეწა... დაიღრცა შენი სვავი!
მარცვლი ჭბავს შინდის გუროს: სათესლე და დასაფუტავი...
უგელას ეყვის: ჯარს, ჯამათს, ეგუროსება მკვდარს საფლავი,
ჯალბობა გამოდება, — არ მოგიგვდეს ჩემი თავი!...

თ. რაფ. შირისთავი.

ქუთაისის საადგილ-მამულო ბანკის ქრება.

(30 აპრილი — 11 მაისი.)

I

თორმეტის დღის განმავლობაში ათას-ორასზე მეტი კაცი და ქალი დილის თორმეტიდან ნაშუადღევის სამ-ოთხს საათამდე ერთს ღვას იკრიბებოდა; თორმეტის დღის განმავლობაში დასავლეთის საქართველოს რვასი თავადი და აზნაური საზოგადო, საერო საქმეს იხილავდნენ შეძლებისდაგვარად, და მათს სჯასა და ბაასს უურს უბდებდა ოთხასზე მეტი გარეშე მყოფი; თორმეტის დღის განმავლობაში უაზმინისა და ხრესილის გმირთ შთამომავალნი 800 საუკეთესო წევრნი ერთად იუვნენ, ერთმანერთს ეცნობებოდნენ, ურთიერთისა და საერთო საჭიროებას ტეობულობდნენ და შესაიკერის წამლის მოპოვებას ცდილობდნენ: ოთხასიოდე კერძო პირთა სული და გული მათეკნ იყო, მათ თანაუგრძნობდა, მათ შექსაროდა.

დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ კრებას ჩვენთვის, რომელთაც ოცის საუკუნის განმავლობაში თითქმის მუდამ უგუდმა ტრიალმა ბედისამ ხელიდამ გამოგვასხლიტა საბელი ჩვენის ეელისა და მხოლრდ ამისთანა ერთად თავის მოყრალა აღგვიჩნდა ამ ბოლოს ჟამს ნუგეშად, ერთი-მეორის გულის წუღულის სამ-

სიღებლად და ფოკელ-გვარ საჭიროებაზედ მოსაღამაჩაგებლად და განსასჯელად. ეს კრებებია ის აკვანი, რომელშიაც ძველ-რბილი უნდა გაიმავროს და სათუთად. დიდის მეტადინეობით ღირსეული ჭორმა მიეტევ ჩვენს ნიჭს ეროვნობისას, საზოგადოებრივის ცხოვრებისთვის მოსახმარებელს, მამულის სვებედის განკარგების მოსწრაფებას, საერო სიმხნეს და მოქმედობრივ მამაცობას, რომ ეს თვისებანი მზა-მზარეულად დაკუთხედროთ დიდებულ, მომავლის ცხოვრების მოთხოვნილებასა.

თავი დავანებოთ იმას, რომ ბანკის წყალობით ჩვენს მხარეს ემოვნება ფული, აქვს სამართლისო კრედიტი და ღონისძიება თავის ნიუთიერების ყოფა - ცხოვრების განკარგებისა; ნურც იმას ვიტყვით, რომ ამ ბანკს შეუძლიან რამოდენიმე ასი თუმანი მიაშველოს მამულის საჭიროებათ და შეეხერდეთ მარტო ზემოხსენებულს მნიშვნელობაზე. მხოლოდ ეს მნიშვნელობაა საკმაო, რომ ეგელას, ვისაც გი ამ ბანკთან რაიმე დამოკიდებულება აქვს, (თუ გი სამართლიანობა და ჭეშმარიტება ფუჭი სიტყვები არ არის) — კრძალვითა და მოწიწებით შეეხებოდეს მას, და დასჯერ ზომდეს და ერთჯერ სჭრიდეს, როცა საბანკო საქმეზე სჯის სიტყვიერად. თუ მწერლობით ბანკი უნდა იყოს ის «წმიდა-წმიდათი», რომლის წარმატებაზე ზრუნვა ფოკელ ქართველის უწმიდეს მოვალეობას უნდა შეადგენდეს. იმისათვის უნდა დავიწეებულნი იყოს ფოკელივე კერძო სარგებლობა და პირადი «მე» შეიწიროს საზოგადოებრივ-ის საკუთრებელებზე.

ასე კუწრობიან ჩვენები ბანკს?

გნახოთ:

ეჭვი არ არის, რომ უძრავლესობა, უკედა ესთქვათ

3/5 დასავლეთის საქართველოსი სწორედ ზემოხსენებულის-
მებრ ეპერობა ბანკსა, მაგრამ, სამწუხაროდ, გზა - დახნუ-
ლი, თავ - გამოდებული უმცირესობა კი, თითქმის თავისდა
უნებლიედ მიეტა კერძობას, «პარტიობას» და ამ შემცდარ
«პარტიობის» აზრს ისე ესარჩლება რომ, ღამის ხელი შეუ-
შალოს ბანკის საქმეთათვის პატიოსნურად და დინჯად მოღვა-
წე უმეტესს ნაწილს საზოგადოებისას. ეს «პარტია» და «პარ-
ტიობა» — დღეს ჩვენში შურისა და შურის - მიების სინონი-
მებად გადაქცეული, — დღე - ნაკლულად დაიბადა ქუთაისის ბან-
კის დათუქმებისათნაკე. რა იყო ამის მიზეზი? ან რა დასაბა-
ში აქვს თვით ამ მიზეზსა?

რამდენადაც დრო და წერილის სივრცე ნებას გვაძლევს,
შასუნი ვაგოთ ამ ორს კითხვაზე: როდესაც იმერეთის თავად-
აზნაურებს განთავისუფლებისათვის უნდა მიეღოთ მძართველო-
ბისაგან სამაგიეროდ სასუიდელო ფული, მათ ამ ფულებიდან,
რამდენიმე მოწინავე ახალ-გაზდების რჩევითა და თაოსნობით,
100% გადადგეს საადგილ-მამულო ბანკის დასაფუძნებლად. ამ
დასაარსებელ ბანკისათვის საჭირო იყო წესდების შედგენა.
ღვინო ნაშოვნი გახლდათ, მხოლოდ ტიკი არსაიდან ჩნდა...
სანამ ამ ტიკს შეიძენდენ, ღვინოს აღმოუჩნდენ საშიში მოზრუნ-
ველები. ხელისუფლებითა (ВЛАСТЬ) და ამის-და-გვარად გავლენ-
ით შემეულთა ფოკელ-გვარი ჭახრაკები აამუშავეს, რომ ზე-
მოხსენებული ღვინო ერთ-ერთს პეტერბურგის «შადრევანში»
ჩაესხათ... საზოგადოებას უნდა დაეჩქარებინა წესდების შედგე-
ნის საქმე. მიუძართეს რამდენსამე პირთ ამ წესდების შესადგე-
ნად, მაგრამ ზოგმა დადი ჯილდო ითხოვა ამ მოვალეობის
ასასრულებლად, ზოგმა სთქვა, მოცალეობა არა მაქვსო და სხვ.
ბოლოს მოიწვიეს ქართლიდან საერო სკოლების დირექტო-

რად მეოფი, აწ განსვენებული ბ. ჯ. ღოდობერიძე, რომელ-
მაც, რასაკვირველია, იმ წამსვე არჩია სახელმწიფო სამსა-
ხურის საზოგადოებრივი და შეუდგა წესდების შედგენას და
შეადგინა კიდევ. შემდეგ, როცა ეს წესდება მიმართულობი-
საგან დამტკიცდა, არჩიის ბანკის მიმართულობა და გამგეო-
ბის თავის-მჯდომარედ ამირანის ივანე ბ. დ—ძე. ამ სა-
ხით იმერეთი დაქმნაოფილდა და დიქტოს თავისი სტა. რად-
განაც ამიერ მას შეემლო ცოტათი მაინც სული მოეპრუნები-
ნა ყოვლად-მღიერის კრედიტით. არ დაქმნაოფილდა მსოფოდ
ერთი მწერალი, შემეული „მესამე სორტის“ ცოდნით და „პირ-
ველის სორტის“ ტრანზახობისა და ლაქლაქის ნიჭით. იგი იწუ-
ნებდა უსაფუძვლო საფუძვლებით წესდებს და თვით კი იმ
გვარის ბანკის დაფუძნებას ჭლამოდა, რომელსაც „ავილე და
აღარ მოგეცის“ ბანკი უნდა დაემკოდ. მოაუღლა ამ ვაჟ-ბა-
ტონმა უთავ-ბოლო წერა და ჭორები თავის „აწრის“ გა-
საჯრელებლად საზოგადოებაში, მიიმხრო ორიოდუ ასალ-გაზ-
და და სუთიოდუ „ატსტანო რელისტრატორები“ და აწნა-უ-
რი. დაუსაყუთრა მათ „ასალ-თაობის პარტიის“ სახელი, და ამ
სურტ-ასალ-თაობის სახელით აღაშქრდა საუკეთესო უმაწვილ-
განობაზე, რომელსაც, დანარჩენს საზოგადოებასთან ერთად—
რატომ ჩვენკენ არა ხარო—უწოდან „ძველი თაობა“ და ღო-
დობერიძის „პარტია“. რასაკვირველია, ამ სურტ-ასალ-თა-
ობის „პარტიას“ თავისი კანდიდატი უნდა მოეძებნა და წამოე-
ყენებინა ბანკის გამგეობის თავის-მჯდომარეობაზედ. ძებნა დი-
დი ხანი არ დასჭირებიათ: ერთი მომრიგებელი მსაჯული უი-
მათოდანც აპირებდა „ბედის ცდას“ კენჭის-ყრით და, როცა
ამთაც მიწმართეს, სიხარულით მიიღო მათი საარჩევანო მრწამ-
სი, კანდიდატობა, იყარა კენჭი, და გაშავდა $\frac{2}{3}$ უმრავლე-

სობათ, მასინ, როცა ბ. ღ—ძე გათეთრდა ამოდენივე უძრავ-
 ლესობითა... ამ დღივანდელ დაწვეული წლეკანდელ გამგეობის
 თავს-მჯდომარის კენჭის-ყრამდე ამ კაცს თავი მოჰქონდა, რო-
 გორც «ასალ-თაობის კანდიდატს», მაგრამ წრეულს კი თვით
 ამ «თაობამ» უარ-ჰყო იგი. ბოლოს სანებში ამ «პარტიას»
 აღარ შეერჩენია მის სასკელის გამამართლებელი ნატამალიც:
 თვითონვე დაწმუხდენ, რომ იმ გვარის ბანკის დაფუძნება ჩვენ-
 ში, როგორც უნდოდა ზემოხსენებულს მწერალს, ყოვლად-
 შეუძლებელია. ამის გამო ამ პარტიას გელარ მოჰქონდა თავი,
 როგორც ღუდა-ზრისათვის მებრძოლს პარტიას, არამედ გაი-
 ძახლდა, რომ ბანკის გამგებელი (ჯერ ბ. ღ—ძე და მერე ნ.
 დოღობერიძე, $\frac{5}{6}$ უძრავლესობით არჩეული 1879 წელს) უღირ-
 სი კაცია, მას ცუდი გავლენა აქვს საზოგადოებაზე საერთოდ
 და «ასალ-თაობაზე» განსაკუთრებითა. თქმით ამას ამბობდენ,
 საქმით კი იმ რიგი ჭანჭაპები დაატრიალეს, რომ სწორედ
 იეზუიტებმა თავის საგნის გადმოტევა საჭირო ამ გვარად
 მოქმედებისათვის. ის ბატონი მწერალიც სანამ საწერი ადგი-
 ლი ჰქონდა თავისებურ მწერლობით ეხმარებოდა ამ პარტიას
 «მოწინააღმდეგეს» დამარცხებისათვის და ამისათვის არაფერი
 არ დაუშოგნია.

მაგრამ, სანუგეშოდ, ყოველივე მათი მცადინეობა ფუ-
 ჯად ჩაივლიდა ხოლმე, რა კი ბუნებათს გონიერებას საზო-
 გადობისას შესვდებოდა. დიდი უძრავლესობა საზოგადოებისა,
 რომელმაც წრეულს ამოიწვია იგივე ნ. დოღობერიძე, შემდეგს
 თხოულობს მათგან: ა) თქვენ გვეუბნებით, რომ იმ კაცს, რო-
 მელსაც ჩვენ ვირჩევთ ცუდი გავლენა აქვს თქვენზედა. კეთი-
 ლი. დაგვანახეთ რითი და როგორ და პარტიასნის სიტყვას
 გაძლევთ ზიარველ შემთხვევისათანავე გამოცნდით. ბ) გვეუბ-

ნებით, ბანკის საქმე ცუდად მიდისო. ჩვენ კი გვგონია, რომ კარგად მიდის და მოგებაც თან-და-თან ემატება ბანკს. დაგვიმტკიცეთ, გვიჩვენეთ ქაჭტები, რომ ბანკის საქმე მართლაც ცუდად მიდის და გეფიცებით ჩვენგან გათეთრებულს კაცს ჩვენვე გავაშავეთ. გ) გვეუბნებით ბანკის «წესები» უნდა შეიცვალოს, არ კარგაო. გვითხარით როგორის წესებით უნდა შეიცვალოს, ჩვენ ავწონავთ, დავწონავთ და თუ ღირსეულად დავინახავთ თქვენგან წარმოდგენილს წესებს, იმ წამშივე მივიღებთ და ს, დოკუმენტიც მადიერ თქვენ მოგცემთ ხელში ბანკის სადავესა. ეს უოვლად კანონიერი მოთხოვნებიდანია ჩიება ხმად მღაღადებლად უდაბნოსა შინა... შირ-და-შირის, ზედ-მოჭრილის პასუხის წილ ისინი უპასუხებენ ცალკერის სიტყვებით «არ კარგა», «ცუდია» და «უნდა შეიცვალოსო.»

ამ ნაირად ეხლანდელი «პარტიობა» იმერეთის თავად-აზნაურთა ბანკის კრებების დროს არის სულ-ჩადგმული პიროვნულის თავ-მოყვარეობითა და ინტერესებით და არა იდეებრივის, პატიოსნურობის დედა-აზრისა და კეთილ-შობილურობის წადილების მიმდეკი. ამას ამტკიცებს «ივერიის» შინაურ მიმოხილვის (1879 წ. № 4) შემდეგი ჭეშმარიტი სიტყვები ჩვენგან მოხსენებულს პარტიობაზე იმერეთის საზოგადოებაში:

„....დაეწეო დასები. ერთი იკითხეთ, ან ერთმა დასმა რა წამოაყენა წინ ისეთი, რომ მეორემ უარ-ჰყო? რისთვის იბრძვიან? რად აქვთ ატეხილი ტყუილ-უბრალო აყალ-მაყალი? რაზედ დაობენ, რაზედ ცილობენ? ჭსწერენ კიდევ მრავალს, ჭქდავობენ კიდევ და აბა თუ კაცები ხარტ გარკვევით მეტყვიან რა არის ცილების საგანი? ვეკლაფიერია, ვეკლაფიერი გარდა იმი-სა, რაც საზოგადო საქმისათვის საჭიროა....“

უშირესი უურადლება საზოგადოებას— უმრავლესს ნაწილს უნებლიეთად და დანარჩენს კი ჯინისთვის— ამ პარტიობაზე ქმნდა უოველ კრებების დროს მიქცეული, და მეტადრე წრეულს მიაჩერდა ამ საგნობ მხარეს, რადგანაც ესლა უნდა ეყარათ კენჭი ბანკის გამგებელის ასარჩევად. ამ ნაირად, ამ ასრულეულა «ივერიის» ნატვრა (1881 წ. № 5, «შინაური მიმოსილვა»), რომ «ის ენერგია, სიცხოველე და გამჭრიახობა, რომელსაც იმერლები ხშირად შირად ინტერესებს ახმარებენ, კეთილისა და საზოგადო საქმისათვის მოეხმარებინათო...»

II

შირველი საგანი, რომელიც 30 აპრილს შემდგარს კრებას უნდა განეხილა, იყო წარსულის წლის ანგარიში. შირველ სხდომაზე, რამდენიმე შირთ ითხოვეს, რომ მეორე სხდომაზე გადიდვას ეს განსილვა და, ზედამხედველ კომიტეტის თავს-მჯდომარე. რომელიც კრებაშიაც თავს-მჯდომარეობდა— ა. ფ.— შვილი— დაკითხა კრებას და მათის სურვილისა— მეზრ გადადვა ანგარიშის განსილვა შემდეგ დღისათვის. დადგა ეს დღეც— შირველი მისი. ანგარიშის «განსილვა» გადიქცა თითქმის დაუბოლოვებელ ბასად კარ. ღორთქიფანობისა და გამგეობის თავს-მჯდომარის ნ. ღოღობერიძის შორის. შირველი ამბობდა, რომ ის 13,113 მან. და 8 კაპ., რომელიც ბანკს აუღია $\frac{0}{100}$ -ად მსესხებლებისათვის ავასად მიცემულ ფულუბიდა, «არის ტყავი მსესხებლებისა ბანკისაგან უსამართლოდ გასდილიო.», გირაოს ფურცლები თუ ბლომად გასაღდა, გასაღდა თვით მსესხებლებისაგანო. რატა ბანკი თვითონ უსურდა-

გეზა გირაოს ფურცლებს მსესხებლებსა, თითო 100 მან. ფურცელში ის 70 მან. იძლეოდა. ამასვედ გამგეობის თავს-მჯდომარემ უმასუსა, რომ მსესხებლებისათვის ავანსად მიცემულ ფურცლებიდან აღებული 6⁰/₀ უოგლად კანონიერია, ამას მოითხოვდა რიგი და სამართლიანობა, და მიხვეწეთ ერთი მაგალითი, რომ რომელსაჲ ბანკს—რა ქვეყნისაჲ იყოს—ამისთანა შემთხვევაში არ გამოერთმიოს მსესხებლებისათვის ⁰/₀/₀? გირაოს ფურცლები თვით ბანკმა გაასაღა და არა მსესხებლებმა, და ამას ბანკის საქმეებიდანაც დაგანსგებთ თუ გსურთო. რაც შეეხება იმას, რომ ვითომც ბანკს 100 მან. გირაოს ფურცლებში მსესხებელთათვის 70-70 მან. ეძლიოს—ეს უსაფუძვლო მოგონება არის; ჩვენ არც ერთის მსესხებლებისათვის არ მაგვიცია 70 მან. 100 მან. გირაოს ფურცელში. ორასამდე მსესხებელია ამ სსდომასზე ღ ერთზე მანტ მაგვითითეთ, რომელსაც ბანკი ასე ეშვრობოდა. თითქმის საათ-ნასკვარი მეტა მოანდომეს ამ პატივ-ცემულ პირებმა თავიანთს ღამარს. სისხლ-მჩქეფარე იმერლებს არ მოეწონათ, რომ ღამარსაჲ, უკუდა ესთქათ ბასი, აძეგნს ხანს გაგრძელდა, და უფრო კი ის, რომ ამისთანა წვრილმანებს შეესო თავის უხვ-სიტყვებით გულ—მე, გაასვიადა მათი მნიშვნელობა, სთქვა ასე არ უნდაო, ან ეს ასე იყოო და როცა დამტკიცება და მაგალითები მოსთხოვეს, ისევ იმავე განმეორებას მიჰყო სულიო. ასტუდა სმართლობა კრებაში. თხოულობდენ მოისპოს «ღამარსაჲ» ანგარიშზე. კენდობით შედამხედველ - კომიტეტის დამტკიცებას, რომ ნამდვილად და კარგად არის შემდგარიო. ამ დროს სიტყვის ნებას თხოულობს დ. ნ. ბ—მე და უეცრად აყვადრის ბანკის გამგეობას, რომ წინად, წარსულს საანგარიშო წლებში, რატომ არ იყიდებოდა უფრო ბევრი გირაოს ფურცლებიო... ესდა

ვება გირჩავს ფურცლებს მსესხებებსა, თითო 100 მან. ფურცელში ის 70 მან. იძლეოდა. ამასვე გამგეობის თავს-მჯდომარემ უწასუსა, რომ მსესხებებისათვის ავანსად მიცემულ ფურცლებიდან აღებული 60% ყოვლად კანონიერია, ამას მოითხოვდა რიგი და სამართლიანობა, და მიჩვენეთ ერთი მაგალითი, რომ რომელსაზე ბანკს—რა ქვეყნისა იყოს—ამისთანა შემთხვევაში არ გამოერთიანოს მსესხებებისათვის 0/0/0? გირჩავს ფურცლები თვით ბანკმა გაასაღა და არა მსესხებებმა, და ამას ბანკის საქმეებიდანაც დაგანასვებით თუ გსურთო. რაც შეეხება იმას, რომ ვითომც ბანკს 100 მან. გირჩავს ფურცლებში მსესხებელთათვის 70-70 მან. ეძლიოს—ეს უსაფუძვლო მოგონება არის; ზევნ არც ერთის მსესხებებისათვის არ მიგვიცია 70 მან. 100 მან. გირჩავს ფურცელში. ორსამდე მსესხებელია ამ სსდომასზე და ერთზე მაინც მიგვანითეთ, რომელსაც ბანკი ასე ეპურობოდა. თითქმის საათ-ნახევარი მეტა მოანდომეს ამ შტაბ-ცემულ პირებმა თავიანთს ღაშაჩეს. სისხლ-მჩქეფარე იმერლებს არ მოეწონათ, რომ ღაშაჩე, უკუდა ვსთქვით ბასსი, ამდგნს ხანს გაგრძელდა, და უფრო გი ის, რომ ამისთანა წყრილმანებს შეეხო თავის უხვ-სიტყვობით გაღ—მე, გააწვიადა მათი მნიშვნელობა, სთქვა ასე არ უნდაო, ან ეს ასე იყო და როცა დამტკიცება და მაგალითები მოსთხოვეს, ისევ იმავე განმეორებას მიჰყო სელიო. ასტუდნა მძაურობა კრებაში. თხოულობდენ მოისპოს «ღაშაჩე» ანგარიშზე. კენდობით ზედმედველ კომიტეტის დამტკიცებას, რომ ნამდვილად და კარგად არის შემდგარიო. ამ დროს სიტყვის ნებას თხოულობს დ. ნ. ბ—მე და უეცრად აუკედრის ბანკის გამგეობას, რომ წინა, წარსულს საანგარიშო წლებში, რატომ არ იყიდებოდა უფრო ბევრი გირჩავს ფურცლებიო... ესღა

აქლდა უამისოდან ბანკის გაჭიანურებით უკმაყოფილო კრებას. დაიწეს უვირილი «დაცემტიცლოთ ანგარიში.» თავს-მჯდომარე მლიგს ასერსებს, რომ ღოღობკრიძეს მასუხის თქმა აცლონ ბანკისადმი. ამის შემდეგ დგება მ. დარასველიძე და აცხადებს უმრავლესობის აზრს. რომ «ზოგიერთი გაყ-ბატონები ნუ სცდილობენ იმისთანა უწყსოების აღმოჩენას, რომელიც არ ჰყოფიეს ჩვენის ბანკის საქმეებში.» ამას ელსტ. მაჭავარიანი უმატებს, რომ მათი ცდა, ვითომ უწყსობათა აღმოჩენა, მხოლოდ შარტიული სრიგებია, მეტი არაფერი. ისინი ჩვენ მართლ დროს გეგმარგვინებენ და უწყსობას ვი ვერ დავანახებენ, რადგანაც იმას დანახვა შეუძლებელია, რაც არ არის. მართლაც ამბობდნენ, თუ არა ეს ორი პირი — იჭიდაძე და იხანკო, რომ მთელმა კრებამ ტაშითა და ბრავოთი მიიღო მათი სიტყვები და როცა თავს-მჯდომარემ ანგარიშის დამტკიცების თაობაზე იჭიბნა, დაცემტიცლოთ თუ არა. ერთ-ხმად დამტკიცდა ანგარიში...

ამის შემდეგ წარმოდგენილი იქნა ახალი სარჯთა-აღრიცხვა (смета) დასამტკიცებლად. ამასთანავე შედამსუდგელ კომიტეტის უმრავლესობამ წარმოადგინა თავისი აზრი ერთის თავის წევრის პირით, რომ კომიტეტი თავის დროზედ მოასვენებს კრებას ბანკში მოსამსახურე პირთათვის ბანკის მოგებიანად (გამგებობისა და დამფ. კომისიის წევრთათვის) $\frac{0}{100}$ მიცემის მოსაზრებას, და ეს იქონიოს კრებამ ახლა მხედველობაში, თუ ვინიცობა კამაგირებზე ჩამოვარდა ღაშარაკია.

აქავე წერეთელი, კირ. ღოროტიშვიანიძე. მისეილ დარასველიძე, დ. ნაზარიშვილი და პ. თუმანიშვილი მჭკერ-მეტყველურად (მეტადრე აქავე) და გონივრულის სახუთებით ამტკიცებენ გამგებობის კამაგირთა შემცირების საჭიროებას. მათ

შორის გ. ლ — ძე. მარტო გამგეობის თავს-მჯდომარის კამა-
გირის შემცირებას თხოულობს 3500-მდე (—500 მ.). ამდე-
ნივე კამათ ამავე კამაგირის ამცირებას აგრეთვე მ. ლ — ძეც. სა-
მა დღე მოანდომეს მარტო გამგეობის კამაგირის შემცირება-
ზედ ბასის და ერთი დღეც მასწავ კენჭის-ყრას... ორი დღე
სუთი დაბნაისელნი მკვერ-მეტყველობდნენ გამგეობის (საკუთ-
რივ გამგებელის) კამაგირის შემცირების თაობაზედ და როცა
კენჭით მოეთხოვა ვრებას აზრი, მან 346 ხმის უმრავლესო-
ბით წინააღმდეგ 170-ის უარ-ჭყო მათი საფუძვლიანი მოსაზ-
რებანი... რატომ? ამ საქმის ასხნა დავანებოთ ერთს მოხუცს
დაბნაისელს, რომელმაც აუტორს უთხრა დახსენებით შემ-
დეგო: „თუ საქმით გერ დაბნეტილები იმას, რასაც სიტყვით
ჭქადაგებ, რაც უნდა სახარება და დაბნელება წამოგიტონო, მაინც
იერ დაგიკურებო. ასეა და რა გქნა ასეა?! ტყუილის მოქმედს
მართლაც არ დაუჯერებენო, ნათქვამია. მაგრამ თუ მართლის
მოქმედი საქმით არ დამანსკებს სიმართლეს. მის სიტყვებ-
საც ტყუილის დავარქმევ და თქვენ ასად-გაზღებმა რაც გერ-
ნიოსთ ის დამამსკეთა...“

მეორე მუქს ხარჯთა-აღრიცხვისას, ე. ი. ბანკის აგენ-
ტების (თბილისში და შეტერბურღში) კამაგირებს ზოგიერ-
თებმა სრულიად ამოიხსნა მოუხდომეს ხარჯთა-აღრიცხვადამ.
მათის აზრით შეტერბურღში ისე ცოტა საქმეები აქვს ბანკს,
რომ ადვილად შეუძლია აგენტობის მაგივრობა თვით იმ სა-
ვაჭრო სახლმა ივისორის, რომელთანაც ბანკს საქმე უჭირავს
და თბილისში ვი სრულიად არა არის აგენტი საჭირო, რადგან
იჭაურს საადგილ-მამულთ ბანკს უფლებს აქვს მოკლე ვადიანი
სესხი 27 1/2 წლის ვადით გასცეს და ქუთაისისას ვი მხოლოდ
18 1/2 წ. შეუძლია ამ რიგ სესხის გაცემა. მაშასადამე ვიერ-

გელ გვარ სესხს უფრო ადვილად გაისტუმრებს მსესხებელი ვიდრე მეორისას; გარდა ამისა იქ იხსნება „საკრედიტო საზოგადოება“, რომელიც აგრეთვე გადაიბირებს მსესხებლებს და ამიტომაც ეჭვი არ არის (?) რომ თბილისიდან მსესხებლები ამიერ ჯარ ეუფლება ჩვენს ბანკს, და თუ მსესხებლები ჯარ იქნებიან, აგენტმა რაღა გააკეთოს?

გამგეობის თავს-მჯდომარემ ამასე ჭაჭტებით უზახუნა. სთქვა თუ რამდენს აღაგასა აქვს საქმე პეტერბურღში ბანკს, რა სამსახური გაუწია ბანკს ესლანდელმა აგენტმა (თ. ვ. მახაბულმა) პეტერბურღში სახელმწიფო ბანკში კუბონების დასურდავებით და მოიხსენა ისიც, რომ ბანკი ცდილა აეცილებინა აგენტის საჭიროება პეტერბურღში და აგენტობის მაგიერობა სავაჭრო სახლისთვის მიენდო, მაგრამ ეს მაგიერობა უფრო ძვირადღაც დაჯდომია და საქმეც ბევრად ნაკლები გაკეთებულა. რაც შეეხება იმას, რომ, თბილისში საჭირო არ იყოს ვითომ აგენტი, რადგანაც იქაური საადგილ-მამულო ბანკი $27\frac{1}{2}$ წლით იძლევა მოკლე ვადიან სესხს და ჩვენ ჯერ კერა, და გარდა ამისა თბილისშივე იხსნება «საკრედიტო საზოგადოება», რომელიც აგრეთვე გადაიბირებს ჩვენს თბილისელ მსესხებლებს, და ამის გამო, მოსალოდნელია რომ ამიერიდან იქიდან ჯარ მოგვივლენ მსესხებლები, — ამასეც უნდა მოგახსენოთ: მართალია ტიფლისის საადგილ-მამულო ბანკი $27\frac{1}{2}$ წლით იძლევა მოკლე ვადიან სესხს და ჩვენ არა გვაქვს ჯერ ეს უფლება ქალქის მამულების დასავიროვებლად, მაგრამ, მაგიერად ჩვენ ყოველ-გვარ ხანგრძლივს სესხზე $\frac{1}{2}\%$ ნაკლებ ვიღებთ, ვიდრე თბილ. საზნაურო ბანკი. ის მეორე ბანკი, რომელიც უნდა დაარსდეს თბილისში და დაერქვას «თბილისის საკრედიტო საზოგადოება» — თუ კი დაარსდა, თავდა-

პირველად მაინც ცილაობას კერა გავიწვევს: იმან უნდა გამოც-
ტეს 50% ობლიგაციები, რომელნიც 70—75%⁰/₀ მეტად არ
გაიყიდება. გარდა ამისა ამ ბანკს არც ძირეული კაპიტალი ექ-
ნება და არც სათანადოგო თანხა. პირველშივე დასწყებლად მან
ფუფლებიც უნდა ისესხოს. ამ ნაირად ულაგოა ის შიში. კი-
თამც თბილისის გუბერნიიდან შემდეგში არ გვეყოლება მსეს-
ხებლები. სხვა რომ არა იყოს-რე ისიც ემართა ამ შიშის
მისატოვებლად, რომ რამდენიმე ასი-ათასის მან. მოსოგენდნი
ასლაც გვეყვანან. მაშასადამე თბილისიდან მსესხებლები გვეყო-
ლება და ამისათვის საჭიროა იქ აგენტი.

კრებამ ხმის უმრავლესობით დამტკიცა აგენტების კა-
მაგირები. (შეტვრებულში— 600 მან. და თბილისში 1.800
მან.). დანარჩენი მუხლები ხარჯთა-აღრიცხვისა უდავიდარბოდ
დაამტკიცეს ისე, როგორც ზედ. კომიტეტისაგან იყო წარმოდ-
გენილი, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ის 2500 მან. რომ-
ლითაც წლეკანდეული ხარჯთა-აღრიცხვა გარდამატება შარშან-
დეულს (26.580 მან. 94 კაპ.) შუაზე გაიყოს და ნახევარი მო-
ქატოს წლეკანდეულსა. მმართველობას, თუ მაინც დასჭირდება
ფული იმ 2000 მანეთიდან შეიძლება ხარჯოსო. რომელიც
ზედამ. კომიტეტს ყოველ შემთხვევისათვის აქვსო. წლეკან-
დეულ ხარჯთა-აღრიცხვის მომატება იმას მიეწერება, რომ გალ-
დიის გადასახადმა აიწია და ბანკის მოქმედების გავრცელების
გამო, კანტელარიის ხარჯმა მოიმატა.

III

დაიწიეს საზოგადო საჭიროებათათვის გასაღებულ ფუ-
ლების (18,006 მან. 8 კაპ.) განაწილება.

ჩვენის აზრით ამ განაწილების გამო ატეხილი ბაზა იყო სარკვე უტყუარად გამომსატველი ჩვენის საზოგადოების გონების და წნეობითის მდგომარეობისა. ბევრს სანუგეშოს. გულის გამათბობელს დაინახავდით ამ სარკვეში და მხოლოდ ერთს სამწუხარო მოკლენას შეამჩნევდით. ერთის მხრით ძლიერი წაღილი, უგულისათადესი და ერთობრივი სურვილი შეიღთა აღზრდისა და განათლებისა, და მეორეს მხრით—ღმრთა, თითქმის ამოუცხებელი ხევი უმეტრებისა, რომელიც მკნე, ჯანდასნურ ძაღსავით ხელ-ფეხს უჭრავს ჩვენს საზოგადო, საერთო მოღვაწეობას... „სკოლა და შეილები აღზრდას“ ეს იყო ერთ-ერთი დევიზი, მტკიცე, უძრავის ასოებით აღბეჭდილი საზოგადოების რვაასიოდე მეკენზე წარმომადგენელთა გულის ფიტარზე... რაც სკოლებზე და მოსწავლეთათვის იყო გადამბუღი, მთელი კრება ერთ-ხმად ამტკიცებდა, და სიხარულით იმღეგოდა თავის გულ-წრფელს და სანუგეშო დასტურს. მაგრამ რასაც არ ეტყვა პირ-და-პირ „სკოლა“ ან „ღარიბ-მოსწავლეთა“ დახმარება საზოგადოების უმრავლესობა მას გროშაც არ აწევდა, „კარგია, მაგრამ ჯერ მაგისტრის არ გვცალია“ ამბობდა. ამ გვარად უარი ეთქვა ამ ხანად დახმარებისათვის „წერა - კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“. აგრეთვე ბრძანეს პრემიისათვის ზედამს. კომიტეტისაგან გარდაწყვეტილ ფულზედაც უარი ეთქვა (მ წლის განმავლობაში ყოველ წელს ხუთასი მან.). უმეტრების გარდა ამ ორს სასარგებლო საქმისათვის დახმარების უარის თქმასე გავლენა ჰქონდა აგრეთვე იმერულ სიფიცხეს, ფსიკიანობას, გურულებისა არ იყოს. რაცა სიის კითხვის დროს მათ ყური მოჰყრეს „წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“, „ბრძანეს პრემიას“ და კერაიკეს რა საზოგადოებას ჰქონდა არის „პრემია“, ვინაა „ბრძ-

სე... და უარი თქვას მათდა ფუფით დახმარებაზე—რამდენიმე პატივ-ცემულ პირთ იკისრეს საზოგადოებისათვის განემარტუ-ბინათ მათი მნიშვნელობა, მაგრამ აბეზარს მოსული კრება ყურს არ უგდებდა, ხმაურობდა, „არ გვინდა!...“ მეტადრე თავი გა-მოიდო აკაკიმ ბროსეს შრედიისათვის და წარმოსაქვა ჩინე-ბული, საგანგებოდ ჩვენი საზოგადოების ჭკუა-გონების ზო-მაზე მოთავსებული სიტუეა, (იხ. „დროება“ № 97), რომელ-მაც კინაღამ გასჭრა და თავისი გაიტანა. მისის მჭევრ-მეტ-ყველურის ახსნითა და საამურის ენით გატაცებულმა კრების უმრავლესობამ თანხმობა გამოაცხადა შრედიის დაფუძნებაზე. სამწუხაროდ თავს-მჯდომარემ კერ ისეღათა ეს წამი და რამ-დენიმე სუტ-განათლებულებმა კუდა-ბზიგურის—თავ-მოყვარე-ობის გამო დაიწყეს წინააღმდეგის მტკიცება. ამით უმეტრების ჭანგზე დაწობილ სიტუეებმა გადააჭრეს აკაკისაგან დარწმუ-ნებული უმრავლესობა და... შრედიის საქმემ წლეკანდელს წელს უქმად ჩაიარა. თუძცა ეტვი არ არის რომ, როგორც ამ შრე-მისა, ისე „წერა-კითხვის“ გამავრცელებელ საზოგადოებას“ მერ-მის ესვე წევრნი მისცემენ მას, რაც წრეულს მათდა უნებლიე-თად დააკლეს...

ამ ფუფების განაწილების დროს ბ-ნმა ნ. დ. ყიფიანმა შემოიტანა ჩინებული, ღამაზად განმარტებული წინადადება, რომ საქალებო გიმნაზიას იმ პირობით შეეკწიოთ, რომ ქარ-თულს ენას ჟეოგრაფი უურადდება მიექციათ და შესაფერი ად-გილი მიეტეს ამ გიმნაზიაში. თ. მამია გუჩიელმა ამას დაარ-თო, რომ თუ ვინცობაა ეს პირობა კრებისა არ იქნება შეწ-უნარებული, ბანკი მაშინვე მოსპობს იმ ფუფების ძლეკას, რომელიც წინააღმდეგ შემთხვევაში უნდა ეძლეოდეს საქალებო გიმნაზიას. სიამოვნებითა და ერთ-ხმად მიიღო კრებამ ეს

წინადადებანი. ბ. კ. ახუჯაძემ წარმოსთქვა გონივრული სიტუება, კრებისაგან რამდენჯერმე ტაშით მიღებული. იმან აღიარა მეცნიერებისაგან დამტკიცებული და ჩვენის ქვეყნის გარდა თითქმის ყოველგან სახანო ჭეშმარიტებად მიღებული ჭეშმარიტება, რომ ყოველივე და ყოველ-გვარი სწავლება, მხოლოდ მაშინ ასრულებს რიგიანად თავის დანიშნულებას, როცა ის სწავრობებს დედა-ენაზედ. ჩვენ ისიც გვეყოფა სავალალოდ რომ სწავლება ჩვენში ამ გვარად, ე. ი. ბუნების კანონის თანახმად არ მიდის... ამ მდგომარეობაში დარჩენილთ იმდენი მაინც კვდადოთ რომ ჩვენს დედა-ენას გიმნაზიებში (საქალბო და საჯაოში) ისე ასწავლიდენ როგორც სხვა ენებსა და საგნებს, და ქართულის მასწავლებელსაც სხვა მასწავლებელთა თანაბარი უფლება ჰქონდეს მინიჭებული. ამ თხოვნით მმართველობას ერთხელ კიდევ მიჰმართოს ჩვენმა თავად-აზნაურთა კრებამ და თუ მაინცა-და-მაინც საჭირო აღმოჩნდა, ქართულის ენის მასწავლებელს ჯამაგირი შეძლების-და-გვარად, ბანკმა მისცეს. ამ საქმეზე ზრუნვა კრებამ, თანახმად ა—მის წინადადებისა, ერთხმად მიანდო ზედამხედველ კომიტეტსა. მაშ, მკითხველო, ახლა მაინც უნდა გეჩვენდეს იმედი, რომ ჩვენს გიმნაზიებში შესაფერი ადგილი მიეცემა დედა-ენას...

აქ მოვიყვანოთ სია, თუ როგორ გაანაწილეს საზოგ. საჭირ. გადადებული ფული წრეულს: სააზნაურო სკოლას—8,000 მან. წმ. ნინოს საქალბო გიმნაზიას—1,200 მან. (18 წლის განმავლობაში ყოველ წლობით აქდენი), ორის სტიპენდიის (ბეს. დოღობერიძის და დ. მთ. ოღვა თეოდორის ასულის სასკოლბაზე) 1,000 მან. სტუდენტებს—1000 მან. ღარიბ მოსწავლეთა დამხმარებელ საზოგადოებას—1,000 მან. სააზნაურო სკოლის ღარიბებს—500 მან. გონივრულებს (ადრინ-

დედ სამხედრო შავირდებს აწ ქუთ. სავაჟო გიმნაზიაში მოსწავლეთ) 350, ქუთაისის გიმნაზიის ღარიბ მოსწავლეთა დამხ. საზოგადოებას 300. სულ 13,350 მან. დანახეი 4.656 და 8 კ. მიემატა საზოგადო საჭირთათა თანხას.

IV

სუთი სხდომა მოუხდა იმას, რაც აქმდის შესრულდა. მეექვსე სხდომაზე გარდაწვევით 18 მარტრატის შეცვლა ბანკის წესდებიდამ. ამ შეცვლით არავითარი ძირითადი ან საყურადღებო ცვლილება არ მომხდარა, და ამის გამო არავითარი ბანკი ამასვე კრებაში არა ყოფილა. მაგრამ რამდენადაც ამ ცვლილების დროს იყო სიზუძე და თანხმობა, იმდენი ყაყანი და უთანხმოება გამოიწვია ზედამხედველის კომიტეტის უმრავლესობისაგან წარმოდგენილმა აზრმა, რომ ბანკის გამგეობისა და დამო. კომისიის წევრთ მოსპობოდან ბანკის მოგებიდამ $\frac{0}{100}$ ძლევს, ე. ი. შეცვლილიყო 94 წ-ის მესუთე და მეექვსე მუნქტი. ნ. ყიფიანი და აკაკი იცვენ ამ აზრს, მინკელი როგორც წევრი ზედამხედველ კომიტეტისა (იხილე «დროება» № 100) და კრება თითქმის უმრავლესობით ეთანხმება მათ. თავს-მჯდომარე აცხადებს, რომ ამ კითხვის გარდაწვევით კენჭის-ყურელად არ შეიძლება. ერთ წილს კრებისას კი ჰსურს რომ უკენჭოდ გარდასწყდეს. თავს-მჯდომარე არ დათანხმდა, ატყდა შიგთი და გაიძარდა მუქარა კრებაში, ასე რომ თ—შვიდი იძულებულიყო კრება შეწყვიტა მეორე დღემდის. მეორე დღეს უფარეს კენჭი ზემოხსენებულს საგანს, ე. ი. 94 წ-ის მესუთე და მეექვსე მუნქტის შეცვლას და ამოვიდა

426 კენჭი შეცვლის წინააღმდეგი და 464 მომხრე. მოხსენებულმა პარაგრაფი შეუცვლელი დარჩა, რადგანც დამსწრეთა $\frac{2}{3}$ -ის აზრი იყო საჭირო მის შესატყუელად.

ჯერო მიდგა გამგეობის თავს-მჯდომარის ამოჩვენებად. უწინდელი თავს-მჯდომარე ნ. ლომბერძენი ჭერილობის კენჭს. მისი მოწინააღმდეგენი უოკელსავე ღონისძიებას სმარობენ მის „გასაშვებლად“ და ამიტომაც წამოაყენეს მთელი რაზმი მეტნაკლებად ცნობილ პირებისა: დ. თ. ბაქრაძე, ნ. ტ. დადიანი, გიორგი ღორთქიფანიძე და დიმი. დადიანი. დიდი ყუაღ-მყუაღი გამოიწვია მართლაც უკელსავე სპეც-ტემულის და დარბაისელის შირის—ნ. ტ. დადიანის კანდიდატად წამოაყენებამ. ამ გაცს ბევრი სპეც-ტემულის-მტრული და ნათესავები ჭყვანდა ლომბერძენის დასში. რომელნიც აცხადებენ, რომ ნ. ტ. დადიანი ახლა თბილისშია; ამით ისარგებლეს დ — მის მტრებმა და მოატყუეს იგი, ვითომც მთელ საზოგადოებას სურდეს მისი კანდიდატობა და გამოსტყუეს თანხმობა კენჭის ყრავკო. ხმდვილი განზრახვა: ამ გაყ-ბატონებისა ის არის, რომ დ — მეს კენჭები გადაჭბირონ, გააშვონ ნ. დ — ის საშუალებით და თავს-მჯდომარედ ერთ-ერთი სხვა კანდიდატთაგანი გაიყვანონ. უფრო სიცხარით ესაჩვენებ: ამ აზრს ნ. დადიანის ნათესავი თ. მერაბ ღორთქიფანიძე, რომელსაც ნ. დადიანისადმი მტრობას ანუ უცნობლობას კერძინ დასწამებს, ამოდ დაჩხ: გაცხარებული პროტესტი ამ პირთა და დადიანსაც უყარეს კენჭი და თუძც სხვა სამ კანდიდატებსაც ვით არა, მაგრამ მაინც გააშვეს.

როგორც „დროებიდან“ ექნება მკითხველს გაგებული, ამოჩვეულ იქმნა დიდის უმრავლესობით (711 წინააღმდეგ 400-სა) ნ. ლომბერძენი, რომლის არჩევით მისი ამომხრე-

ველნი ხელმძღვანელობდნენ ამ წერილის I თავში მოხსენებულ აზრით...

ზედამხედველის კომიტეტიდამ გამოვიდა სამი წევრი: დ. ნ. აბდუშელიშვილი, კირ. და ანტონ ლორთქიფანიძენი. უკანასკნელს სთხოვეს დაჩენილიყო, მაგრამ თბილისში სამსახურის გამო (რეესორია ქართ. ტრუზისა) ვერ შესძლო დათანხმება. ამ გამოსულთ მაგიერ აირჩიეს: მის. გეგიძე, მის. დარახველიძე და ივ. მესხი — სამნივე ღირსეულები ზირნი და ღირსეულად აჩვენებენ საპატიო თანამდებობაზე... მერმისამდის მკითხველ!

ქ. ქუთაისი.

უვესრუბის ამაჟოზა.

(გუძლენი სახალხო მასწავლებლებს.)

(დასასრული *).

გადაღმიელის წერილი გამოდგა ისეთი უგემური მანა, თვითონ ის აღმოჩნდა ისეთი მოსაწყენი და უინტერესო მოზასე, რომ პასუხის გაგზავნება ჩვენის მხრივ უსაიმოვნო ტვირთად შეიქნა. მაგრამ აღიქმა წამოგვეცა, სიტყვა დაგვადეთ და მკტი გზა არ არის ეს უსაიმოვნო მოვალეობა უნდა შევასრულოთ. ვეცდებით კი, რომ საუბარი ძალიან მოკლედ მოვსჭრათ.

„ღმერთმა შენს მტერს ნუ მოაკლავ იმისთანა ატეულ-დატეული და აფუშეულ-დაფუშეული სიმიდრე, როგორიც არის დედა-ენის ზირველ-საკითხავი წიგნიო“. მამაცურად ისვრის ბ. გადაღმიელი. ამასედ თან-აღებული გაკიცხვა მნელადაა შეიძლება, განა? ამისთანა გაკიცხვის წარმომთქმელს მთელი დასა საბუთების უნდა ჰქონდეს სელში და მწყრივად წარუდგინოს მკითხველს მის გასამართლებლად, განა? მაგრამ გადაღმიელს ეს არ ესმის. მას ჰგონია, რომ კაცს მარტო სურვილი უნდა ჰქონდეს ცუდის თქმისა და საბუთები სრულიადაც არ არის

*) „ივერია“ № 6, 1881 წ.

საჭირო. ამიტომ თავის მამაცურს მსჯელობას ერთის ჭაჭრით, ერთის მაგალითით, კენტის სიტყვითაც არ ამართლებს. — მისის წამოსრულის უმაღლეს სტოპებს მათ და მიდრიგინებს ჰეპეით.

მაგრამ, თუ საბუთები არ ახდია გადაღმიელსა, მაინც კი აქვს გაკილვისა და ძალიან შესაწყნარებელიც. დიდი ხანია შენიშნულია, რომ ყოველ კაცსა, მეტადვე რევექსსა და უძეცარს, მიდრეკილება აქვს თავისი მზგავსებელი სძებნოს სსკაში, თავისი სენი დასწამოს სსკასა, თავის ალაბით ზომოს ყველა და ყველაფერი. თუ კაცს სიყვითლე სჭირს თვალებისა, ყველაფერი ყვითლად ეჩვენება, თუ თავის სიტალიერე, სიფუქსაცტე სენად შექყრია, ან დაბადებით დაჭყლია, ყოველ წამს ენაზედ სისუფლელე ადგია, თუ მისი ტვინი აქოთებულს უფრას წარმოადგენს, არეულობას სედავს იქაც, სადაც სრული წესიერება არსებობს. გადაღმიელის გაკილვა ცხადად ამტკიცებს, რომ მის გონებას სიზმრადან არ მოსჩვენებია დალაგებულობა აზრებისა. მათი წესიერება. გაკილვას იგი იწყობს მთელის წიგნის გაკიცხვით, მერე საკითხავ წიგნს თავს ანებებს, ანბანს გამოჭვიდებია, შემდეგ ისევ შირველ - საკითხავს წიგნს უბრუნდება, მაგრამ მას ისევ მალე სტოპებს და ანბანის გაკიცხვას სელახად შეუდგება; ბოლოს შირველ-საკითხავს წიგნს აუხირდება. მაგრამ ნახევარ გაკილვამდის რომ მიდის, ავიწყდება, რომ შირველ - საკითხავ წიგნზედ ღაშარაკობს და არა ანბანზედ, სწვევტავს სიტყვას, ახალს სათაურს უკეთებს თავის წერილს და ამბობს: ახლა შირველ-საკითხავ წიგნზედ ვილაშარაკოთო. ერთის სიტყვით, გადაღმიელის გაკილვა არის ნამდვილი ბრანძების არე-დარეულობა, და ამისთანა დალაგებულ ტვინის პატრონი მოდი და დასძინასკე, რომ დედა-ენა ეჩვენა არეულ-და-

რეულ სიძდიდრედ. დამძსხვ აჲ შემთხვევაში ისეთივე უსამარ-
თლობა იქნება, როგორიც მოსდის კაცსა, როდესაც იგი ჭიჭ-
ხავს თვალების სიყვითლით ავად-ყოფს, ყვითლად რად გუ-
ნება ეგელა საგანიო.

ჩვენს შირველ-საერთხავს წიგნში ისეთი აშკარა წესი არ-
სებობს, რომ კაცი ორივე თვალით და მთელის გონებით უსი-
ნათლო უნდა იყოს, რომ ეს წესი ვერ შენიშნოს. წიგნს შე-
ადგენს ოც-და-ოთხი რიცხვი ვარჯიშობათა. ყოველი რიგი
ერთსა და იმავე წესზეა დალაგებული. რიგი იწყება ზღაპრით,
რომელსაც მისდევენ შატარ-შატარა ივავ-არაგნი, ლექსები, სე-
ზამო მოთხრობანი, შემდეგ არის დაბეჭდილი სასაუბრო, მის
შემდეგ ანდასები, გამოცანები, საწერი და ენა-გასატესი გა-
მოთქმანი. ყველა სასაუბროს, ანდასებს, გამოცანებსა და სა-
წერებს შუა არსებობს სრული, შირ-და-შირი კავშირი; აჲ გვა-
რისავე კავშირით არიან შეკრულნი სასაუბრონი და უმეტესი ნა-
წილი სტატეებისა, რომელნიც სასაუბროებს წინ უძღვიან...

შეიძლება კაცმა წიგნი გამოადგენოს აჲ რიგსა და წესსა,
შეიძლება მოსწონდეს სხვა გვარი დალაგებულება შინაარსისა,
სხვა ნაირი ზღანი მიაჩნდეს უკეთესად, მაგრამ უზღანობას,
უწესობას, არეულ-დარეულობას მხოლოდ ის დასწამებს დე-
და-ენას, რომელსაც სურს თავისი საკუთარი საგანი, თავისი
გონების ჭირი მასაც შეჭვაროს მკითხველების თვალში. სადამ-
დის მიდის გადაღმიელის სურვილი ცუდის თქმისა დედა-ენა-
ზედ, სჩანს იქიდვან, რომ იგი ცოცხალ-ცუდილის თქმას არ
კრიდება და აშობს: სასაუბრონი ხან თავში არიან მოქცეულ-
ნი, ხან შუაში და ხან ბოლოშიო. მან კარვად იცის, რომ ეს
ცუდილია, სიცრუეა; აშკარად ჭხედავს, რომ სასაუბროს ყველა
სავარჯიშოთა რიგში ერთი და იგივე ადგილი უჭირავს, მის-

დეკს საკითხავ სტატიებსა და წინ უძღვის ანდაზებსა, გამოცანებს და საწყრსა; მაგრამ რა ქქნას, რომ ტუეილის იქით გზა აღარ გააჩნია; სიმართლის ბოძი თავის მსჯელობისათვის მას არ აბადია და უნდა სიცრუის ჩსირი მაინც მისცეს ქვეყიდან, რომ ცოტას სწობით მაინც მოატუეოს ზოგიერთა დანდობილი მკითხველი. თვითონ შინაარსის გაკილვას წიგნისას გადადმეული სასაუბროებიდგან იწყებს. აქ ის რას ნაკლულეკანებსა ქსედავს; მეორე ადგილი, რომელიც სასაუბროებს უჭირავთ წიგნში, შეუსაბამოდ მიაჩნია და შინაარსის მსრივ მათ სთვლის მეტად რთულად და ძნელად. პირველი მსჯელობა მტყნარის უმეცრების ნაყოფია, მეორე მოუაზრებლობისა, გაუგებრობისა.

რადი მდგომარეობს უმთავრესი დანიშნულება პირველსაკითხავის წიგნისა? იმაში, რომ ბავშვს მეტყველი, კაფიო ჭგონიერი კითხვა ასწავლოს. რას უნდა ეჭიროს პირველი და ფართო ადგილი ამ გვარს წიგნში? რასაკვირველია, საკითხავ სტატიებსა. ეს უბრალო აქსიომაა, რომელიც ყოველის ეჭვის გარეშე ითვლება. მაგრამ გადადმეული სრულიად სხვა ნაირად ქთეირობს: იმის აზრით საკითხავ წიგნში საქმე სასაუბროებისა და არა სტატიები. უმთავრესი ყურადღება პირველებზედ უნდა იყოს მიქცეული, პირველი და ფართო ადგილი მათ უნდა ქქონდეთ დამობილი. „საქმასწავლო წიგნში კერ პირველად სასაუბროა საჭირო, ბძანებს გადადმეული, მეტე კი ამაზედ დამოკიდებული სტატიები.“ „უფალი გოგებაშვილი კი ამ პედაგოგიის უმთავრესს მოთხოვნილებას ეწინააღმდეგება. რისთვის? ვინ იცის, უ. გოგებაშვილის მეტმა.“ იცის ყველამ, დიდმა და პატარამ, რეკენმა და განათლებულმა, ქალმა და კაცმა, მხოლოდ გადადმეულს არა სტოდნია ეს უბრალო ქეშ-

მართება, უკვლასათვის აშკარა აქსიომა; მხოლოდ ის ვერ მიმხვდარა აქამდის, რომ სასაუბრონი წიგნის ორგანიზაციას ნაწილს არ შეადგენენ და შეიძლება სრულიად არ იყვნენ და არც არიან ბევრს პირველ - საკითხავ წიგნში. ჩვენც თვითონ მათ წიგნში არ მოვაქცევდით და სამასწავლებლო წიგნისათვის გადავდებდით, თუ რომ ჩვენის დედა-ენის ბედი მტკიცე კალაპოტში მიმდინარეობდეს, თუ რომ უკვლას და უკვლასფერი არა ცდილობდეს ფართო გზის მაგივრად ვიწრო ბილიკზედ ატარონ იგი და სასწავლებლებში მისი მნიშვნელობა უკანასკნელს სიმცირემდის მიიყვანონ. უკვლას სხვა ქვეყნებში საუბარნი საგნებზედ (предметные уроки) მიუცილებელს საჭიროებად მაინცა, უკვლას მჭიდროდ დაკავშირებული აქვთ წერა-კითხვასთან და უკვლას შეადგენენ მიუცილებელს ნაწილს ღვიძლის ენის სწავლებისას. ჩვენში კი დედა-ენის გამოცემადის ქართული სკოლა წერა-კითხვის გარდა საჭიროდ არასთქერსა სთვლიდა, მოკლებული ყოფიდა საგნურს, რეალურს ელემენტსა და სხვა ვარჯიშობათა, და აქამოდისაც მოკლებული იქნებოდა, თუ თვითონ საკითხავ წიგნში არ ჩაგვერთო სასაუბრონი. ამ ჩართვით ჩვენ იძულებული გავსადეთ უკვლას მასწავლებელი, წერა-კითხვასთან შევერთებინა საგნების შესწავლა და პროგრამა ქართულის ენისა გაეფართოებინა ჯეროვან სამძღვრამდე. მთელს საქართველოში ახლა ვერ მოხსენიებთ ვერც ერთს ქართულს სასწავლებელს, სადაც ღვიძლს ენას უწინდელი, ვიწრო პროგრამით ასწავლიდნენ. მხოლოდ ამ განსაკუთრებითა გარემოებაში, ჩვენის ენის სწავლების არა ნორმალურმა მდგომარეობაში, იძულებული გავსადა შეგ საკითხავ წიგნში მოგვექცია სასაუბრონი. თუ ეს მიზეზი არა, ჩვენ წიგნიდან ან სრულიად გამოვაკლებდით სასაუბროებსა, ან ბევრად შევამოკლებდით.

მტოდნე ზირნი იმას კი არ გვისაუკუდურებდენ, სასაუბროები უკან რად ჩამოაყენეთ და მეორე ადგილი მიეცით წიგნშიო, ისინი შესაძლებლად ჰხედავდენ, სრულადაც გამოგვეტოვებინა წიგნიდგან. თეორიით მათ თითქმის კეთანხმებით, მაგრამ, როცა ჩვენს ენის მდგომარეობას ვხედავთ, ვწმუხდებით, რომ პრაქტიკულად მოვიქცეთ და სასაუბროების ჩართვით სრულად მოვეწიენით ჩვენს წადილსა—ჯეროვანი სიფრთოვე მიეცით ქართულის ენის სწავლებას. მანამ ამ საგნის ბედი არ შეიცვლება, მანამ მისი შევიწროება უმთავრეს წადილად ექნებათ გაგლეჩიან პირებსა, მანამ მას არ მიენიჭება განიხილად და ჭაბუკურად ივართო და მტკიცე უფლებანი, იმ დრომდის იმისთანა ხერხები, როგორც სასაუბროების ჩართვა შიგ საკითხავ წიგნში, საჭიროც იქნება და სასარგებლოც.

გადაღმიელის დაწერება იმისი, რომ სასაუბროებს პირველი ადგილი არ უჭირავთ დედოფნაშიაო, ემზავსება სწორედ იმას, რომ ვინმემ უკმაყოფილობა გამოაცხადოს, ადამიანის სხეულში პირველი ადგილი თავს რად უჭირავს და არა იეხებსაო.

ვერც იმაში დავეთანხმებით გადაღმიელსა, ვითომც სასაუბრონი ივენენ ოთუენი და ბევრს დროს ითხოვდენ შესასწავლად. პირველი ნასვეარი ყოველის სასაუბროსი შესდგება მარტივის კითხვებიდგან. რომელთაც აზრად აქვთ ბავშვის ნათნობ საგნების კლასიფიკაცია, რიგ-რიგად დაწყოება. მეორე ნახევარი სასაუბროსი შეახერხებს ბავშვის გონებას საგნების ნაწილებზედ, გარკვევინებს მათ და ბოლოს შედარებინებს მზგავს საგნებსა. ბავშვმა, რასაკვირველია, უნდა დაასახელოს მხოლოდ უმთავრესი, მსხვილი ნაწილები საგნისა და წერილმან ნაწილებს კი თავი დაანებოს; შედარების დროსაც უნდა

უჩვენოს მხოლოდ სამიოდე მზგავსება და განსხვავება საგნებისა. რაც უნდა მარტივი იყოს საუბარი. მან ბავშვს სამის მხრით უთუოდ უნდა გაცნოს საგანი: რომელ რიგს საგნებისას ეკუთვნის, რა ნაწილებადგან შესდგება, რითი ჭკავს თავის გვარს საგნებსა და რითი განსხვავდება მათგან. ამასედე ვიწრო და მოკლე შროგარამა სასაუბროებისათვის შეუძლებელია. სასაუბრო ან სრულად არ უნდა იყოს მოქცეული წიგნში, ან ზემოხსენებულს სამს მხარეს საგნისას უნდა შეეხებოდეს. ჩვენი სასაუბრონი მხოლოდ ამ სამის მხრივ სინკვენ საგნებსა და ამიტომ უნდა ჩაითვალოს მარტივად და არა რთულად.

გადადმიელის აზრი. კითხმც ხუთი საათი უნდა მოანდომოს მასწავლებელმა ყველა საუბარსა, ყოვლად უსაფუძვლოა. საშუალო რიცხვით რომ ვსთქვათ, ორი საათი კვირასში საკმარისია თვითრეულ სასაუბროს შესწავლისათვის: საგნების კლასიფიკაციის და მათ ნაწილების გარკვევას მოანდომებს ერთ საათსა, საგნების შედარებას მეორე საათსა. ოც-და-ოთხი სასაუბრო სულ წელიწადში მოინდომებს ორმოც-და-რვა საათსა. წელიწადში ოც-და-ათს კვირას მაინც არის სწავლა სასაუბრო სკოლებში; ქართული ენა უნდა ისწავლებოდეს და კიდევ ის წავლება ყოველ-დღე; მაშასადამე ქართულს ენას წელიწადში მოხდის 180 საათი; ამას რომ სასაუბროთათვის ორმოც-და-რვა საათი გამოვაყოთ სტატიების საკითხავად, ანდასების და გამოცანების ასახსნელად და საწერების შესასრულებლად რჩება 132 საათი და ეს დრო სრულად საკმარისია თავის დანიშნულების ასახსნულებლად. თუ რომელსამე მძიმე მასწავლებელს გაუძნელდება თითო სასაუბროს შესწავლა ორის საათის მოხმარებით კვირასში, მას ადვილად შეუძლიან შეამოკლონ ყოველი სასაუბრო; მაგალითად: ექვსი-შვიდი წევილის საგნების

შედარების მაგივრად, ორი-სამი წუთის შედარება აქმარს. ოთუღი და კრცელი რამიდგან, ამბობს რუსის შედგოგი ვოდახოზოვი, ეველა მასწავლებელს შეუძლიან მარტივი და მოკლე რამე გამოიყვანოს; მაგრამ მოკლეს გავრცელებას, მარტივის ქცევას ოთუღად მხოლოდ კარგად მომზადებული და გვაჩინად გზსნილი მასწავლებელი შესძლებს. ამიტომ სივრცე და ოთუღობა სასაუბროებისა ნაკლებევენებად არ უნდა ჩაითვალოს მეტადრე ჩვენში, სადაც მომზადებულნი და გზითარებულინი მასწავლებელნი ნაკლებად არიან; ამ გვარი სასაუბრო მარჯვე მასწავლებელს აძლევს ღონისძიებას ბავშვებს ცოდნა ბლომად შესძინოს და მოუმზადებელს მასწავლებელს არასფერს დაუშლის, რადგანაც ოთუღის შინაარსიდან იმდენს ამოიღებს, რაგდენისაც დამლევს შეუძლიან თავის მოწაფეებით.

სივრცის გარდა სასაუბროებს წუნსა სდებს გადადმიელი სხვა მხრითაც. მას ზოგიერთა კითხვები ასე ძნელად მიაჩნია, რომ მამაცურად ამბობს: „ამათი სეირიანად გაგებინება არა თუ ჩვენს დაუმზადებელს ოსტატებს არ შეუძლიანთ, არამედ თვით ჩვენს სასწავლოებს შედგოგს გოგებაშვილსაცა“. რა კითხვების წინაშე გაშტერებულა ასე უძლურად გონება ჩვენის მკვლევისა? აი ეს კითხვები: როგორა ჩნდება ბაღასი? რომელი ბაღასი იხმარება წმელად? რომელი ბაღასია შესამინი? რომელმა ჭირნახულმა უფრო დიდი გამოსავალი იცნ? საცა ბერი ხეები სდგას, იმ ადგილს რა ჭქვიან? როდის იცინ ხესილებმა აუვაება? ტუთილად ვი არ არის ნათქვამი: მრქენავს ძროხას ღმერთი რქებს როდი მისცემსო; გადადმელს უნდა, სულ-წასულობით სურს, რომ გამოძებნოს ძნელი კითხვები, მაგრამ, დასე სიოვასი. მაგალითად მოჭყავს იმისთანა მარტივი-

ნი და ადვილნი, რომელსედაც ბავშვები მასწავლებლის დაუხმარებლივაც მისცემენ პასუხსა. განა რვა-ცხრე წლის სოფლის ბავშვმა არ იცის, რომ ბაღასი ჩნდება, ამოდის ან მიწაში ჩაფლულის თესლიდგან ან ძველის ფესვებზედ ამოსეთქვას სოფლე? განა სოფლად ბერი ბავშვი მოიძებნება რომელსაც ხველების დროს მიიტყბილა არ ესმაროს წამლად, ვარდკაჭაჭის წვენი არ დაელიოს, გაციების დროს პიტნის და აბზინდის ჩაი არ ესვას და არ იცოდეს, რომ ხაშხაში ძილის წამალია? თვითონ ბავშვებს შეუძლიან მასწავლებლის კითხვასზედ ხუთიოდ ექვსი სამეურნალო ბაღასი დასასხელონ, და თუ მასწავლებელი თავის მხრივ ორიოდ-სამს სამეურნალო ბაღასს დაუმატებს, სრულიად საკმარისი იქნება. მაგრამ გადაღმელს, როგორც ეტყობა, სრულიად არ ესმის ამ გვარ კითხვების მნიშვნელობა და ჭკონია, რომ კითხვა—რომელი ბაღასი იხმარება წამლად—ბავშვებისაგან ითხოვს ეგელა სამეურნალო ბაღასების ჩამოთვლასა და ამიტომ ღაღადებს: ჯანაოჲ ექიმსაც არ შეეძლო ამ კითხვებზედ პასუხის გებაო და გოგებაშიელი პატარა ბავშვებს ვაღად სდებს ჯეროვანი პასუხი გასცენო. ამ გვარს გაუგებრობაზედ ბერძნები აზოზბენ, რომ მისი განკურნა ღმერთებსაც არ შეუძლიანთო.

ესეთივე გაუგებრობა ამოიჩინა სხვა კითხვების შესახებაც. საქართველოს ეგელა კუთხეს თავისი შხამიანი ბაღასები აქვს და ესენი სოფლის ბავშვს კიდევ უნახავს, კიდევ გაუჩინჯნია, ზოგს იქნება მათი მოქმედებაც გამოუცდია თავისთავზედ და საზოგადოდ განზოგადი აქვს ცოტად თუ ბევრად; მათი დასასხლება მისთვის არც სამხელაო, არც გასაჭირი. რაც შეეხება მეოთხე კითხვას, ოთხი-ხუთის წლის ბავშვმაც კარგად იცის, რომ სიმინდი ისხამს რამდენსამე ტაროსა და

ამიტომ უფრო დიდი გამოსავალი იცის, მანამ ჰერმა, ფეტვმა და სხვა საშურე მცენარეებმა, და როგორ უნდა გაუჭირდეს რვა-ცხრა წლის ბავშვსა ამ კითხვას? ზასუნის გება? უკვლავად სასაცილო ის განსვით, რომ მესოეთე კითხვაც, უმარტივესი და უადვილესი, გადაღმიელს ძნელად მოსჩვენებია. სხვადასხვა სეების ჩამოთვლის შემდეგ, მასწავლებელი კითხვას ბავშვსა: საცა ბეჭი სეები სდგას, იმ ადგილს რა ჰქვია? არა მგონია, რომ სკოლის მოწაფეებში ისეთი მიუხდომელი და მოუზარებელი ბავშვი ერიოს, რომ ცოტადენის დაფიქრების შემდეგ არ უზასუნოს: იმ ადგილს, სადაც ბეჭი სეების ამოსული, ჰქვია ტყე. გადაღმიელს აზრით კი ეს კითხვა ისეთი ძნელი რამ არის, რომ არც მე და არც სოფლის მასწავლებლებს მასზედ ზასუნის გება არ შეგვიძლიან. ჩვენ გვსურდა ცოტადენი ნუგეში გვეტა გადაღმიელისათვის, გაგვეჩვენებინა და გვეთქვა, რომ უკანასკნელი კითხვა—როდის იციან ხესი-ლებმა აყვავება?—ძნელია, მაგრამ მის აშკარა სიადვილემ წადილი შეგვიძალა. მართლაც ნუ თუ რვა-ცხრა წლის ბავშვს გაუძნელდება კითხვასზედ ავთ ეს ზასუნი: როცა თოვლი დადნება და სითბო დადგება, ხესილი მამინ აყვავდება სოფლმე? არა გგონია, რომ გადაღმიელის მეტმა ეს ზასუნი გასაჭირად ჩასთვალოს ვინმე სკოლის მოწაფეებისათვის. ამის შემდეგ მკითხველს შეუძლიან გაზომოს სივრცე იმ უმეტრებისა და გუგებრობისა, რომელსაც გადაღმიელი იჩენს შემდეგს სიტყვებში: დედა-ენის შემადგენელი ისეთს კითხვებსა სწორს სასაუბროში, რომ მთელი თავისი სიტყვებსა რომ ამას მოანდომოს შევირდმა, მანინტ გერ გაიგებს.

ჩვენ მანინტ-და-მანინტ არ გვინდა ვსთქვათ, რომ დედა-ენაში უკვლავ კითხვა სასაუბროსი ადვილი საზასუნოა ბავშვ-

ბისათვის. შეიძლება ზოგიერთნი მართლაც ძნელნიც იყვნენ და მასწავლებლისაგან მოითხოვდნენ ან გამოტოვებას, ან განმარტებას, მაგრამ ამ გვარი კითხვები გადადმეღეს ვერ უზოვნია, თუცა მათ ქებნაში, როგორც ეტეობა, არა ერთი სტაქანი ოფელი დაუღვრია. სასაუბროების შემდეგ გადადმეღი ზოგიერთა სტატიებს იწუნებს შინაარსის მხრით და არც მათი დაღება მოსწონს.

ჩვენი პირველი საკითხავი წიგნი იწყება სახალხო ლექსით: „მოდო ვნახათ გენახი“. თვითონ ლექსისათვის უდმოხელს გადადმეღს წყალობის თვალთ შეუხედნია, მთლად უსარგებლოდ არა სთვლის მას, მაგრამ ამასევე კი წერება, პირველი ადგილი რად მიეცით ამ ლექსს საკითხავ წიგნში, — უკეთესი იქნებოდა ჩართულიყო იქ, სადაც ცხოველებზედ არის საუბარი. საბუთს ელით, მაგრამ მოლოდინი არა სრულდება: საბუთები გადადმეღს საჭიროდ არ მიანჩნია და მათის მოსაზრებით თავს არ შეიწყენს. თუ მკითხველს წაუკითხნია ეს ლექსი, დამეთანხმება, რომ იგი თითქმის სწორედ პირველის წიგნის დასაწყისისათვის შეუთხზავს ჩვენს საფხვარს. ეს ლექსი მარტივია უკანასკნელ ხარისხამდე. ყოველი მუხლი მეტად მოკლეა, შესდგება მხოლოდ სამის სიტყვისაგან, ნაშნავს მთავარ წინადადებას და სრულს აზრსა ხატავს, ასე რომ აზრის გასაგებად ბავშვისათვის საჭირო არ არის შემდეგის მუხლის ამოკითხვას დაუცადოს. ლექსი ცოტა გრძელია, მაგრამ ერთი და იგივე სიტყვების გადაბ-გადმოხებით არის შემდგარი. პირველ ოთხ მუხლიან ხანაში ბავშვი შეხედება მხოლოდ ექვსს სხვა-და-სხვა სიტყვას, ყველა შემდეგი ხანები ამავე სიტყვებიდან არის შემდგარი მხოლოდ თითო-თითო სიტყვის მიმართებით. ამიტომ საკითხავად მეტად ადვილია ბავშვებისა

თვის, ისე აღვიღია, რომ მათ თვითონვე უგვირთ (ჩვენ ამას გამოცდილებით ვამბობთ), თუ როგორ კითხულობენ ასე აღვიღად პირველსავე დასაწყისში, და ძალიან ხალისი ეძლევათ. რაც შეეხება შინაარსს, ლექსში ისატება საგნების და ცხოველების ერთმანერთზედ დამოკიდებულება იმისთანა მარტივის მხვილობით, რომ ბავშვი სრულს აღტაცებაში მოდის. ამას დაუმატო მარტივი საბავშო ჭანგი, რომელზედაც იმღერება ეს ლექსი და თქვენ აღვიღად მიხვდებით, რა ძვირ-ფასი რამ არის ეს ჩვენის ხალხის ნაწარმოები წიგნის დასაწყისისათვის. ამ ლექსის პირველმა გაცნობამ სიმეტრიის დროს ისეთი დრმა სიხარული დაჭბადა ჩემში, რომ ამ უამის ყველა გარემოება მტკიცედ ჩამჩნა აქამდის გონებაში. შვიდის წლის ვიქნებოდი, როდესაც მე ეს ლექსი პირველად გავიგონე ერთის მოხუცისაგან, ღვთის მშობლის დღესასწაულის უამისა, სადაც იგი უცხო სოფლიდან სალოცავად იყო მოსული. რადგან მე წამის შემდეგ მთელი ლექსიც ზეპირად ვიცოდი და თვითონ ჭანგიც, რომელზედაც ეს ბერი-კაცი მღეროდა ამ ლექსსა. ამ ლექსის გაცნობა ჩემთვის შეიქნა სამდვიო დღესასწაულად, რომელმაც დიდ ხანს გასტანა. გადაღმიელი რომ ცოტათი მაინც ჩატკეირებოდა ამ ლექსის სიადვილეს, სამაგალითო სიმარტივეს და მიმზიდველობას ბავშვებისათვის, არას დროს არ იტყოდა, რომ იგი წიგნის შუა წელში უნდა იქმნას გადატანილიო. პირველის ლექსის შემდეგ გადაღმიელი უარ-ჭყოფს ყველა პირველ რიგის პაწაწინა მოთხრობებსა და ლექსებსა, ერთის გარდა, და გულადად ამბობს: «გარდა ლექსისა «ქოსიყვარული ამხანაგი» სულ ყველანი უნდა ჩავაზაროთ წერა-კითხვის საზოგადოების არხივსა. რა საბუთით? ჩვენის მკილავის აზრით ამ სტატიაში. ისმის სენტენციური ქადაგება, რომლითაც ჩვენ

გვსურს შევაგვაროთ ბავშვის სწავლა. მაგრამ აქაც იგი მოტუ-
 უნებულად, უფრო, გონებით, ნებით, ვიდრე უნებლიედ. განს-
 სენტენციური ქადაგება ისმის პატარა ქალის შემდეგს ნატურა-
 ში: „ნეტავი რადმე მაქცია, ბუღბუღად გადამაქცია, ბუღბუღის
 ენა მასწავლა, ამ ბავშვს შემამჩვია.“ ამ გვარს სტატიებს გა-
 დადმიელი სენტენციურად: სთვლის იმის გამო, რომ მათში
 სწავლა იხსენება. ვაჟო, თუ ყველა სტატია, სადაც სწავლა არის
 ნახსენები, სენტენციურად ჩავთვალოთ, შენი მტერი გადარბ-
 დეს ისე, როგორც კაცობრიობა გადარბდება უსენტენციო
 სტატიებითა: ას სტატიაში სამი არ ამოჩნდება უსენტენციო.
 მართალია, სწავლას თითქმის ყველა პირველის რიგის სტატიე-
 ბი შეეხებიან, მაგრამ მხოლოდ ორ სახალხო ლექსში: „ყაყაო
 და ყაყვილი“ და „ბეჯითობა“ ისმის სენტენცია, ისიც პოეტუ-
 რად გამოთქმული, საღი და მიმზიდველი ბავშვის გონებისა-
 თვისა, და ამ გვარს სენტენციას არც ერთი გონიერი კაცი,
 არც ერთი პედაგოგი ნაკლულებსებად არ ჩასთვლის. ჩვენ გან-
 ძნან მოკვებნეთ სტატიები, რომლებშიაც სწავლა იხსენება, რად-
 განაც გვსურდა დაგვეკავშირებინა ერთმანერთთან ყოველი კარ-
 ჟიზმობანი პირველის რიგისა, რომელშიაც სასაუბროს საგნად
 აქვს სასწავლო ნივთები და ანდაზა-გამოცანები აგრეთვე შე-
 ხებიან სწავლასა. იქნება მოთხრობანი და ლექსნი ყველა ჩინე-
 ბულნი არ იყვნენ, მაგრამ თავისი ღირსება კი მათ უაჭკველად
 აქვთ: არიან პაწაწიანნი, ორ სტრიქონიანნი, რაც ბავშვს კით-
 ხვას ძალიან უადვილებს პირველ ხანებში, აზრს არც ერთი არ
 არის მოკლებული და მიმზიდველი ძალაც აქვთ, რაშიც ჩვენ
 დავრწმუნდით სკოლებში თვალყურის დევნითა. მართალია, გა-
 მოცდილებამ დაგვარწმუნა რომ ბავშვებს უძნელდებათ თვი-
 თონკე, მასწავლებლის შეუწყენლად გაიგონ აზრი ორის სტა-

ტიის: „ურიკო ამხანაგი“ ღ „წაველაზედ ზარმაცი, ჭამაზედ მამაცი“ მაგრამ როცა ჯერ თვითონ მასწავლებელი წაუკითხავს კაფიოდ ამ სტატიებსა, მათ სახეზედ ისახება სასიამოვნო გამოქვეყნება, რომელიც ცხადად ამტკიცებს, რომ მათი შინაარსი გონების სვდება და საინტერესო რასმეს შეადგენს. მასწავლებლის წაკითხვის შემდეგ ბავშვები ამ სტატიებს კითხულობენ ნამდვილის ხადისით.

დედა-ენის 25-ე გვერდზედ დაბეჭდილია შემდეგი ორ სტრიქონიანი ხალხური ლექსი: «მე ჯავახეთს რა მიშავდა, მთვარე იდგა მზესავითა, კალმახი და ქერის ჰური წინ მეურა ბზესავითა.» გადაღმიელს თვითონ ლექსის დაწინება ვერ მოუხერხებია, მაგრამ იმაზედ კი წერომახს აცხადებს, ასე აღწერე, წიგნის თავში, რად დაგებუქდიათო: «ნუ თუ შეიძლება ეს ლექსი ანზანის შემდეგ წავაკითხოთ ბავშვსა?» გულადად ჭკითხულობს მამაცი გადაღმიელი. რატომო? იკითხავთ. «სამი-ოთხი სიტყვაა აქ გაუგებარი ბავშვისათვისაო, მაგალითად: ჯავახეთი, კალმახი, ქერის ჰური და კიდევ სხვანო. ესენი ისე იციან ბავშვებმა, როგორც მე და შენ, მკითხველო, ჩინური ენაო.» სწორედ ამისთანა მსჯელობაზედ იტყვიან: ქათამსაც კი გაციინებო. ვაჟო, თუ გადაღმიელმა და მკითხველებმა ისე იციან ჩინური ენა, როგორც სოფლის ბავშვებმა ქერის ჰური და კალმახი, მას ქართველობა რაღაც უცნაურის მანქანებით გაჩინელებულა მთლად და პაჭუა მონგოლების ენა უფრო კარგად შეუსწავლია, ვიდრე თავისი ღვიძლი ქართული ენა... ქერი ჩვენში მოდის მთებშიაც და ბარშიაც, კალმახი ბუდობს ბევრს მდინარეებში. განსაკუთრებით მთიურ წულებში. სოფელში ბავშვს ძნელად მოსძებნი, რომელსაც ერთიც კარგად არა ჭქონდეს განცნობილი და მეორეცა. რაც შეეხება ჯავახეთსა, მასწავლებე-

ღი ადვილად აუხსნის, რომ ერთს მაღალ კუთხეს საქართველოსას; ჭკვიან ეს სახელი და ხელის გაშვერით უჩვენებს იმ მხარეს, საითკენაც მდებარეობს ეს კუთხე. თუ სახეში მივიღებთ, რომ მხოლოდ ერთი სიტყვაა სახსნელი ამ ლექსში და თვითონ ლექსიც მეტად პატარაა, ადვილად წასაკითხი და ზეპირად ადვილი დასასწავლი. მაშინ ჩვენ დავრწმუნდებით, რომ ეს ლექსი ადრე არ არის დაბეჭდილი...

გადადმიელის მსჯელობაში ყოველად სასაცილო ის არის, რომ კითხვით უცნობ სამის სიტყვის ჩამოთვლის შემდეგ ამბობს და სხეანო. სხვანი რომელნიდა? განცვიფრებით იკითხავთ. არც რომელი. გადადმიელმა თვითონაც, რასაკვირველია, კარგად იცის, რომ ყველა სხვა სიტყვები ამ ლექსისა სამის წლის ბაღანასაც ესმის, მაგრამ, რა ჭკნას, რომ კიდეც მაღას ისე გაუტაცნია, რომ სასაცილო რამეებს არაშინებს.

მაგრამ კსთქვით, რომ რომელსამე საქართველოს კუთხეში არა სთესენ ქერსა და კალმასიც არ ბუდობს იქაურს მდინარეებში და ბავშვებისათვის უცნობნი არიან. განა მასწავლებელი ორი-სამის სიტყვით ვერ აუხსნის მათ ამ საგნებსა და ახალს ცოდნას ვერ შესძინებს? მაღიან ადვილად. ქერზედ ის იტყვის: ქერი არის პურივით მცენარე, პურზედ უფრო დიდი თავ-თავი აბია, მარცვლები აქვს პურის ხორბალზედ მოზდილი და გძელი, სინოფივრე პურზედ ბევრით ნაკლები აქვს და გემოთაც მას ვერ შეედრება. კალმასზედ იტყვის: კალმასი არის შუალა თევზი, ტანზედ აყრია წითელი წინწკლები, ცხოვრება უყვარს წმინდა და ცივ-წყალში, უფრო მთიურს ჩქარს მდინარეებში, შესანიშნავია სიფაქიზით, სიმარდით და თავისუფლების მოყვარულობით და ამის გამო დაჭერის შემდეგ სხვა თევზებზედ ძალე კვდება. განა ეს ცნობები იმ გვარნი არიან, რომ

რვა-ცხრა წლის ბავშვს ნახევარ წლის სწავლის შემდეგ გაუჭირდება მათი შეთვისება?

გადაღმიელი უფრო მომეტებულს გაუგებრობას იჩენს, როდესაც ამბობს, რომ ორ-სტრიქონანი ლექსი ირემი 28-ე გვერდზედ დაბეჭდილი, წიგნში ქვემოდ უნდა მოქცეულიყო, რადგანაც, თუმა თვითონ ლექსი მშენებრივად (ჩხარი კედელს) და გაუგებარი სიტყვებით არ მოიძებნება, მაგრამ ირემი უცნობი ნადირია ბავშვებისათვის და ამიტომ მასზედ ლექსის წაკითხვა ბავშვების ნორმის ტვინს ზიანს მოუტანს. თუ უცნობი საგნის გაცნობით ტვინი კი არ იხსნება, ზიანდება, მას სწავლა, რომელიც მდგომარეობს უცნობის გაცნობაში, საშინლად მავნებელი რამე ყოფილა, ტვინის გამფუჭებული, დამაზიანებელი და მასზედ უნდა ხელი აიღოს დიდმა და პატარამაც. დიად, მართებს რომ ხელი სრულიად აიღოს... გადაღმიელმა კილვასზედ და წიგნების გარჩევაზედ.

სტატიების დაწეობილობის გარდა გადაღმიელი შინაარსის მხრითაც იწუნებს ზოგიერთა ლექსებსა და მოთხრობებსა. იმ სიბრძნევით, რომელიც მტკნარს უმეცრებას შეჭყერის, ის ბელიბერდას ეძახის შემდეგ ლექსებს და მოთხრობებს: ნადირობა, მშვიერი კაცის ნატვრა, საბრალო დედა-ბრისასა, უსუნო ყვავილი, თავის-თავის დასჯა, თამარ-მეფე, ედემი, ქალეხის მუშაობა და ქართველები.

ხალხური ლექსი «ნადირობა». როგორც ეს სჩანს პეტრე უმიკაშვილის ვარიანტებიდან, გავრცელებულია თითქმის მთელს საქართველოში. რაჭიდან დაწყებული დაღესტნის საზღვრებამდე. ეს გავრცელება ამტკიცებს, რომ ლექსს რამე განსაკუთრებითი ღირსება აქვს. ეს ღირსება მდგომარეობს ლექსის სამაგალითო ჭარბობაში. სრულის მუზიკალურის რითმის გარდა,

ვევლას მუხლი ამ ლექსისა განიყოფება ოთხს ნაწილად და თითო ნაწილი შეიცავს ოთხს მარცვალსა. ამ გვარი სშირი ცეზურა თავიდგან ბოლომდის დატულია და ამლეკს ლექსს იშვიათს კეთილ-ხმოვანებას. ამ გვარის ჭარბობისა ლექსი ორბისადი არ მოიძებნება არც ჩვენის ხალხის ნაწარმოებში, არც ჩვენის პოეტების ნაწერებში. ამიტომაც უგვართ ბავშვებს ეს ლექსი, ზედ ელალეობან და ადვილად სწავლობენ ზეპირადა. ხორბოთი საკითხავადაც ეს ლექსი მეტად მოსერსებულა, რადგანაც სშირი, ერთი ზომის ცეზურა სრულს შეძლებას ამლეკს გლასსა კითხვას ისე აყოლოდს ტაქტსა, რომ თითქმის სიმღერის კეთილ-ხმოვანება მისცეს მას და ამ ლექსზედ კარგად შესწავლოს ხორბოთი კითხვის ხელობა.

მოთხრობა უსუნო ყვავილი შეიცავს ჯერ აღწერას საინტერესო შემთხვევისას და მერმე საღს სენტენციას, რომელიც პირ-და-პირ გამოდის შემთხვევიდან და რომელსაც შემოქმედის კეთილ-ნყოფიერი კვალი დასტოვოს ბავშვის გონებაში და მის ზნეობის დაუზიანებლობას დაეხმაროს... სენტენციური მოთხრობანი მხოლოდ მაშინ არიან მანებელნი, როდესაც მათით მოელი წიგნია გაკრებული, როგორც, მაგალითად, მაქსიმოვიჩისა და პუშკინისა და როდესაც სენტენცია მიკონილია ძალად მოგონილს შემთხვევასზედ, ძნელად შესაძლოა დაკრთეს. თუ წიგნში მხოლოდ რამდენიმე სენტენციაა მოთხრობაა მოქცეული და ეს მოთხრობანი მარჯვედ არიან შედგენილნი და ინტერესით სავსენი, მაშინ ამ გვარი მოთხრობანი ნაკლებუკანებად კი არ ითვლებიან, წიგნის ღირსებას შეადგენენ. მაგალითად: ძველთაგან ძველი მოთხრობა მ. ფ. და იმის ოცდაათი ვაჟი სენტენციაურია, მაგრამ ერთს საუკეთესო საკითხავად ითვლება ბავშვებისათვის, რადგანაც სა-

დი სენტენცია საინტერესო შემთხვევიდგან თავის-თავად ის-
ვენება.

სასაღხო ლექსში ქალების მუშაობა ისეთ პოეტურის,
მიმზიდველ ძალით არის გამოხატული თიბვა ჩერქეზთ ბატონ-
ნიშვილის ქალებისა და ისეთს მარჯვე შემთხვევას აძლევს მას-
წავლებელს ჩაგონის ბავშვებს მნიშვნელობა, საჭიროება და
ღირსება საყოველთაო შრომისა, რომ ადამიანი სწორედ გა-
დაღმეილის უმეტრებით უნდა იყოს სავსე, რომ ამ მშვენიერ
ლექსს ბელიბერდა დააჩქვას.

თუ სხვა დაწუნებულს მოთხრობებს და ლექსებს გადა-
სინჯავს მკითხველი, აშკარად დაწმუნდება, რომ გადაღმეილ-
მა მათის დაწუნებითაც მტყნარი უგემურობა და გაუგებრობა
გამოიჩინა.

უგანასენელი ნაკლულევანება, რომელსაც ქსედავს გადაღ-
მიელი დედა-ენაში, გახლავთ ვითომც არსული ხასიათი წიგ-
ნისა. „წიგნში ბევრი ისეთი ამბებია, გამოცანები, ლექსები და
ანდაზები, არსულიდგან გადმოთარგმნილი, რომელთაც წმინდა
არსული ხასიათი აქვთ.“ ეველა კირტიკოსი ამ მსჯელობის
შემდეგ მოიყვანდა რავდენსამე მაგალითს განსამართლებლად თა-
ვის სიტყვებისა, მაგრამ გადაღმიელს არც ერთი მაგალითი არ
დაუსასყლებია, თავისებურად გამოისრულა სიტყვები და უკა-
ნონო შვილივით ყოველივე ზრუნვა მათზედ ფიცხლავ მი-
ტოვა. რად მოიქცა ასე? იმიტომ რომ დასასყლება არ შეეძ-
ლო, რადგანაც ის მოთხრობანი, ლექსები, ანდაზები და გა-
მომცანები, რომელნიც ჩვენ არსულიდგან გადმოვიღეთ, ეველა-
ნი მოკლებულნი არიან არსულს განსაკუთრებულს ხასიათსა და
აქვთ საზოგადო კაცობრიული თვისება, რის გამოც თითქმის
იმდენადვე საინტერესოა და გასაგებია არიან ჩვენის ბავშვე-

ბისათვის, რავდენადაც წმინდა ქართულ გონების ნაწარმოებნი.

მტენარი სიტყუა აგრეთვე, ვითომც რუსულიდგან ნათარგმნი ბევრი იყოს და შეადგენდეს უმეტეს ნაწილს წიგნისას. თუ მკითხველი არ დაიზარებს და ჩათვალე რებს წიგნის შინაარსსა, რომელიც დაბეჭდილია დედა-ენის უკანასკნელ ფურცელზედ, აშკარად დაწმუნდება, რომ დედა-ენა იმდენად უნდა ჩაითვალოს წმინდა ქართულ წიგნად, რავდენადაც რუსულ წიგნად ითვლება როდნოც სლოვო უშინსკისა. სამოც-და-ათს ლექსში ორმოც-და-თექვსმეტი წმინდა ქართულია, რვა-ნაბადი და მხოლოდ შვიდი რუსულიდგან გადმოკეთებული. ეს უკანასკნელი ლექსები, რასაკვირველია, ვერ შეედრებიან საუკეთესო ნაწარმოებს ხალხისას და ჩვენის პოეტებისას, მაგრამ თავის საგუთარს ღირსებას არ არიან მოკლებულნი. ერთი უმთავრესი მათი ღირსება ის არის, რომ მათში საგნები სურათულად არიან აწერილნი, რეალურს ცნობებს შესძინავენ ემაწილსა და მოხერხებულს ტემას აძლევენ მასწავლებელს მეორე წელიწადს პრაქტიკით დააწერინოს ის აწერა საგნებისა, რომელიც მათში ლექსით არის გამოთქმული. ას ოთხმოც-და-ხუთს ან-დაზაში ას სამოც-და-თხუთმეტი წმინდა ქართულია და მხოლოდ ათი რუსული, საუკეთესოთაგანი. გამოცანებში ოთხმოც-და-თხუთმეტი რუსულიდგან გადმოკეთებული. ზღაპრებში ურევია მხოლოდ შვიდი საუკეთესო რუსული ზღაპარი, მოკლებული განსაკუთრებულს რუსულს თვისებას და ქართულს ზღაპრებზედ არა ნაკლებ საინტერესო ბავშვებისათვის. გადაღმიელს იმდენად არა სცოდნია ჩვენის ხალხის გონების ნაწარმოები, რომ წმინდა ხალხურს ზღაპარს მელა და ჩიტი რუსულს ზღაპრად სთვლის. მართალია, ერთს რუსულს არა-

ში რუსულის სახლის სურათია მოქცეული და არა ქართულისა, მაგრამ ამას თავისი სასარგებლო მხარე აქვს: სურათის შემწეობით ბავშვი რუსულ სახლს გაიცნობს და შეადარებს ქართულს სახლსა, რომელსაც თავლ-წინ ყოველ დღე ჭხედან და რომლის დახატვა წიგნში საჭირო სრულიადაც არ არის. არაკები და მოთხრობანი უმეტესობით ან წმინდა ქართულისა და ან ეზოპოსისაგან გადმოკეთებული, მხოლოდ მცირე ნაწილია გადმოთარგმნილია გამოჩენილ რუსის პედაგოგების ნაწარმოებებიდან. რასაკვირველია, უკეთესი იქნებოდა, რომ ჩვენის სახლის გონების ნაწარმოები ისე მდიდარი ყოფილიყო ჩინებულ საბავშვო მასალითა, რომ სხვა სახლებისაგან სესხი აღარ დაგჭირებოდა; მაგრამ ამ გვარს სიმდიდრეს ვერც ერთი ვერ დაიკვესებს, ვერც აზიელი და ვერც ევროპელი. ამიტომ უკუაგან საბავშვო წიგნებში ნახვით უცხო ენიდან ნასესხ მასალასა. რუსის პედაგოგებს ბლომად აქვთ ნათარგმნი ევროპიულის ენებიდან და ჩართული საუბარო წიგნებში. უშინაის როდნოე სლოვოს შინაარსი მესამედობით ნემცურადგან არის გადმოღებული და გადმოკეთებული. ევროპიული საბავშვო წიგნები შეიცავენ არა ერთს მოთხრობას ეზოპოსისა და სხვა ძველის დროის მწერლებისა, მაგრამ ეს სკსება სრულიადაც არ უშლის საზოგადოებას, მათი ნაღვაწი წიგნები ნაციონალურ ნაწარმოებად ჩათვალნ. თუ ამ გვარი სესხი ნაგულეკანებად არ ითვლება ევროპაში და რუსეთში, სადაც მრავალი ტომი სახლის გონების ნაწარმოებისა ყოველს პედაგოგს წინ უძევს და მდიდარს მასალას აძლევს ხელში, ჩვენში რად უნდა შეიქნას საუკედურის საგნად, რომელსაც ჩვენის ერის პრერუღი და პოეტური ნაწარმოებნი არავის დაუბეჭდა ჯე-

რედ და არც არავის შეუკრებნია საკმაოდ და როდესაც კაცმა წიგნი არაწარისგან უნდა დაზადოს!

ყოველ შემოსენებულთ ჩვენ არ გვინდა ვსთქვათ, რომ დედა-ენა უნაკლულა წიგნია. სრულიადაც არა. მასში არა ერთი ნაკლულეკანება მოიძებნება; მაგრამ ეს წიგნი ყოველ შემთხვევაში თავის დანიშნულებას ურიგოდ არ ასრულებს და უგეტესი იქნებოდა ჩვენთვისაც და საქმისათვისაც, რომ ჩვენი დღენი არ გამოგვეღამებინა მის ჩხრეკაში, კილვასში და გაკიცხვასში, არამედ ვცდილიყოთ აგვეკოს ის მრავალი ცაღიერი ადგილები, რომელიც «დედა-ენის» და «ბუნების კარის» გარშემო არის და აქამდის ტუუილად ელის მცოდნე და სინი-დისიან მომქმედს პირებსა.

ჩვენ დავპირდით მკითხველს დედა-ენის სხვა მკილავები-სათვისაც პასუხი გაგვეცა, მაგრამ ახლა ვხედავთ, რომ, რაც გვითქვამს, მათაც პასუხს უგებს და ამიტომ აღარავის მოსვენებას არ გავუფოთნებთ მკვლის შეცოდების მოგონებით და გამოაშკარავებით.

უკანასკნელი სიტყვა გადავდივლს: იქნება იგი მთლად საესე იუოს ბეგრის სხვა გვარის ნიჭიერებით, ბეგრის სხვა ნაიჩის ტაღანტით, მაგრამ კრიტიკოსობაში კი უღმობელს ბედს მისთვის კერძი არ უწილადებია. ამიტომ თავის თავსაც და საქმესაც კაი სიკეთეს უზამს, თუ ამ თანამდებობაზედ ახლავე ხელს აიდებს. ჭკითოს თავის მეგობრებს, მართალს ვამბობთ. და გარგს გურჩევთ, თუ არა.

ი. ზოგებაშვილი.

შინაური მიმოხილვა.

სახელმწიფო მამულების გაცემის თაობაზედ — საჭიროა ამის წესების შეცვლა — სახელმწიფო ქონებათა მინისტრის პროექტი — სწავლა-განათლების მინისტრის ცირკულიარი — ჩვენი მწვავე ტკივილი — მიზეზნი ჩვენის სწავლა-განათლების უნეიროდ მსვლელობისა — ქართველები ცოცხანი რად არიან სასწავლებლებში — ჩვენი სამღვდელოება არა შეულის სწავლა-განათლების საქმეს — ზოგიერთი რამ ჩვენს სამღვდელოებაზედ — დეპუტატთა კრება — სასატილო ამბავი ამ კრებისა.

«ივერიაში» ამ ორის-სამის წლის წინად ნათქვამი იყო, რომ ის წესები, რომელსაც ჩვენებური სახელმწიფო ქონებათა გამგეობა ხმარობს სახელმწიფო მამულების იჯარით გასაცემად ისე დასჯაართულია და დასვლანჭილი, ისე გაბმული და გამობმული და ისე შეუთევრებელი, რომ კარს უხშობს ცხვირ წინვე იმ ნაწილს ერისას, რომელიც შირ-და-შირი მწარმოებელია და მიწის მომქმედი. ეგ წესები თითქო იმისათვის აწიან დადგენილნი, რომ ამ ნაწილმა ერისამ თავ-ბედისა ვერა გაიგოს-რას და მითი ისარგებლონ მარტო იმათ, ვინც თითონ არ ამოქმედებს მიწას და თუ იჯარით იღებს სახელმწიფო მამულებს მარტო იმისათვის, რომ მიწის შირ-და-შირი მომქმედს მოგებით და გადაძეიტებულ ფასად გადაჭსცეს. ჩვენებური გლეხ-ქაჭობა, რომელიც სუნიტ ეძებს მამულებს და რომელსაც სახელმწიფო მამულების იჯარით აღება ცხონებასავით ენატრება, ვერას გზით ვერ აისრულებს მაგ ნატვრას, ვიდრე მაგისთანა

წესები დარჩება და საწყალი მიწის მომქმედი სარბის მოიჯარადრის ხელში იქნება. მაგ წესების უმთავრესი ნაკლებეკანება ის არის, რომ როცა იჯარით გაცემის ვაჭრობაა სოფელ დანიშნული, გლეხ-კაცობა ვერ იტყობს. თუცა რუსულ გაზეთებში გამოცხადებენ სოფელ, მაგრამ სად გლეხ-კაცი და სად გაზეთი, მეტე ჩვენებური გლეხ-კაცი და რუსული გაზეთი. ამის გამო მაგ ვაჭრობაზედ ქალაქელების მეტი არავინ ესწრობა. ამითი ორ-ნაირი გნება გამოდის. ერთი ის რომ მამულები ჩაღის ფასად ჭრებთ ქალაქელებს, რადგანაც გლეხ-კაცობა, ესე იგი, ისინი, ვინც მამულის ფასი კარგად იცის, ვინც შირ-და-შირი მომქმედია და ვინც ამის გამო მძლავრ-მოცილებდ წინ დაუდგება ქალაქელებს, ვაჭრობაში არ შემოდის და ქალაქელებს მამულები უცილებლად რჩებათ. ამით შემოსავალი აკლდება სახელმწიფოს. მეორე ისა, რომ გლეხ-კაცი ტყუილ-უბრალოდ შუაში იტყულებს, რადგანაც ქალაქელი იღებს მამულს იჯარით მარტო იმის იმედით, რომ გლეხ-კაცსავე გადასცეს და ერთი-ორად, ერთი-სამად და სოგჯერ ერთი-ათადაც მეტი გამოგლიჯოს. ერთის მხრით სახელმწიფო ჰკარგავს, მეორეს მხრით გლეხი და ამის დაკარგვა ისევ სახელმწიფოს დაკარგავს. რადგანაც სახელმწიფოს ჯერ-ხანობით მაინც გლეხი აცხოვრებს. გარდა ამისა თვით ვაჭრობის წესები მეტად რთულია, გადაბოულ-გადმობოული, მათს შესრულებას ბევრი დრო, მოცალებობა და სარჯი უნდა, ასე რომ გლეხ-კაცი თავ-ბედს იწყევლის, ვიდრე საქმეს-საქმეზედ მოიყვანს. ამ მხრითაც მაგ წესებს შეცვლა უნდა და განმარტივება, რომ გლეხ-კაცს სახელმწიფო ქონებათა გამოგებასთან ადვილად საქმის დაჭერა მოუსწერს.

რასაკვირველია, თუ სახელმწიფო ქონებათა გამოგება

საქმეს საქმის თვალთ უფერებს, სანატრელი უნდა იყოს, რომ იჯარით გაცემა მასწავლების ადგილად შესასრულებელ წესებით მოეწეს და მერე ისე რომ უფრო ბევრი მოვაჭრე დაესწროს ვაჭრობაზე და მერე იმისთანა მოვაჭრე, რომელიც პირ-და-პირი მუშაა მიწისა. მაშინ მამულის იჯარის ფასიც აიწეოს და გლეხ-კაცს კი მინც უფრო იათად დაუჯდება, ვიდრე მაშინ, როცა სარბის მოიჯარადრისაგან აიღებს მამულს.

ამ ბოლოს სანებში რუსეთში ჰსენეს მაგ წესების უხეირობა და უგარვისობა. ესლა-სანს სახელმწიფო ქონებათა მინისტრმა წინადადება შეიტანა მინისტრთა კომიტეტში იმის შესახებ, რომ გლეხ-კაცობას როგორმე გაუადვილოს სახელმწიფო მამულების იჯარით აღება. ესლანდელს პრეპეტს მინისტრისას უმთავრეს აზრად ისა აქვს, რომ გლეხ-კაცობას მიეტეს ღონისძიება და გზა იჯარით აიღოს სახელმწიფო მამულა პირ-და-პირ სახელმწიფო ქონების გამგეობისაგან და მათ შუა ან ჩაეხსიროს სხვა კაცი გლეხ-კაცის საწევად. ჩვენ ჯერ დარწმუნებით არ ვიცით, რა ღონისძიება და გზა ნახვენები, რომ ეს ფრიად საკეთილო აზრი განსოცოელდეს საქმით. ჩვენ თუ ამ საგანზედ მოვიტანეთ სიტყვა, იმიტომ მოვიტანეთ, რომ აქაურმა მთავრობამაც მაქციოს ამ საგანს თავისი უურადღება და აქაურობის საჭიროების მიხედვით შექსცვალოს უხეირო და დახლართული წესები სახელმწიფო მამულების იჯარით გაცემისა. დედა-აზრად ის უნდა წაიმძღვარონ, რომ გლეხ-კაცობას საკუთრივ და მიწათ მომქმედს საერთოდ გზა და ღონისძიება მიჰსენს სახელმწიფო მამულების იჯარით აღებისა პირ-და-პირ სახელმწიფო ქონების გამგეობისაგან.

სხალმა მინისტრმა განათლებისამ ბარონმა ნიკოლაიმ გამაცხადა ცირკულიარი სამოსწავლო მზრების მზრუნველთა

მიძღვრთ. ეს ცირკულიარი თუძცა დაწვრილებით არას ამბობს
საერთო განათლების შესახებ, მაგრამ შიგ ზოგიერთი ზოგადი
აზრის ისეთი, რომ მეტი არ იქნება საზოგადოების ყურად-
ღება მივაქციოთ და გულში კარგად ჩავინახუნოთ. იქნება
როდისმე ჩვენც გამოგვადგეს. ბ-ნი მინისტრი აუწყებს მზრუნ-
ველებს, რომ გარდა იმისა, რომ თქვენ უშიშარტესნი წარმო-
მადგენელნი ხართ თავ-თავის ადგილას მთავრობის მზრუნვე-
ლობისა საერთო განათლების საქმეში. თქვენ სხვა მოვალეო-
ბაც კისრად გდევთ. ადგილობრივ მოხელეობასთან და სა-
ზოგადოებასთან გაუწყვეტელი კავშირი უნდა იქონიოთ და
ადგილობრივის საჭიროებისა და უმაღლესის მთავრობის შო-
რის შუამავალნი თქვენ უნდა იყოთ. თუ ეს აზრი ჩვენშიაც
გადმოვიდა, მაშინ აქაური მოხელენი განათლებისა ისე აღმა-
ცურად აღარ დაუწყებენ ყურებას აქაურის საზოგადოების მოთ-
ხოვნილებას და საჭიროებას და ერთხან და მეორესხან ძალა-
უნებურად ფასს რასმეს დაჰსდებენ, მაინც-და-მაინც ყურსაც არის
ათხოვებენ და დაცინებით გვერდთ აღარ ჩაუვლიან, როგორც
აქამოდვე შეგებოდნენ.

სეოლამ არ უნდა დაასოროს მოწაფე შინაურობას, რუკ-
სობასო, ამბობს მეორე ადგილას ბ-ნი მინისტრი. ძალიან არ
ასრულდება ეს ყოვლად საქები ჭ გონიერი სურვილი მინისტრი-
სა ჩვენებურ შედგოგების ხელში, რომელნიც დღეს აქამოდვე
ესე წინ-დაუხედავად ეურჩებიან ყოველს იმას, რაც კი სეოლი-
სა და რუკასის კავშირის დამკვიდრებას შეეღას. ძალიან არ
დამკვიდრდება ეს კავშირი, როცა ჩვენებური ბავშვი შინიდან
გარედ ივებს გამოადგამს თუ არა და სეოლის დირქს გადახბი-
ვებს, თავისას აღარაფერს არც ნახავს, არც გაიგონებს!...

დირექტორები და ინსპექტორები საერთო სეოლებისა,

როგორც პირ-და-პირნი მოსკლენი საერო განათლების სამინისტროსი, უნდა იეგნენ მოსკლეებად მთავრობის მზრუნველობისა და არა საზოგადოების თვით-მოქმედების შემაჯიწრებელად, ამბობს ზგრეთვე ბ-ნი მინისტრი. თვით-მოქმედება საზოგადოებისა მათგან პატივ-ცემულ და წასაღისებულ უნდა იყოს. სასურველია გუფში ჩანერგული ქქონდეთო, რომ ისინი საზოგადო საქმის მსახურნი არიან და არა მბძანებლებიო.—ძალიან დიდი პატივისცემა და წასაღისება არ არის საზოგადოების თვით-მოქმედებისა, რომ წელაწინ-ნასკვარია რამდენიმე სოფლის საზოგადოების განჩინება სკოლის გაძარტვის შესახებ ქქრია დღეს აქამომდე გუბერნიის სამართველოში დასამტკიცებლად და არ იქნა კვ დამტკიცება არ ელირსა. ღმერთმანი ან ერთმა დირექტორმა და ინსპექტორმა ამისათვის თითი დაჭსძრა და! შენც არ მომიკვდე!... საწყალი წარაკითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება რაც შეუძლიან თავისის მხრით ცდილობს და არამც თუ დამტკიცებინა, ადგილი-დამც კერ დაძვრევისა კერც ერთი განჩინება.

თუ ღმერთმა ქქნა და ბ-ნი მინისტრის ცირკულიარმა კაკასიის მთებს გადმოაბიჯა, გარდა ამისა თვალ-ყური ადევნა ვინმემ, რომ თქმული ქმნულად იქცეს, მაშინ იქნება ჩვენებურ შედგოგების ხელით ამოქოლვილი კარი განათლებისა ჩვენს ერსაც გაუღოს. იქნება მაშინ ჩვენც გვეშველოს რამე; იმ დრომდე კი დეე ინავარდონ, ვინც აქამდის ნავარდობდა ჩვენის ერის განათლების მოედანზედ.

ჩვენი ჯერ-სანად უყურნებელი ტკივილი და ძალიან მწვავე ტკივილიც ის არის, რომ ჩვენის ქვეყნის სწავლა-განათლების საქმე მტად ცუდად არის მოწყობილი და პატრონი არ არის, რომ ყურადღება მიაქციონ და რაც შეიძლება, შეჭსცვა-

ლონ და გაასწორონ. ნაკლულეკვანება ამ მოწყობილობის ხშირად და ვრცლად ყოფილა ნახვენები აქაურს მწერლობაში, მაგრამ მითამ კედელზედ ცერცვი შეგიყრია, აჩავის ყურიც არ გაუბერტყენია. ან რად უნდოდათ რომ ყური გაუბერტყნათ? სწავლა-განათლების საქმე განა იმისთანა დიდი რამ არის, რომ ამისათვის თავი გაიცხელონ, ვისიც ჯერ არს. იქნებიან ერთი ათი-თხუთმეტი წელიწადი, მეტე იტყვიან: „უკაცრად, თქვენთან დანაშაული მაქვსო,“ დაჯგერენ თეხსა და წავლენ. ვინ არის პატრონი? ვინ არის გამჩხრკეი? ერთი შიგ ჩასედონ აქაურს ჰედაგოგებს გულში გამჭრისხის თვალთ და ნახონ რა ღვარძლი აქვთ იმისთანა, რომ ესე ხანგრძლივ და შეუბრალებლად ჯგესლავენ ჩვენს სწავლა-განათლების საქმეს. ერთი იკითხონ სწავლა-განათლების მეტს სხვას რას ეძებენ და რად ეძებენ ჩვენებური ჰედაგოგები? რას იზამ? გამკითხველი ვინ არის? არიან და ფარფაშობენ.

აქაურის სწავლა-განათლების მზრუნველის 1880 წლის ანგარიში რომ გადათვალიეროთ, ნახამთ რომ სწავლა-განათლება ჩვენში ტაატით მიდის და გულ-ანრუებით საზოგადოდ და ქართველობისათვის საკუთრივ; ნახავთ, რომ აქ ჩვენში სწავლა-განათლებას ყველანი ძალიან ნაკლებად ეწაფებიან და ქართველები სომ ნაკლებ და ნაკლებ. კურსს - შესრულებულები გიმნაზიებსა და პროგიმნაზიებში სულ 52 კაცია. ამათში რუსი 24, სომეხი 15, ქართველი 4, თათარი 1, მთის მცხოვრები 1, ევროპიელი 7. მცხოვრებთა კვალობაზედ ერთი გემნაზიელი რუსებს მოსდით 833 კაცზედ, სომეხებს 1111 კაცზედ, ქართველებს 1666-ზედ, მთის ხალხს 10,000-ზედ და თათრებს 12,500-ზედ. გიმნაზიებსა და პროგიმნაზიებში შვიდმეტზედ მეტი მოსწავლე არ მოდის ქართველი, მაშინ როდესაც რუ-

სი ორმოც-და-ცხრამეტ მეტია და სომეხი ოც-და-ერთზედ მეტი. თვითონ თბილისის გიმნაზიაში ასში 41 რუსია, 31 სომეხი, ქართველი კი მარტო 16. საზოგადოდ ასს შავიერდში რუსია 35, თათარი 18, სომეხი 18, ლეკები და სხვა მთის ხალხი 11 და ქართველნი კი 10.

რას უნდა მივაწეროთ ესრედი მცირედობა მოსწავლეთა რიცხვისა საზოგადოდ და ქართველებისა საკუთრივ? აქ მიზეზი ორ-გვარისა: ერთი საზოგადოა, მეორე საკუთრივ ქართველობას შეეხება. საზოგადო მიზეზს შეადგენს სასწავლებლის შრომარამების უთავ-ბოლოობა და უმგზავსობა, იმიტომ-რომ ის შრომარამები არ ეშვებამება არც შედაგოგიურს მოთხოვნილებას, არც აქაურს კითარებს და არც ბავშვის ძალ-ღონეზედ არის დაფუძნებული. თვითონ სასწავლებელნი ცოტანი არიან და რაც არიან ისიც ერთს ალაგას ქალაქებში ჯგუფად თავმოყრილნი და არა გაფანტულნი და მორიგებულნი საჭიროებისამებრ სხვა-და-სხვა ადგილას, ასე რომ მწუხრავლნი ვერ მიჰსწდომიან. გარდა მაგისა სწავლა-განათლების საქმისათვის მეტად ცოტა ფულია ერთობ დანიშნული, — სულ მთელს კავკასიაზედ 822,246 მანეთია, თვითონ სულზედ $15\frac{1}{3}$ კაპეიკი მოდის. ეს ჩვენის ფიქრით საზოგადო მიზეზია, საკუთრივ ქართველების საქმეს კი სხვა მიზეზიც აბრეოლებს.

პირველი მიზეზი ის არის, რომ ქართველები უფროსოფლად მცხოვრებნი არიან, სასწავლებლები კი ქალაქებშია, მამასადამე სასწავლებელზედ ქართველები შორს არიან და მამასადამე მოკლებულნიც ღონისძიებას შვილების განათლებისას. რუსები, როგორც მოხელეობის მქონენი და სომხები როგორც ვაჭრები, სულ სხვა ფოფაში არიან ამ მხრით. ესენი სულ თითქმის ქალაქებში სცხოვრებენ, ესე იგი, სასწავლებ-

ლებზედ ახლო, ამიტომაც ეადვილებათ შვილების აღზდა და შენახვა. მეორე მიზეზი, რომ სომხებისა და სხვა რჯულის ხალხნი ქართველებზედ მეტნი სწავლობენ ის არის, რომ სწავლა-განათლების საქმეს დიდს ხელს უწყობენ სომხისა, თუ სხვა რჯულის ხალხის სამღვდელოება. ძნელად იზოვიით სომხის მღვდელს და ან მაჰმადიანების მოლას, რომ თავის სამწესოში სკოლა არა ქჭონდეს. კარგნი არიან ეს სასწავლებლები, თუ ცუდნი, იმით მაინც შეკელიან სწავლა-განათლების საქმეს, რომ ჰიწვევს ხანებში ბავშვს დედა-ენის შემწყობით ცდილობენ გაუხსნან გონება, დედა-ენას ასწავლიან და წერა-კითხვას ავრცელებენ. ამ მიზეზით, რასაკვირველია, რიცხვი მოსწავლეთა სომხისა, თუ სხვა რჯულის ხალხისა, მეტი იქნება ქართველებზედ. ქართველები ამ შემწყობას მოკლებულნი არიან, იმიტომ-რომ ჩვენი სამღვდელოება ამ გვარ საქმისათვის უღონოა და ამ უღონობით ძალა-უნებურად გულ-ხელდაკრეფილია. ეგრეც იქნება დიდ-ხანს, იმიტომ-რომ ჩვენი სამღვდელოება თვითონ იწვრთება იმისთანა სემინარიაში, საცა დედა-ენას იმ ერისას, რომელ შორისაც ჩვენმა სემინარიელმა უნდა იმოდღვროს, სემინარიაში ისე ასწავლიან რომ არ-სწავლება ჭსჯობიან. ამისათვის ჩვენი უენო სამღვდელოება ძალა - უნებურად უქმია იქ, საცა დიდი შემწეობა ეგრე ადვილი და შესაძლებელია. უქმია არამც თუ ერის სწავლა-განათლების საქმეში, არამედ ერის მოძღვრების საქმეშიაც. დამუწვდა ამის გამო ჩვენის ეკლესიების კათედრა, გაუქმდა ყოვლად ძლიერი ქადაგება, წაწყმდა სასოება საწმინტოებისა და ამის გამკითხველი არავინ არის. თუ სემინარიის მმართველებმა ამ საგანს ასე ყურით მოუყრუეს და სემინარიის პროგრამას არა უხერხეს-რა დედა-ენის სწავლების შესახებ, არამც თუ ჩვენს საქმეს სწავლა-გა-

ნათლებისას გზა წარემართება, არამედ თვითონ მოძღვრობის საქმეც იქამდის მივა, რომ ჩვენი ერი იმულებულ შეიქმნება „პერეკოჩიკის“ შემწეობით გაენდოს ხალხე თავის მოძღვარსა. თუ ეს მოსალოდნელი არ არის, აი თვალ-წინ ახსახუბის მაგალითი გვიდგა. იქ იმისთანა მღვდლები თურმე დაუნიშნავთ, რომელთაც პურის დასახელებაც არ იციან თურმე ახსახურად. ახა ახსახუბი მათ როგორ უნდა გაენდნენ თუ არ „პერეკოჩიკის“ შემწეობითა? თუ თვითონ ერი არ გებრძლებათ, ხაზინას მანინ გაუფთხილდით, თორემ „პერეკოჩიკების“ დატყვამოგინდებათ და მამასადამე ჯამაგირების ძლევაცა.

ესლა-ხან აქაურ საქმარქიო სამღვდელთების დეპუტატები მოწვეულ იყვნენ ქალაქში. იმათ წარმოჰსთქვეს, რომ საჭიროა სასულიერო სასწავლებელში ქართული ენა რიგიანად ისწავლებოდეს, რადგანაც უენო მოძღვარი, მოძღვრობას კერ იზამსო. ჰასუსად უთხრეს, ახა ჯიბეს ხელი გაიკარითო, ქისებს პირი მოხსენითო და მერე გიფიქრებთო. ჰასუსი თუ გინდათ ეს არის. ამისთანა ჰასუსი ასე მძიმე საგანსად მარტო იმის პირისგან თუ ამოვა, რომელსაც საქმისათვის გული არ უტყის. განა თუ მღვდლებმა — ამისათვის ფული არ გამოიღეს, მთავრობამ ამ საგნისათვის ხელი არ უნდა გაჭსძრას?! ნუ თუ მთავრობის უუწმინდესს მოვალეობას არ შეადგენს მზრუნველობა, რომ ერს იმისთანა მოძღვრები მოუმზადოს, რომელთაც ღონისძიება ჭქონდეთ სამწყურს გააგებინონ რამე და თვითონაც სამწყურსი გაიგონ. მოძღვარის ფარ-ხმალი ენაა. თუ ენა არ ეცოდინება უქმია იმისი თანამდებობა. ენა ერისა იმოდენად საჭიროა ერის მოძღვარისათვის, რომ სამღვდელთებამ თითონაც არ ინდომოს, მთავრობამ ძლად უნდა მოანდომებინოს და თუ მაგისათვის საჭიროა ხარჯი თვითონ მთავრობამ უნდა

იკისრეს. ნუ თუ ქაური მძაბთველობა სამღვდელოებისა ჭფიჭრობს, რომ თუ თვითონ მღვდლებმა ამისთვის ფული არ გამოიღეს, საქმე ამით უნდა გათავდეს! ნუ თუ ამ მიზეზით უნდა ამოიკვეთოს ქართულის ენის სახსენებელი საქართველოს სასულიერო სასწავლებელთა შორის! ნუ თუ ჭგონიათ, რომ საწმენოების საქმეს ამით არა დაუშავდება-რა ჩვენში! ნეტარ არიან უმეტარნი და ყოჩნი...

სასაცილო იყო ამ დეპუტატების მოწვევა. ყველგან და ყოველთვის, საცა კი კრებას სოფელ დანიშნული, აუცილებელ წესად მიღებულია, რომ კრებისაგან გასარჩევი საგნები წინა დანიშნული და გამოცხადებული უნდა იყოს, ნამეტნავად მაშინ, როცა კრება ამოჩეულ პირთაგან უნდა შექსდეს. კვ წესი იმიტომ არის, რომ ამომჩეველებმა საქმის სიდიდეს და სიმძიმეს შეუჩიონ შესაფერი კაცები და თვითონ წევრთა დრო და ღონისძიება ჭკონდეთ ყოველ-მხრივ მოიფიქრონ და მოსაზრონ კრებისათვის დანიშნული საგნები. ჩვენმა დეპუტატებმა კი არამც თუ არ იცოდენ რისთვის იყვნენ მოწვეულნი, ისიც არ იცოდენ ამოდენა ქალაქში სად უნდა მოეყარათ თავი. საწყლები ჩამოვიდნენ, ხან სად მიაწოდნენ, ხან სად და ბოლოს ძლივს იშოვეს ერთი ოთახი და როგორც იყო კრება გამართეს. ყველაფერი გაკვივონია ჩვენს ბედნიერს ქვეყანაში და ამისთანა სასაცილო ამბავი კი პირველია. ეჭვ, კუთხეულ რუსთაველ! შენ რამდენი ხანია გითქვამს:

„კარგი რამ მჭირდეს, გიკვირდეს,
ავი რა საკვირველია?“

ახალი წიგნები.

თ. მის. თუმანიშვილის რჩეული ლექსები და თხზულებანი.
თბილისი 1881 წ.

მეოც-და-ათე და მეორმოცე წლები ამ საუკუნისა დაუ-
ვიწყარნი იქნებიან ჩვენის ღარიბის ლიტერატურისათვის. ამ
დროს აღექსანდრე ჭავჭავაძის გრძნობით სავსე და წმინდა
სანთელსავით მოქნილს ლექსებს, რომელთ საგანი იყო ქაღები,
სიყვარული, ვარდა, წითელი კახური ღვინო, გაერია აგრეთვე
გრძნობით სავსე, მაგრამ ხანდისხან სხვა საგნებზედაც მომ-
თქმელი ლექსები ნიჭ. ბარათაშვილისა.

მართალია ჯერ ზოგს არ ესმოდა, რა მნიშვნელობა აქვს
«ძეგანს», «მთაწმინდაზედ შემოღამებას» და ბარათაშვილის სხვა
საუკეთესო ლექსებს. საზნადრები ერთ-გვარის გრძნობითა მღე-
როდენ აღ. ჭავჭავაძის „სძგერს გლახ გულ“-ს და ბარათა-
შვილის „სულა ბოროტო“-ს და მსმენელნიც ვერ არჩევდენ
რა დიდი განსხვავებაა ამ ორის ლექსის ჩამოგონებელ გრძნო-
ბათა შორის, თუმცა ეს კილოს სიმშვენიერით და ენის ძლიე-
რებით ერთმანეთს არ დაუვარდებიან.

ბევრი ვერ არჩევდა ჩვენის ლიტერატურის იმ ახალ ხანას,
რომელიც ბარათაშვილის ლექსებით დაიწყო, მაგრამ ზოგიერ-
თებმა ეს შეამჩნიეს ესა, მისცეს მხარი და თავის ნიჭისა და
ცოდნის შესაფერი ღვაწლი დასდეს მას.

ნიკ. ბაჩათაშვილის ერთი ამ მხარის მიმდევრებანი და «მხარის დამამშვენებელი» უოფილა თ. მიხეილ თუმანიშვილიც. ამას უწერია თავისი ლექსები ნიკ. ბაჩათაშვილის დრას და ბევრი უფრო ადრეც. ბევრსა ჭგონია, რომ ლიტერატურისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს აქვს-რა ამისთანა მომცრო პოეტების თხზულებებს გამომცემს, როგორიც არის მიხ. თუმანიშვილიც, მაგრამ ჩვენის აზრით ეს ისეთი შეცდომაა, რომ ამის თქმა არ მიუტეებს არავის, ვინც კი ლიტერატურის ისტორიას დაჰყვირებია. მაგრამ საზოგადოდ დაჰმარჯეს მაგალითების დასახლება სჭარბს:

ჩვენს ლიტერატურაში ბევრს ნიკ. ბაჩათაშვილი მართოდ მართლ ჭგონია; ბევრსა ჭგონია, რომ ეს პოეტი რაღაც უცნაური მოგვლენა და რაც იმის ლექსებში გრძნობა და აზრია გამოთქმული საქართველოს ნიადაგზედ არ არის აღმოცენილი. ვინც ამას ამბობს, წაიკითხოს გრიგოლ ორბელიანის, მიხეილ თუმანიშვილის, ვახტანგ ორბელიანის ლექსები და ამ ყოვლად-შემცდარს აზრს აღარ იტყვის. არა, მეოც-და-ათე და მეორემოც წლებში რაღაცა აწუხებდა ჩვენს საზოგადოებას, გული რაღასაც ეუბნებოდა, რაც ჩვენთვის ჭკრედ უცნობია სხვა-და-სხვა გარემოების გამო, რაც ბინდ-ბუნდად არის გამოთქმული ნიკ. ბაჩათაშვილის ლექსებში და რასაც მხოლოდ მაშინ გამოვარკვევთ და შევიტყობთ, როდესაც ყოველსავე დირს-შესანიშნავს, რაც კი დაწერილა მაშინ, ან თქმულა, დავიწყებას სუდარს გადაეშლება და დაუბრკოლებელივ შეგვეძლება ამოკითხვა და გავიგებო.

ერთი ამ დოკუმენტებანი არის თ. მიხ. თუმანიშვილის თხზულებათა კრება. თუძნა ამ ავტორს ბევრი არ უწერია, მაგრამ ამის თხზულებებში თითქმის იგივე აზრი და გრძნობა

ბაა გამოთქმული, რაც ბატონაშვილის ლექსებში და შესანიშნავი ეს არის, რომ მის. თუმანიშვილი, თუ ლექსების ჭკეპი მოწერილი წელთა რიცხვი არ გვატყუებს, მონებრივი მიმზადები კი არ არის, იმას თითქმის წინ-და-წინვე აქვს გამოთქმული, იგი, რაც ბატონაშვილს თავის საუკეთესო ლექსების წერის დროს უგრძნია.

წაიკითხეთ მაგალითად ეს ადგილი მის. თუმანიშვილის საუკეთესო ლექსის „საღამური“:

«იყო დრო... მაგრამ, ჰე მაცთურო ამაოება,
«რად დამიღოწე ოქროვანი ხატი ოცნების?
«რად დამდე ჯაჭვი დამონების? რად მიმიზიდავ
«აღლევებაში ამა სოფლის დაუდგრომელის,
«სადაც გრილდება მგოსანისა მსურვალე გული,
«სადაც სჭენებიან უწმინდესნი სულის გრძნობანი,
«სად საღამური მექმნა უღერით დაურუებული
«და უპასუხოდ განიფანცნენ ცკბილნი შტვენანი.»

წაიკითხეთ ეს ადგილი და შეადარეთ „სულო ბოროტ“-ს, რომელიც ყოველმა ჩვენგანმა თითქმის ზეპირად იცის და მაშინვე მისჯდებათ, რომ ორთავეს რაღაც იმედები უღვივოდათ გულში, რაღაცა რწმენა ჭქონდათ, მაგრამ «დაუდგრომელმა სოფელმა» გაუცრუა ყოველი იმედი, მოუკლა რწმენა და დასტოვა უნუგუმოდ, „უპასუხოდ“.

ნუ დავივიწყებთ ამას, რომ «საღამური» დაწერილია 1838 წელს და «სულო ბოროტა» 1843 წ.. თუმცა ნ. ბატონაშვილს უფრო ადრე ჭქონდა დაწერილი «მთაწმინდაზედ შემოდამება» (1836 წ.) «ფიქრი მტკვრის პირზედ» (1837 წ.), რომლებშიაც იგივე მწუხარება და წუთის სოფლის სამდურავია გამოხატული, როგორც «სულო ბოროტა»-ში.

მის. თუმანიშვილის თორმეტს წკრილს ლექსში მხოლოდ

ორი თუ სამია ისეთი, რომელშიაც ამ გვარი სამდურჯი მო-
ისმის. ამ ჰოეტს მხოლოდ ცალი სელი გამოუშვერია ნიკ.
ბარათაშვილისაგან, მეორე სელი ჩაუჭიდნა ლექსს. ჭაჭავაძეს-
თვის და ამასავით ძღერის ფიალასედ, ღვინოსედ, ღამაზ ქა-
ლებსედ და ეუბნება თავის საყვარელს ამისთანა შეპყლასავით
მიფრინავ ლექსით:

«მასსოვს, მასსოვს დრო ნეტარი,

«როს აღუჩნდი თვალთა ჩემთა,

«ვით ჩვენება მოლიმარი,

«ვით მაშენი ეშნის ღმერთა.»

დიდის სნის ბრძოლისა და წუხილის თავი არა აქვს მის.
თუმანიშვილის ლექსს. ის მზად არის თავი დანებოს ამ უგე-
მურს სოფელს და გაჭფრინდეს იქ,

«სად სიტკბოება არს უსყიდელი

«და სიყვარული სულს ათბობს მარად.»

თუმიცა კი ორიოდ სტრიქონს შეძევს ამბობს:

«ამა სოფელსაც არ დავივიწყებ:

«ზოგდერ ვით ცრემლი სიბრადღულისა

«მოვევლინები და ვანუგეშებ

«ბედსა კაცობრივს ბნელსა ღა მწირსა.

«მაგრამ ეს მოსვლა იქნება წამი:

«ვითა ყვავილზე დილისა ნამი,

«შევეთვისები მზისა სხივებსა

«და მივიტევი კვლავცა ედემსა.»

აი ამ უქანასკნელს ლექსის ნაწევრები გამოთქმული მის.
თუმანიშვილის ჰოეტის სასიათი. მისი ლექსი ყოველთვის
იმისთანა საგნებს დაჭყნარის, რომელთადმიც ტრფობა ტენზუ-
რისაგან არსად არ ყოფილა აღკრძალული და არც აღკრძალუ-
ლი იქნება და მხოლოდ ხანდისხან გაიტაცებს სოლმე ღრმთა

მღელვარება და ლექსობის იმპულსი, რასაც ჰქონდა ქვეყნის ტიპიკულს ეპოსის.

მის. თუმანიშვილის ლექსის ძლიერებაზე და სიმშვენიერებაზე აქ ლაპარაკი მეტი იქნება. «ივერიის» მკითხველებს წაეკითხებათ მისი თარგმანი «ბაღჩისაჩაიის შადრევანისა» და ამ ნიმუშითაც კარგად გაიგნობდნენ ამ მწერალის ლექსთა-წყობას.

ეს წიგნი ჩვენის ლიტერატურის ისტორიისათვის ფრთხილ შესანიშნავია, რადგან იმისთანა მწერალს ეკუთვნის, რომელიც ალ. ჭავჭავაძისა და ნიკ. ბარათაშვილის შუა სდგას დროთა და არა დიხსებით.

ამავე ავტორის სამს ჭეღვრულს—საღაფთა ფურცლებს—რომელნიც აგრეთვე ამ წიგნში არიან ჩართულნი, მხოლოდ მკრთალი ისტორიული მნიშვნელობა აქვთ, როგორც პირველს ჭეღვრულებს. ყოველსავე «პირველს» ჩვეულებრივ სათუთად გეტყვიან და ხშირად იმისთანა პირმოშო შეილსაც კი ამღევენ საუფროსოს, რომელიც საუძრესოს დიხსიც კი არ არის...

წიგნის ბოლოში ჩართულია რუსულად დაწერილი სტატია ავტორისა ქართულის თეატრის დასაწყისზე.

P. S. მეორე წერილში «უმეტრების ამოცობა» ორი უმთავრესი კორექტურული შეცდომილება შეგვეპარა: 111-ე გვერდზე დაბეჭდილია: «რომელსაც სურს თავისი საკუთარი საგანი»; უნდა ყოფილიყო: «რომელსაც სურს თავისი საკუთარი სენი». 128 გვერდზე დაბეჭდილია: «ამ გვარს სიმდიდრეს კერძ ერთი კერ დაიკვებებს»; უნდა იყოს: «ამ გვარს სიმდიდრეს კერძ ერთი კერ დაიკვებებს».